

**MINISTERUL EDUCAȚIEI, CULTURII ȘI CERCETĂRII  
AL REPUBLICII MOLDOVA  
UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ”**

**Cu titlu de manuscris**

**C.Z.U.: 316.61(043.2)**

**ȘLEAHTIȚCHI MIHAIL**

**LIDERII ÎN DINAMICA REPREZENTĂRII SOCIALE:  
FUNDAMENTE EPISTEMOLOGICE ȘI PARADIGME  
EXPERIMENTALE**

**Specialitatea 511.03 – Psihologie socială**

**Referatul tezei de doctor habilitat în psihologie  
(prezentat în baza lucrărilor științifice publicate)**

**Chișinău, 2019**

**Teza a fost elaborată în cadrul Catedrei de Psihologie  
a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”**

**Consultant științific:**

**RACU Igor**, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar.

**Referenți oficiali:**

1. **CONSTANTIN Ticu**, doctor în psihologie, profesor universitar (România)
2. **MORARU Victor**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar, m.c. al AȘM
3. **MALCOCI Ludmila**, doctor habilitat în sociologie, profesor cercetător

**Componenta Consiliului Științific Specializat (aprobată prin decizia nr. 2 din 09 iulie 2019 a Consiliului de Conducere al Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare):**

1. **BUCUN Nicolae, președinte**, doctor habilitat în psihologie, profesor universitar
2. **LOSÎI Elena, secretar științific**, doctor în psihologie, conferențiar universitar
3. **BOLBOCEANU Aglaida**, doctor habilitat în psihologie, profesor cercetător
4. **TURLIUC Maria Nicoleta**, doctor în psihologie, profesor universitar (România)
5. **JUC Victor**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar
6. **VARZARI Pantelimon**, doctor habilitat în științe politice, profesor universitar
7. **BACIU Sergiu**, doctor habilitat în științe pedagogice, conferențiar universitar

Susținerea va avea loc la 15 octombrie 2019, ora 14.00, în ședința Consiliului Științific Specializat DH 511.03-10 din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” (mun. Chișinău, str. I. Creangă, nr. 1, bloc II, Sala Senatului).

Referatul, precum și lucrările în baza cărora acesta a fost elaborat pot fi consultate la Biblioteca Științifică a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” (mun. Chișinău, str. I. Creangă, nr.1), la Biblioteca Centrală Științifică „A. Lupan” a Ministerului Educației, Culturii și Cercetării (mun. Chișinău, str. Academiei, nr. 5A), la Biblioteca Națională a Republicii Moldova (mun. Chișinău, str. „31 August 1989”, nr. 78A) și pe pagina web a Agenției Naționale de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare (<http://www.anacec.md>).

Referatul a fost expediat în data de 06 septembrie 2019.

**Secretar științific**

al Consiliului Științific Specializat,

doctor în psihologie, conferențiar universitar \_\_\_\_\_ **Elena LOSÎI**

**Consultant științific**

doctor habilitat în psihologie, profesor universitar \_\_\_\_\_ **Igor RACU**

**Autor**

doctor în psihologie, doctor în pedagogie,

conferențiar universitar \_\_\_\_\_ **Mihail ȘLEAHTIȚCHI**

## REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

**Actualitatea temei.** Pe an ce trece, interesul pentru lideri, acești actori sociali „cu statut de exemplu”, după cum îi caracterizează P. Drucker, devine din ce în ce mai mare. Actualmente, există mii de lucrări – de la monografiile, creștomatiile și volume academice la enciclopedii, dicționare, articole și teze ale comunicărilor prezentate în cadrul unui număr impresionant de reuniuni cu caracter științific – în care, într-o formă sau alta, prezența acestora este văzută în calitate de factor susceptibil să „dirijeze și mobilizeze energia grupurilor, organizațiilor sau colectivităților spre un scop precis”, să „determine coechipierii să acționeze împreună cu abnegație și competență în vederea implementării unui anumit curs de acțiune”, să „creeze o viziune asupra ce este de făcut și să realizeze această viziune prin antrenarea eficientă a persoanelor din anturajul său” sau să „înfrunte obstacolele vieții prin și pentru oameni”. În principiu, susțin specialiștii în materie de câmp social (psihologi, sociologi, psihosociologi, pedagogi, politologi, antropologi, filosofi etc.), tot ce ni se întâmplă, în plan economic sau social, politic sau cultural, științific sau confesional, depinde în exclusivitate de competența, de seriozitatea și de valoarea lor. „Puncte focale”, „cristalizatori de energie”, „obiecte de identificare” sau „idealuri”, liderii sunt chemați să semnifice, pentru fiecare dintre noi, modele de responsabilitate, de voință și caracter, de înaltă disciplină și capacitate de autoorganizare, de asumare de risc, de bună creștere și profesionalism, de aspirații majore, de gândire avansată, de spirit vizionar și putere decizională. „Mediatori”, „consilieri” sau „încurajatori”, ei înfățișează o „centrală de comunicații” prin care se edifică, de zi cu zi, ambianța necesară instituirii stării psihice de bine, a sentimentului de securitate și a bunelor relații umane, a unor stări în lipsa cărora este inutil să vorbești despre o viață așezată, un trai decent, o șansă pentru viitor. În definitiv, prin aportul decisiv al liderilor, existența laolaltă a indivizilor dobândește, expresia lui R.B. Cattell, atât *effective synergy* (= energia necesară pentru atingerea obiectivelor trasate), cât și *group maintenance synergy* (= energia necesară pentru menținerea coeziunii și rezistenței colective).

Deși s-ar părea că liderilor li s-a acordat și continuă să li se acorde o atenție prioritară, aceștia, de fapt, rămân a fi o mare necunoscută. Or, la ora actuală, în literatura de specialitate, este acreditat punctul de vedere potrivit căruia „cu cât se scrie mai mult despre lideri, cu atât se știe mai puțin despre ei”. Ce afirmă, bunăoară, J.M. Burns, nume de referință în psihologia organizațională și a conducerii, autorul faimoaselor *Leadership, Cobblestone Leadership: Majority Rule, Minority Power* și *Transforming Leadership: A New Pursuit of Happiness?* Potrivit lui, tot ce e legat de lideri și, respectiv, de leadership se încadrează deocamdată în categoria „celor mai puțin studiate fenomene de pe pământ”. Există și voci care, venind în continuarea ideilor promovate de J.M. Burns și susținătorii săi (cum ar fi, spre exemplu, H.B. Jovanovich, A.A. Knopf, G.J. Sorenson sau G.R. Goethals), susțin că natura ideilor axate pe lideri și modul în care ei își exercită atribuțiile „este înțeleasă total greșit” (W. Bennis), că eforturile depuse în vederea explicării acestei naturi se caracterizează prin prezența unui „grad de coerență scăzut” (M. Zlate) sau că multe aserțiuni făcute publice în legătură cu felul de a fi și de a acționa al liderilor „nu au nici un fel de sens” (H.E. Gardner, D.R. Forsyth).

Pe fundalul îngrijorărilor afișate în legătură cu faptul că, la momentul de față, liderii constituie, în pofida tuturor atențiilor care le-au fost acordate, o autentică

cvadratură a cercului, tema cercetării propuse de noi denotă că este de o actualitate indubitabilă. Prin felul în care a fost structurată și, respectiv, prin deschiderile pe care le oferă, ea aduce o contribuție semnificativă la diminuarea dezacordului epistemologic existent, aprofundând cunoștințele cu referire la caracteristicile definiției ale liderilor, inventariind și sistematizând concepțiile de extracție psihologică, sociologică și psihosociologică cu privire la modelele și tipurile de lideri, identificând resorturile profunde ale acțiunilor întreprinse de către lider și punând într-o nouă lumină cauzele care fac posibilă apariția și evoluția liderilor.

Actualitatea temei de cercetare propuse de noi este motivată și prin intenția de a aborda liderii din perspectiva teoriei reprezentărilor sociale. Pentru întâia oară, se întreprinde tentativa de a demonstra că această teorie, calificată de către numeroși oameni de știință drept „domeniu prioritar al științei psihosociologice contemporane” sau – mai larg – drept o „convicțiune centrală și comună tuturor științelor socio-umane”, poate reconfigura substanțial spectrul interpretărilor legate toți acei care, de zi cu zi, își exercită la maximum influența, proiectând, orientând, motivând, coordonând și controlând activitatea grupurilor din care fac parte.

Cercetarea liderilor în contextul procesului de reprezentare socială este imperativă, întrucât apare necesitatea de a stabili dacă aceștia sunt cu adevărat în stare să suscite emergența unor „sisteme de înțelegere și interpretare a lumii” și de a vedea, în situația în care o asemenea suscitarea are loc în realitate, cum anume sistemele avute în vedere își fac apariția, se mențin în timp și manifestă dinamicitate, variind de la un grup social la altul.

**Descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare.** Investigațiile axate pe analiza liderilor și a leadership-ului au antrenat, de-a lungul anilor, nume cunoscute de pe diferite meridiane ale mapamondului, inclusiv în spațiul României și Republicii Moldova. Între acestea se remarcă E. Bogardus, E.E. Jennings, D.T. Campbell, J.K. Hemphill, H. Haroux, J. Praet, J.M. Burns, B.M. Bass, R.M. Stogdill, C. Barrow, J.B. Barger, R.F. Bales, W.R. Lassey, J. Adair, P. Hersey, K. Blanchard, J. Ardoino, J. Bertin, W. Bennis, B. Nanus, E.P. Hollander, R.R. Blake, A.A. McCause, A. Bryman, B. Calder, S.R. Covey, R.F. Valentine, J.W. Gardner, D.T. Dalema, R. Greenleaf, R. Henderson, R.M. Diesnesh, R. Liden, P. Drucker, J.P. Kotter, F.E. Fiedler, E.A. Fleishman, C.A. Gibb, R.J. House, J.G. Hunt, A.J. Jacobs, S. Clement, E. Jacques, A. Kerjean, R. Lippitt, R.K. White, J.C. Maxwell, A. Nahavandi, P. Lorenzi, H.P. Sims, F. Massarik, I.R. Weschler, R. Tannenbaum, E. Cohen, N.M. Tichy, V. Vroom, Ph. Yetton, A.G. Jago, R. Boyatzis, G. Yukl, P. Northouse, B. Davies, L. Ellison, R.S. Sharma, A. Zaleznik, A. Neculau, M. Zlate, C. Zamfir, S. Ștefănescu, M. Vlăsceanu, S. Chirică, A. Stoica-Constantin, I. Radu, P. Golu, D. Cristea, E.B. Abașkina, Iu.N. Kosolapova, T.V. Bendas, A.A. Bodalev, L.A. Rutkevici, A.T. Zub, S.G. Smirnov, B.I. Krestov, N. Pișulin, S. Sokol, I. Fatieva, O. Belokoni, V. Bolșakov, A.M. Pervitsky, B. Popov, D. Stepanov, S.A. Alifanov, O.V. Evtihov, S.V. Șeksnea, I. Racu, Iu. Racu, E. Loșii, S. Guzun, S. Saca, V. Saca, V. Moșneaga, V. Beniuc, T. Spinei, V. Malai, V. Rotaru, V. Stan, E. Balan, V. Leancă, L. Vasilachi, I. Iurchevici. Experții și-au concentrat analizele pe caracteristicile definiției ale liderilor și leadership-ului, pe edificarea profilurilor psihologic și psihosocial ale liderului autentic, pe reliefarea factorilor care contribuie la apariția și

evoluția liderilor, pe metodologia identificării potențialului/talentului de lider, pe constatarea și descrierea funcțiilor de lider, pe identificarea tipurilor de lideri, pe elaborarea teoriilor susceptibile să explice leadership-ul (teoriile personologice, teoriile comportamentiste, teoriile situaționale, teoriile contingenței, teoriile cognitive, teoriile interacțiunii sociale etc.), pe clasificarea stilurilor de leadership și evaluarea eficienței acestora, pe identificarea și explicarea dificultăților care apar în calea liderilor, pe stabilirea deosebirilor care există între leadership și management, pe de o parte, și între leadership și antreprenariat, pe de altă parte, pe strategiile și tacticile la care recurg liderii pentru a-și atinge obiectivele, pe modul în care își liderii își găsesc reflectare în opiniile și atitudinile diferitelor categorii de actori sociali sau pe specificitatea procesului de manifestare a liderilor în diverse sfere ale vieții sociale (politică, sectorul industrial și cel agrar, afaceri, sectorul bancar, cultură, educație, militarie, medicină, sectorul asociativ, sindicate, sport, construcții etc.).

Cu toate că până în prezent au fost scoase numeroase și variate lucrări cu referire la lideri și la modul în care ei își exercită sau ar trebui să-și exercite influența, va trebui să constatăm că în aria acestei impunătoare platforme ideatico-bibliografice încă nu se regăsesc studii care ar prezenta în toată complexitatea dinamicitatea procesului de reprezentare socială a actorilor avuți în vedere. Chiar dacă au existat câteva tentative răzlețe de a vărsa lumină asupra unui asemenea fenomen – ne referim, în context, la ceea ce au reușit să facă, pe parcurs, N. Allard-Gaudreau și M. Lalancette, cu un articol despre reprezentarea socială a leadership-ului feminin [220], C. Constantinidis, cu un articol despre reprezentarea socială a femeilor antreprenoare [229], E. Wassouo, cu o teză de doctorat despre leadership-ul politic feminin [267], D. Capozza, E. Robusto și G. Busetto, cu un articol despre reprezentarea socială a leadership-ului [227], F. Fecteau, cu un studiu monografic despre reprezentarea socială a liderilor de opinie din cadrul Universității Laval [235], E.E. Rebelin, M.T. Castillo, N. Evia și C. Carrillo, cu un articol despre reprezentarea socială a liderilor instituționali din cadrul cazinourilor mexicane [271], J. Ailloud, cu o teză de doctorat despre reprezentarea socială a liderilor de sex feminin din politica franceză [219], L.G. Pocebut și E.N. Gazogareeva (cu câteva articole despre reprezentarea socială a leadership-ului formal și al celui informal [275; 276], E.C. Ciugunova, cu un articol despre particularitățile procesului de reprezentare socială a liderului studentesc [280], O.S. Pustoșinsky și A.E. Smirnov, cu un articol despre reprezentarea socială a liderului politic regional [277], E.V. Selezniova, cu un studiu axat pe identificarea asemănărilor și deosebirilor care se impun în cazul reprezentării sociale a liderilor și a conducătorilor [278] sau K.S. Șifrin și I.M. Nesterov, cu un articol despre reprezentarea socială a liderului politic V. Putin [281] –, ele, oricum, nu au trecut de condiția unor abordări cu caracter secvențial și de o anvergură relativ modestă, demonstrând în felul acesta că efectuarea unor intervenții de amploare pe dimensiunea investigațională avută în vedere constituie un incontestabil imperativ al timpului.

Ținându-se cont de actualitatea, importanța și gradul de investigare a temei, a fost identificată **problema cercetării**, care constă în formularea răspunsului la următoarea întrebare: *Cum poate fi fundamentată teoretic și constatată empiric dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor?*

**Scopul și obiectivele cercetării.** Actualitatea și gradul de investigare a temei de cercetare, complexitatea și caracterul eminent inter-, pluri- și trans-disciplinar ale

acesteia, au determinat ca **scopul** investigației să se rezume la fundamentarea epistemică și validarea empirică a însemnelor de bază care definesc dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor. În vederea realizării scopului propus, au fost trasate următoarele **obiective**:

- cartografierea corpusului de autori și lucrări cu referire la tema cercetării;
- stabilirea metodelor și tehnicilor de cercetare;
- edificarea unei perspective panoramice asupra definițiilor uzuale cu referire la lideri și la factorii care contribuie la apariția și menținerea lor;
- elaborarea unei viziuni de ansamblu asupra modelelor și tipurilor de lideri;
- prezentarea unui punct de vedere actualizat asupra specificității și ponderii teoriei reprezentărilor sociale;
- crearea unei viziuni aprofundate asupra statutului reprezentărilor sociale și modelarea unei linii interpretative coerente cu referire la dinamicitatea acestora;
- elaborarea unei optici interpretative actualizate asupra structurii reprezentărilor sociale și asupra procesului de analiză structurală a acestora;
- profilarea și descrierea precondițiilor care fac posibilă declanșarea procesului de reprezentare socială a liderilor și demonstrarea faptului că liderii redau un obiect autentic/incontestabil al procesului de reprezentare socială;
- organizarea și desfășurarea unui studiu empiric complex axat pe determinarea însemnelor care definesc dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor;
- formularea concluziilor generale;
- elaborarea unui set de recomandări cu referire la cercetările de perspectivă.

**Metodologia studiului**, plinându-se în deplinătate pe caracterul, scopul și obiectivele acestuia, a luat forma unui agregat operațional complex constituit din:

- *studiul bibliografic și documentar* (metodă prin care informațiile cu referire la tema cercetării au fost extrase din varii surse de specialitate (monografii, volume academice, dicționare, enciclopedii, reviste etc.) sau/și din presă, autobiografiile ori memoriile unor personalități de marcă din domeniul psihologiei sociale);
- *observația psihosociologică* (metodă care, pe întreg parcursul cercetării, a avut mai multe fațete: simplă și complexă, directă și indirectă, continuă și discontinuă);
- *demersul analitic* (metodă prin care s-a realizat descompunerea rațională a întregului (lider, leadership, reprezentare socială etc.) în vederea desprinderii însușirilor sale specifice/caracteristice);
- *demersul sintetic* (metodă prin care s-a reflectat asupra întregului (lider, leadership, reprezentare socială etc.) din perspectiva părților lui componente);
- *inducția* (metodă prin care, de-a lungul întregii cercetări, s-a realizat trecerea de la particular la general);
- *deducția* (metodă prin care, de-a lungul întregii cercetări, s-a realizat trecerea de la idei generale la concluzii particulare);
- *demersul axiomatic* (metodă prin care, de-a lungul întregii cercetări, au fost puse în valoare deducțiile logice și, în mod special, adevărurile evidente cu statut de postulat);

- *raționamentul prin analogie* (metodă prin care, în anumite ipostaze ale procesului investigational, starea de asemănarea a două sau mai multe fenomene în unele privințe a fost interpretată drept indicator al asemănării lor și în alte privințe);
- *recursul la istorie* (metodă prin care, în mod repetat, s-a reflectat asupra istoricului faptelor și fenomenelor supuse investigației);
- *demersul sistemic* (metodă prin care faptele și fenomenele supuse investigației au fost tratate în calitate de construcții alcătuite din mai multe elemente interdependente);
- *inventarul de reflecții valorice* (tehnică prin care au fost identificate profilurile axiologice ale grupurilor incluse, cu titlu de eșantion, în lotul experimental al cercetării);
- *ancheta de teren* (procedură de investigare psihosociologică prin care a fost stabilit modul de organizare a reprezentărilor sociale cu referire la lideri și verificată centralitatea elementelor din structura acestor reprezentări);
- *tehnica evocării libere* (instrument investigational, care, înglobând două faze distincte – *asocierea liberă* și *ierarhizarea* –, oferă posibilitatea de a pătrunde relativ ușor în ansamblul elementelor constitutive ale reprezentării sociale, în zona nucleului central și în spațiile sistemului periferic);
- *tehnica schemelor cognitive de bază* (instrument investigational prin care a fost stabilit modul de organizare a reprezentărilor sociale cu referire la lideri și verificată centralitatea elementelor din structura acestor reprezentări);
- *tehnica prototipic-categorială* (procedură investigatională prin care a fost stabilit modul de organizare a reprezentărilor sociale cu referire la lideri și verificată centralitatea elementelor din structura acestor reprezentări);
- *tehnica substituției* (procedură experimentală prin mijlocirea căreia au fost identificate „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale cu referire la lideri);
- *tehnica decontextualizării normative* (procedură experimentală prin care au fost decelate „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale cu referire la lideri);
- *analiza statistico-matematică* (metodă prin care a fost realizată măsurarea, cuantificarea și prezentarea grafică a datelor obținute la faza empirică a cercetării);
- *analiza calitativă* (metodă prin care a fost realizată prelucrarea datelor cu caracter empiric în vederea identificării regularităților/lanțurilor cauzale existente și elaborării unui set coerent de concluzii).

**Noutatea și originalitatea științifică a cercetării** rezidă în proiectarea, edificarea și lansarea unei platforme epistemico-empirice inedite cu referire la dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor. Cercetarea de față este primul studiu de extracție psihosociologică care oferă o viziune unitară asupra principiilor, condițiilor și metodelor care fac posibilă relevarea și explicarea transformabilității „teoriilor colective” despre „favoriții puterii” în funcție de natura grupurilor care emit aceste teorii.

Derivând dintr-un corpus inedit de autori/lucrări cu referire la tema investigată și având drept reper un model conjectural/supozițional multivalent, elementele de originalitate și noutate ale cercetării își găsesc exprimare în:

- proiectarea și punerea în aplicare a unui agregat metodologic complex constituit din elemente generale și particulare, tradiționale și non-tradiționale, domeniiale, inter- și transdomeniiale;
- edificarea unei viziuni panoramice asupra definițiilor uzuale cu referire la lideri și comprimarea caracterului interpretativ monovalent-segregaționist al acestora prin identificarea și fundamentarea unei abordări noționale cu caracter integrator ;
- complinirea ansamblului de viziuni curente asupra trebuințelor umane cu o platformă epistemologică calitativ nouă – „nevoia de leadership”;
- inventarierea și sistematizarea concepțiilor de extracție psihologică, sociologică și psihosociologică cu privire la modelele și tipurile de lideri;
- autentificarea teoriei reprezentărilor sociale în calitate de construcție de vârf a psihologiei sociale contemporane;
- crearea cadrului interpretativ general al conceptului de „eră a reprezentărilor sociale” și acreditarea ideii cu privire la ancorarea plenară și irevocabilă a științei psihosociologice contemporane în litera și spiritul acestui concept;
- elaborarea unei optici enucleaționale octogonale asupra specificității și statutului reprezentărilor sociale;
- reconfigurarea platformei interpretative cu privire la profilul compozițional al procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale;
- emiterea ecuației de validare a liderilor în calitate de obiect omologat al procesului de reprezentare socială;
- elaborarea și fundamentarea concepției cu referire la rolul determinant al orientărilor valorice în reprezentarea socială a liderilor;
- organizarea și desfășurarea unei ample cercetări empirico-psihosociologice de tip orizontal centrate pe (i) antrenarea unui lot diversificat de eșantioane succesive independente, (ii) angrenarea formatelor epistemice *thêmata*, (iii) explorarea fuziunilor afectiv-prelogice *nexus*, (iiii) valorificarea zonelor axiologice *plexus*, (iiiii) identificarea zonelor reprezentătionale centrale, (iiiii) reperarea zonelor reprezentătionale periferice și (iiiii) decelarea zonelor reprezentătionale „mute”.
- elaborarea unui set de concluzii cu referire la rezultatele cercetării;
- elaborarea unui set de recomandări cu referire la cercetările de perspectivă pe dimensiunea reprezentării sociale a liderilor.

**Rezultatele principal noi obținute pentru știință și practică** constau în aceea că, în premieră pentru știința psihosociologică, a fost elaborată o viziune unificatoare asupra noțiunii de lider (prin comprimarea caracterului interpretativ monovalent-segregaționist al definițiilor uzuale existente), efectuată o inventariere și sistematizare a concepțiilor de extracție psihologică, sociologică și psihosociologică cu privire la modelele/tipurile de lideri și argumentată necesitatea complinirii ansamblului de viziuni curente asupra trebuințelor umane cu o platformă epistemologică calitativ nouă – „nevoia de leadership”. De asemenea, a fost demonstrat faptul că teoria reprezentărilor sociale exprimă, la momentul actual, o construcție de vârf a psihologiei sociale contemporane și acreditată ideea cu privire la intrarea științei psihosociologice într-o nouă eră, cea a reprezentărilor sociale. Din categoria rezultatelor principal noi mai fac



parte: emiterea unei perspective interpretative octogonale asupra statutului epistemologic al reprezentărilor sociale, restructurarea schemei enucleaționale existente cu privire la profilul compozițional al procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale, autentificarea liderilor în calitate de obiect omologat al procesului de reprezentare socială și elaborarea concepției cu referire la rolul determinant al orientărilor valorice în reprezentarea socială a liderilor. Un loc aparte în obținerea unor rezultate științifice principial noi l-a avut proiectarea, organizarea și desfășurarea cu succes a unei ample cercetări empirico-psihosociologice de tip orizontal axate pe antrenarea unui lot diversificat de eșantioane succesive independente, pe angrenarea formatelor epistemice *thêmata* și explorarea fuziunilor afectiv-prelogice *nexus*, pe valorificarea zonelor axiologice *plexus*, identificarea zonelor reprezentăionale centrale, reperarea zonelor reprezentăionale periferice și decelarea zonelor reprezentăionale „mute”. Originalitatea rezultatelor obținute în cadrul prezentei cercetări au determinat crearea unei direcții științifice noi, care constă în cercetarea resorturilor epistemic-empirice ale dinamicității procesului de reprezentare socială a liderilor și leadership-ului. În plus, aceleași rezultate au făcut posibilă elaborarea unui set de recomandări cu referire la cercetările de perspectivă pe dimensiunea reprezentării sociale a liderilor și leadership-ului.

**Semnificația teoretică** a cercetării rezidă în elaborarea și prezentarea unei platforme epistemic-empirice unitare cu referire la dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor. Teza acoperă un gol semnificativ din cadrul științei psihosociologice contemporane, punând pe ordinea de zi o problemă de interes major și oferind o variantă originală de soluționare a acesteia. Întrunind calificativele unei lucrări de pionierat, ea oferă oportunitatea realizării unor noi și importante studii inter-, pluri- și transdisciplinare pe dimensiunea reprezentării sociale a favoriților puterii și a stilurilor prin care aceștia își impun autoritatea.

**Valoarea aplicativă a cercetării** constă în posibilitatea utilizării rezultatelor ei în diverse domenii. Mai întâi de toate, ele pot contribui de o manieră semnificativă la extinderea granițelor epistemologice ale teoriei reprezentărilor sociale și la diversificarea strategiilor care prevăd punerea în aplicare a acestei teorii. Mai apoi, rezultatele avute în vedere ar putea servi drept punct de reper în organizarea și desfășurarea studiilor care ar viza reprezentarea socială a numeroase alte obiecte sociale sau/și în elaborarea monografiilor, manualelor, dicționarelor, enciclopediilor, articolelor sau/și lucrărilor de popularizare a științei în care s-ar vorbi, într-o măsură mai mare sau mai mică, despre leadership și reflectarea lui în conștiința de masă. În plus, aceleași rezultate ar putea fi de folos în contextul elaborării unor teze – de licență, masterat sau/și doctorat – centrate fie pe problematica leadership-ului, fie pe cea a reprezentării sociale, fie pe ambele problematici concomitent. În aceeași ordine de idei, putem vorbi și despre posibilitatea valorificării lor în contextul elaborării/perfecționării și predării cursurilor universitare de specialitate (nivel de bază, opțional, facultativ) în cadrul facultăților cu profil socio-umanistic, în procesul de formare profesională continuă a specialiștilor care au absolvit tipul vizat de facultăți sau/și în procesul de organizare și desfășurare a unor activități cu caracter de instruire/informare ancorate în

problematica leadershipului și destinate diverselor categorii de actori sociali (lideri din diverse domenii, activiști din sectorul asociativ, analiști politici, comentatori, jurnaliști etc).

**Rezultatele științifice principale înaintate spre susținere** se prezintă în felul următor:

- emiterea unei viziuni de ansamblu asupra definițiilor uzuale cu referire la lideri și comprimarea caracterului interpretativ monovalent-segregaționist al acestuia prin modelarea și fundamentarea unei abordări noționale cu caracter integrator;
- reconfigurarea ansamblului de viziuni curente asupra trebuințelor umane prin complinirea acestuia cu o construcție epistemologică calitativ nouă – „nevoia de leadership”;
- inventarierea și sistematizarea concepțiilor de extracție psihologică, sociologică și psihosociologică cu privire la modelele și tipurile de lideri;
- autentificarea teoriei reprezentărilor sociale în calitate de construcție de vârf a psihologiei sociale contemporane;
- edificarea cadrului interpretativ general al conceptului de „eră a reprezentărilor sociale” și acreditarea ideii cu privire la ancorarea plenară și irevocabilă a științei psihosociologice contemporane în litera și spiritul acestui concept;
- crearea unei perspective enucleative octogonale asupra specificității și statutului reprezentărilor sociale;
- avansarea și fundamentarea concepției cu referire la profilul compozițional cuadrivalent al procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale;
- conturarea și autentificarea ecuației de validare a liderilor în calitate de obiect omologat al procesului de reprezentare socială;
- elaborarea concepției cu privire la rolul determinant al orientărilor valorice în procesul de reprezentare socială a liderilor;
- elucidarea dinamicității procesului de reprezentare a liderilor prin organizarea și desfășurarea unei ample cercetări empirico-psihosociologice de tip orizontal centrate pe (a) antrenarea unui lot diversificat de eșantioane succesive independente, (b) angrenarea formatelor epistemice *thêmata*, (c) utilizarea fuziunilor afectiv-prelogice *nexus*, (d) valorificarea zonelor axiologice *plexus*; (e) identificarea zonelor reprezentăionale centrale, (f) reperarea zonelor reprezentăionale periferice și (g) decelarea zonelor reprezentăionale „mute”;
- formularea unui set de recomandări cu referire la cercetările științifice de perspectivă pe dimensiunea reprezentării sociale a liderilor.

**Implementarea rezultatelor științifice.** Rezultatele cercetării și-au găsit reflectare în:

- elaborarea și publicarea a 5 monografii de autor;
- elaborarea și publicarea a 14 studii în volumele academice de specialitate;
- elaborarea și publicarea a 62 de articole în revistele de specialitate din țară și peste hotare;
- elaborarea și publicarea a 26 de comunicări și teze ale comunicărilor apărute în volumele întrunirilor științifice naționale și internaționale;

- elaborarea și predarea cursurilor universitare: „Liderii și reprezentarea lor socială” – Universitatea „Al.I. Cuza”; „Psihologia conducerii”, „Psihologia managementului public” – Academia de Administrare Publică pe lângă Guvernul Republicii Moldova; „Psihologie managerială”, „Psihologie organizațională”, „Psihologia muncii”, „Psihologia succesului” – Universitatea de Stat din Moldova; „Psihologia influenței sociale”, „Comunicare managerială și relații publice”, „Dinamica reprezentării sociale” – Universitatea de Stat „Alecă Russo” din Bălți; „Psihologia influenței sociale”, „Comunicarea organizațională”, „Managementul imaginii și al carierei” – Universitatea Tehnică a Moldovei; „Psihologie managerială” – Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere”; „Sociologie organizațională” – Academia de Studii Economice din Moldova; „Psihologie socială” – Universitatea Americană din Moldova; „Psihologie socială și organizațională”, „Psihosociologie organizațională”, „Psihologia influenței sociale” „Psihologie managerială”, „Management organizațional” – Universitatea Liberă Internațională din Moldova;
- elaborarea și predarea cursului „Psihologia câmpului social” în cadrul Universității Estivale de Științe Sociale din Moldova ( Laboratorul de psihologie);
- coordonarea tezelor de licență, masterat și doctorat (AAP, USM, USARB, ULIM);
- elaborarea și prezentarea notelor informative/referatelor cu referire la lideri și reprezentarea lor socială în cadrul proiectelor organizate și desfășurate la inițiativa organizațiilor non-guvernamentale (IDIS „Viitorul”, CREDO, ADEPT, Colegiul Invizibil din Moldova);
- luările de atitudine exprimate, de-a lungul timpului, în mass-media.

**Aprobarea rezultatelor științifice.** Rezultatele cercetării au fost discutate și aprobate în ședința Catedrei de Psihologie a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, desfășurate la 12.12.2018, în ședința Seminarului Științific de Profil (la specialitatea 511.03 – *Psihologie socială*) din cadrul Institutului de Științe ale Educației, desfășurate la 07.02. 2019, și în ședința Seminarului Științific de Profil *ad-hoc* (la specialitatea 511.03 – *Psihologie socială*) din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, desfășurate la 12.04.2019. Aceleași rezultatele au mai fost discutate și aprobate în cadrul a 26 reuniuni științifice naționale și internaționale. În 15 cazuri rezultatele avute în vedere au fost prezentate, discutate și aprobate în cadrul ședințelor de plen: „Palierile *nexus* în reprezentarea socială a liderilor” (Conferința științifică internațională „Aspecte interdisciplinare ale învățământului superior contemporan”, Chișinău, Universitatea Americană din Moldova, 10 mai 2018), „Un format epistemic de neevitat: *thêmata*” (Simpozionul internațional „Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță”, ediția a XII-a, Chișinău, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 23-24 martie 2018), „Liderii în dinamica reprezentării sociale: câteva precizări necesare” (Conferința științifică internațională „Mediul social contemporan, între reprezentare, interpretare și schimbare”, Bălți, Universitatea de Stat „Alecă Russo”, 15 decembrie 2017), „A brief Theory of Social Representations which can not be Broken Down to the End” (3rd Central & Eastern European LUMEN International Conference „New Approaches in Social and Humanistic Sciences”, Chișinău, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 09 iunie 2017), „Liderii ca obiect al

reprezentării sociale” (Conferința științifică internațională „Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice”, Bălți, Universitatea de Stat „Alecu Russo”, 26 mai 2017), „Era reprezentărilor sociale” (Simpozionul internațional „Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță”, ediția a XIII-a, Iași, România, Universitatea „Petre Andrei”, 24 martie 2017), „Noua psihologie socială: semnificații, repere, priorități” (Conferința științifică internațională „Preocupări contemporane ale științelor socio-umane în contextul transformării de mentalități”, ediția a VII-ea, Chișinău, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 08 decembrie 2016), „Reprezentările sociale: «trucuri statice de aproximare a realității» sau «modalități complexe de abordare a realității?»” (Conferința științifică internațională „Preocupări contemporane ale științelor socio-umane în contextul transformării de mentalități”, ediția a VI-ea, Chișinău, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 11-12 decembrie 2015), „Zonele mute ale reprezentărilor sociale: entitate, etiologie, efecte” (Simpozionul național cu participare internațională „Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță”, ediția a XI-a, Iași, România, Universitatea „Petre Andrei”, 10-11 aprilie 2014), „Ce trebuie să cunoască un psiholog școlar în legătură cu principiile, etapele și instrumentele de analiză structurală a reprezentărilor sociale?” (Conferința națională cu participare internațională a psihologilor școlari din România „Parteneriatul familie-grădiniță-școală: locul și rolul psihologului școlar”, Oradea-Băile Felix, România, 25-26 octombrie 2013), „Ce li se întâmplă «grilelor de lectură a realității» atunci când devine evidentă «schimbarea la față» a practicilor sociale?” (Simpozionul național cu participare internațională „Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță”, ediția a X-a, Iași, România, Universitatea „Petre Andrei”, 05-06 aprilie 2013), „Emergența reprezentărilor sociale cu referire la lideri: condiții și surse” (Conferința internațională „Preocupări contemporane ale științelor socio-umane”, Chișinău, Universitatea Liberă Internațională din Moldova, 16 decembrie 2010) etc.

**Publicațiile la tema tezei:** 5 monografii de autor, 14 capitole și studii apărute în volumele academice de specialitate, 62 de articole apărute în revistele de specialitate din țară și străinătate, 26 de comunicări și teze ale comunicărilor apărute în volumele întrunirilor științifice naționale sau internaționale. Total publicații: 107 de titluri.

**Structura referatului tezei** (prezentat în baza lucrărilor științifice publicate) reflectă conținutul lucrărilor științifice publicate între anii 1998-2018 și este constituită din zece compartimente: repere conceptuale (unde se regăsesc: actualitatea temei, descrierea situației în domeniul de cercetare și identificarea problemei de cercetare, scopul și obiectivele lucrării, metodologia cercetării, noutatea și originalitatea științifică a lucrării, rezultatele principial noi care au determinat crearea unei noi direcții de cercetare științifică, semnificația teoretică și valoarea aplicativă ale lucrării, rezultatele științifice principale înaintate spre susținere, implementarea și aprobarea rezultatelor științifice obținute, publicațiile la tema tezei, descrierea structurii autoreferatului tezei, cuvintele – cheie ale tezei), conținutul lucrării (cinci capitole), concluzii generale și recomandări, bibliografia autoreferatului, publicațiile autorului la tema tezei, adnotări (în limbile română, engleză și rusă).

**Cuvintele-cheie:** lider, leadership, reprezentări sociale, epoca reprezentărilor sociale, structura reprezentărilor sociale, orientări valorice, *thêmata*, *nexus*, *plexus*, nucleu central, sistem periferic, *zonă mută*, dinamica reprezentărilor sociale, liderii în dinamica reprezentărilor sociale.

## Conținutul tezei

În paginile acestui compartiment sunt prezentate, pe capitole, ideile care au determinat proiectarea, organizarea și desfășurarea cercetării, precum și rezultatele principale noi la care s-a ajuns și prin care a devenit posibilă, în cele din urmă, crearea unei noi direcții de cercetare științifică. De fiecare dată, în mod special, s-au făcut referințe la publicațiile personale ale autorului, prezentate în lista lucrărilor la tema tezei.

## Capitolul 1. Liderii ca fenomen social

În strictă conformitate cu obiectivele cercetării, am urmărit să prezentăm, pentru început, spectrul definițiilor uzuale cu referire la lideri și să emitem, pe această bază, o serie de idei cu referire la posibilitatea comprimării caracterului interpretativ monovalent-segregaționist al construcțiilor conținute în acest spectru, la coordonatele psihosociale ale nevoii de lideri și la parametrii identificaționali ai vocației de lider.

### 1.1. Liderii: proiecții noționale

Cercetarea a avut drept punct de pornire identificarea specificității rolului de lider. În mai multe rânduri [91, p.5-11; 75, p.5-10; 92; 93, p.49-52], făcând trimitere la ideile pe care le-au emis, de-a lungul anilor, cei mai importanți exponenți ai științelor centrate pe studiul sistematic al comportamentelor de extracție umană – lui G. Le Bon [16, p.79-80] și S. Moscovici [254, p.54-55] revenindu-le, în context, cea mai mare atenție –, am remarcat că felul de a fi al oricărei societăți este de așa natură, încât ea nu poate exista fără lideri. Dacă, „drept urmare a unui accident oarecare”, liderul dispare și nu este imediat înlocuit, „mulțimea intră în derivă, pierzându-și spiritul de coeziune și puterea de rezistență”. Or, „solicitat cu insistență”, acesta „rezolvă problema comunității la fel de inevitabil după cum tatăl rezolvă problema familiei”.

Inspirându-ne din sursele avute în vedere și ținând cont de vectorii care particularizează evoluția societății contemporane, am confirmat că și astăzi avem toate temeiurile să credem că „mai devreme sau mai târziu, orice colectivitate, orice organizație sau orice mișcare își alege un lider, viu sau mort”. În cele din urmă, am reconfirmat punctul de vedere conform căruia *este totalmente zadarnic să vorbim despre eventualitatea instaurării unei societăți fără zei sau fără diriguitori, căci, clipă de clipă, aceștia renasc în mijlocul nostru.*

Întrebându-ne, în continuare, cum pot fi definiți liderii, am constatat, pentru început, că la ora actuală, nu există o unică definiție a liderilor, precum nu există o singură lucrare consacrată lor. Încă în 1960, intervenind cu o revistă a literaturii psihosociologice de până la '49, B.M. Bass [144] identifica circa două mii de studii referitoare la deținătorii poziției de putere. Peste paisprezece ani, în 1974, R.M. Stogdill [212] arată că la cele stabilite anterior mai trebuie adăugate vreo mie de lucrări. Încă peste un timp, la 1981, același B.M. Bass [145], revenind la subiect, demonstrează existența a aproximativ șapte mii de lucrări axate pe problematica leadership-ului. Evident, de la caz la caz, creștea și numărul definițiilor date liderilor. Astfel, dacă în 1949 se vorbește despre existența a o

sută treizeci de definiții, atunci în 1981 se recunoaște că numărul lor a ajuns la câteva sute. Astăzi, cu siguranță, cifrele avute în vedere sunt și mai mari. Or, după cum opinează, cu o anumită doză de sarcasm, O. Ben-Joav, E. Hollander și P. Carnevale [147], pentru moment, numărul definițiilor date liderilor este atât de mare, încât poate fi egalat cu numărul cercetătorilor preocupați de leadership.

Conștientizând că o asemenea stare de lucruri va dura încă multă vreme sau chiar nu se va sfârși niciodată, am ținut să scoatem în evidență faptul mai mulți analiști – ne referim, în mod special, la C.A. Gibb [160] și B.M. Bass [145], R.Lambert [248] și E.Hollander [165] – au recurs la gruparea definițiilor existente pe categorii, obținând, în definitiv, *cinci poziții* vis-à-vis de care s-a stabilit un acord cât de cât încuviințat:

- liderii redau persoane investite cu putere, prin numire sau alegere, în cadrul unor structuri organizaționale prestabilite (luați din această perspectivă, ei nu sunt altcineva decât șefii/conducătorii formali, oficiali, instituționali);
- liderii semnifică „persoana centrală” din grup, adică persoana care concentrează atenția, aprecierea și stima celor din jur (deținând calificativul de „etalon al bunei comportări”, această categorie de lideri îi motivează pe ceilalți membri ai grupului să le urmeze calea, identificându-se cu ei);
- liderii sunt persoanele preferate/populare, adică acele persoane cu care membrii grupului doresc să se asocieze pentru a întreprinde diverse activități;
- liderii îi reprezintă pe „specialiștii în sarcini”, adică se dovedesc a fi persoanele cele mai competente în ceea ce are de făcut grupul;
- liderii sunt persoanele care se impun printr-un statut avansat într-o ierarhie de înrâuriri așezate în mod piramidal (acum, ei reprezintă „elementul centralizator al rețelei de comunicări din cadrul grupului” sau „factorul determinant al oricărui proces social”).

Analizând cu atenție cele cinci poziții, am dedus că ele, de fapt, nu se exclud mutual. Mai mult decât atât, aceste luări de poziție pot fi chiar interdependente. Cine a demonstrat, bunăoară, că șeful instituțional nu poate fi și un bun specialist în sarcini sau „un etalon al bunei comportări”? Sau cine ar putea spune că specialistului în sarcini îi este categoric interzis să fie, în același timp, o persoană populară și un „element centralizator al rețelei de comunicări din cadrul grupului”? Nimeni, bineînțeles.

Ce rezultă din această stare de lucruri? Rezulta că cele cinci direcții de abordare a noțiunii de lider trebuie tratate nu atât în mod separat, cât de pe pozițiile unei note interpretative comune. Într-adevăr, la o examinare mai atentă, se poate observa ca și în primul, și în al doilea, și în al treilea, și în al patrulea, și în al cincilea caz ideile orbitează în jurul unuia și aceluiași nucleu epistemologic: *liderii sunt persoanele care se impun prin capacitatea de a exercita o influență majoră asupra grupului de apartenență și care, drept consecință, semnifică polul în jurul căruia ceilalți membri ai acestui grup se grupează și regrupează mereu.*

Este evident, așadar, că marea diversitate a definițiilor cu privire la lideri poate fi redusă, în fond, la o formulă interpretativă unificatoare care arată că aceștia, luați în ansamblu, redau tipul de actori sociali care pot să-și exercite la maximum influența, fie formal sau informal, proiectând, organizând și coordonând activitatea altora.

## 1.2. Coordonatele psihosociale ale nevoii de lideri

Este știut că în această lume nimic nu e întâmplător. Fiecare fapt sau fenomen, de orice natură ar fi, pornește dintr-o anumită nevoie. *Necessitati parendum est*, consemnează încă Cicero, în *De officiis*. Nimic nu există în jur ce n-are o nevoie începătoare și un timp de începere, ne-o spune, mai aproape de zilele noastre, în *Fragmentarium*, și M. Eminescu.

Cazul liderilor nu poate constitui, evident, o excepție. Și acest caz trebuie luat în dezbatere doar recurgându-se la ideea existenței unei anumite nevoi, care, precum e lesne de intuit, nu poate fi decât *nevoia de lideri*. În ce rezidă această nevoie? De unde provine ea? Pentru a răspunde la aceste întrebări, am recurs, în debutul cercetărilor pe care le-am efectuat [98; 92; 91, p. 11-25; 75, p.10-24], la o scurtă incursiune în teoriile cu referire la semnificația și entitatea nevoilor umane. În context, ne-am ancorat în studiile semnate de H. Brochier [224;225], T. Parsons și R.K. Merton [195; 189], S. Freud, R. Lawson, K. Lewin, J.A.C. Brown, E.B. Hurlock, L.J. Peter și R. Hull [11, p.119-130; 177; 249; 150; 172; 196]. În plus, am ținut să scoatem în evidență schemele prin care, de-a lungul timpului, s-a impus ideea de clasificare a nevoilor umane. Cu această ocazie, am intervenit cu niște comentarii raportate la:

- M. Halbwachs, care reușește să stabilească, încă la începutul secolului XX, că, la un venit egal sau aproape egal, funcționarii se deosebesc de muncitori prin faptul că cheltuiesc mai puțin pentru hrană și mai mult pentru loisir-uri și vestimentație [244];
- J. M. Keynes, care vorbește, în lucrările sale, despre nevoi umane curente și nevoi umane absolute [174];
- R. Linton, care constată că toate nevoile umane pot fi reduse la trei categorii de bază: nevoi primare (hrană, îmbrăcăminte, locuință, păstrarea sănătății etc.), nevoi secundare (lectură, recreare etc.) și nevoi terțiare (cadouri sau obiecte luxoase, spre exemplu) [182, p.402-404];
- A. Maslow, care avansează concepția cu referire la existența a șapte tipuri de nevoi umane: fiziologice, de siguranță și securitate, de apartenență și dragoste, de stimă și apreciere, de cunoaștere, estetice, de autorealizare [186, p.88-92];
- W.C. Schutz, care vorbește despre posibilitatea și oportunitatea includerii în circuitul științific a nevoii de includere (= dorința membrilor unei colectivități de a fi acceptați, valorizați, „luați în seamă”), a nevoii de control (= năzuința subiecților de a se situa cât mai aproape de „pozițiile de autoritate” din cadrul comunității) și a nevoii de afectivitate (= tendința indivizilor de a fi în posesia unor relații/statusuri privilegiate, exclusive și posesive) [202, p.31-38];
- O. Klineberg, care, având convingerea că trebuințele umane înfățișează, de fapt, niște mobiluri biosociale, autentifică din punct de vedere științific existența a patru stări de fapt: mobiluri/nevoi umane cu o bază fiziologică ce nu admite imixtiuni din partea factorilor sociali: nevoia de hrană, de respirație, de somn, nevoile organice în genere); mobiluri/nevoi care, având o bază organică determinantă, admit totuși ca factorii sociali să influențeze sporadic asupra felului de a fi al indivizilor: comportamentul de după naștere, instinctul de conservare, sexualitatea etc.; mobiluri/nevoi umane care, fiind în contact direct cu palierul fiziologic, admit ca factorii sociali să se regăsească frecvent în liniile de conduită ale indivizilor sau/și grupurilor: afirmarea de sine, eschivarea, agresivitate etc.; mobiluri/nevoi umane care nu dispun de o bază

fiziologică, dar care oricum apar cu o anumită frecvență, fie datorită factorilor sociali, fie datorită tendinței de satisfacere a unor interese de ordin practic: gregarismul, tendința spre supunere, spiritul achizitiv, interesul paternal etc. [175];

- D. McClelland, care, pornind de la premisa că nevoile umane pot fi tălmăcite și, respectiv, clasificate cu luarea în considerare a ceea ce poartă numele de succes, emite punctul de vedere potrivit căruia viața indivizilor este guvernată neîntrerupt de trei „precondiții funcționale”: nevoia de putere (= tendința de a ocupa poziții privilegiate), nevoia de afiliere (= identificarea și valorificarea posibilităților de cooperare socială) și nevoia de realizare/împlinire (= tendința de a duce la bun sfârșit lucrurile începute) [188];
- C.P. Alderfer, care consideră că cea mai bună clasificare a nevoilor umane trebuie să apară în varianta unei construcții trigonale: nevoi existențiale (nevoia de hrană, nevoia de îmbrăcăminte, nevoia de recompense, nevoia de protejare etc.), nevoi relaționale (chemate să implice relații de prietenie cu membrii familiei, superiorii, coechipierii etc.), nevoi de împlinire (susceptibile să-i transforme pe indivizi în surse de stimulare, în factori de creație, în întruchipări ale stării de succes) [138].

Ceea ce ne-a interesat în continuare a fost să vedem de unde anume vine nevoia de lideri. Din șirul nevoilor enunțate de R. Linton? Din șirul nevoilor propuse de A. Maslow? Din șirul nevoilor anunțate de D. McClelland? Din șirul nevoilor autentificate de C.P. Alderfer? Din toate șirurile? Sau nici dintr-un șir? Ultima întrebare ni s-a părut lipsită de rost. Și aceasta pentru că nu există lucrare centrată pe evidențierea și comentarea particularităților psihologice ale grupului în care să nu se recunoască, sub o formă sau alta, că prezența liderilor ține în mod direct de satisfacerea celor mai obișnuite nevoi umane. De ce indivizii acceptă ca activitățile lor să fie dirijate?, se întreabă, spre exemplu, I. Knickerbocker [247, p.14]. Și răspunde: „Pentru că o asemenea comportare le oferă mijlocul de a-și satisface obișnuitele lor nevoi. Liderul e considerat un mijloc; datorită relației întreținute cu el sunt satisfăcute trebuințele cotidiene sau este evitată reducerea satisfacțiilor”.

Așadar, să constituie nevoia de lideri o expresie elocventă a trebuințelor despre care se spune că sunt primare (R. Linton), curente (J.M. Keynes), existențiale (C.P. Alderfer) sau fiziologice, de siguranță și securitate (A. Maslow)? Neîndoielnic, relevă toți cei pentru care problema integrării individului în comunitate a constituit măcar o singură dată obiectul unei cercetări științifice aprofundate. Afirmând acest lucru, ei pornesc de la aceea că, prin felul său de a fi, societatea creează în permanență numeroase focare de tensiuni/dereglări de ordin fiziologic sau/și psihologic (angoase, anxietăți, frustrări etc.), acestea din urmă punând în pericol funcționarea normală a organismului uman, dacă nu chiar și existența lui. În asemenea cazuri, indivizilor nu le rămâne decât să dea „ascultare” instinctului de autoconservare dizolvat în ei, acceptând supunerea față de semenii care le sunt superiori într-un anumit sens și care, în virtutea superiorității existente, le pot garanta o existență protejată, stabilă și cât de cât previzibilă, adică, expresia lui J.-P. Sartre, posibilitatea de a fi ei înșiși. Nu din raționament sau calcul, spune – pe bună dreptate – S. Moscovici [254, p.56-57], ci dintr-o profundă pornire instinctivă, colectivitățile, mari și mici, tind să se agațe de lider ca de un adevăr absolut, ofrandă a unei lumi noi, promisiune pentru o viață prosperă. Spunând „da” celui care poate oferi, în termeni simpli și colorați, un răspuns convingător pentru cele mai arzătoare întrebări, membrii acestor colectivități se



văd ajutorați, apărați, situați în afara oricărui pericol. Semnele de panică dispar. Din acest moment, aceștia, simțind o plăcere inerentă irezistibilă obedienței, credulității, încrederii quasi-amoroase față de un stăpân, se convertesc și se transfigurează, obținând mult râvnita liniște sufletească.

După ce am stabilit că nevoia de lideri vine din zona trebuințelor umane despre care se spune că sunt primare, curente, existențiale, fiziologice, de siguranță sau de securitate, am inițiat în cadrul cercetării o nouă direcție, una legată de identificarea gradului de raportare a aceleiași stări la trebuințele despre care se spune că sunt absolute (J.M. Keynes), de apartenență, dragoste, apreciere și autorealizare (A. Maslow), de afectivitate, includere și control (W.C. Schutz), de afiliere, realizare și putere (D. McClelland), de relaționare și împlinire (C.P. Alderfer).

În vederea realizării acestei intenții, am arătat, pentru început, că în una din cele mai cunoscute lucrări ale sale, *Leadership. Psychology and Organizational Behavior*, B.M. Bass constată că viața din interiorul grupurilor sociale e de așa configurație, încât unele persoane, indiferent de contextul în care sunt plasate, sunt mai active/energice decât altele. Fiind foarte dinamice, ele tind mereu să intri în posesia unor poziții privilegiate. În accepția lui B.M. Bass, caracteristica fundamentală a acestui tip de persoane e aceea de a se impune printr-o mare nevoie de realizare. Energia și nevoia de realizare sunt, așadar, criteriile după care se pot deosebi indivizii orientați cu preponderență spre ei înșiși (= indivizii care pretind la sine) și indivizii orientați cu preponderență asupra altora (= indivizii care pretind la putere) [144].

În continuare, la cele constatate de B.M. Bass am adăugat o serie de observații făcute de G.L. Lippitt și A.S. Tannenbaum. În primul caz, cel al lui G.L. Lippitt [183], am amintit de începutul anilor '60 și de insistența cu care consacratul om de știință american a efectuat o serie de cercetări empirice inovatoare, ajungând la concluzia că accederea persoanelor în pozițiile de conducere este influențată, în foarte mare măsură, de insistența pe care acestea o manifestă pentru obținerea unor statusuri sociale. De ce a statusurilor sociale? Pentru că anume ele, în opinia lui G.L. Lippitt, fac posibilă obținerea stimei și aprecierii din partea celorlalți, adică a condițiilor fără de care e foarte greu să-ți închipui obținerea unor roluri de excepție în comunitate. În cel de-al doilea caz, legat de numele lui A.S. Tannenbaum [213], am făcut trimitere la cea de-a doua jumătate a anilor '60 și la atmosfera în care acesta, inițiind un studiu vizând specificul conviețuirii umane în contextul unor sisteme ierarhizate, demonstrează că, prin felul de a fi, grupul satisface, unuia sau mai multor membri ai săi, nevoia de a-și exercita influența și puterea. Explicând de ce se întâmplă acest lucru, cunoscutul psihosociolog american arată că omul, ca personalitate, simte mereu nevoia de a avea cât mai multe imagini pozitive despre sine. Prin mijlocirea acestor imagini, el poate relativ ușor să obțină din partea celorlalți acceptare, respect, recunoaștere, apreciere, adică un statut social privilegiat, formal sau informal. Nevoia de punere în valoare a unei imagini coerente și pozitive de sine, consemnează A.S. Tannenbaum, este extrem de importantă. De regulă, crizele psihologice ale indivizilor sunt însoțite de întrebarea: „Cine sunt eu?”. Statutul și prestigiul apar, în asemenea cazuri, drept modalități de asigurare a unei autodefiniri pozitive, iar autoritatea, puterea și capacitatea de influență – ca o marcă a acestui tip de autodefinire. Puterea, autoritatea și influența se asociază cu sentimentele de superioritate sau de inferioritate, cu simțul dominării sau al supunerii, cu starea de dependență sau independență.

Rezultatele pe care le-am obținut, analizând cu minuțiozitate opera unor figuri reprezentative din domeniul psihologiei sociale (B.M. Bass, G.L. Lippitt, A.S. Tannenbaum), demonstrează că nevoia de lideri vine nu doar din zona trebuințelor umane primare, ci și din zona trebuințelor umane supra- și meta- primare. Pleindu-se pe spiritul accederii în pozițiile încărcate cu putere și semnificând stări dominate de ethosul dominării și superiorității, această nevoie apare și evoluează în deplină corespundere cu ceea ce se cheamă „trebuință de afiliere”, „trebuință de recunoaștere”, „trebuință de considerare” sau/și „trebuință de autorealizare”.

Rezumând, nevoia de lideri, luată în ansamblu, redă întreaga gamă de trebuințe umane, începând cu cele inferioare și terminând cu cele superioare. Presupunând acordare și încredere majoră unor indivizi care suscită cea mai înaltă simpatie, participă cel mai activ la viața grupului și sunt percepuți ca fiind cei mai îndemânatici pentru orice sarcină, ea vine atât din zona trebuințelor umane care corespund pulsionilor de extracție existențial-instinctuală (protecție, siguranță, securitate etc.), cât și din zona trebuințelor umane care sunt pe potriva pulsionilor de extracție socială (afiliere, afecțiune, apreciere, stimă, cunoaștere, împlinire etc.). În definitiv, luând în calcul parametrii definatorii ai funcției de lider și ținând cont de particularitățile procesului de manifestare a acesteia, ne vedem pe deplin motivați să optăm pentru complinirea ansamblului de concepții uzuale asupra trebuințelor umane cu o platformă epistemologică calitativ nouă - „nevoia de leadership”. În cazul teoriilor axate pe trebuințele neierarhizate, noua platformă epistemologică ar putea să se regăsească în categoria trebuințelor absolute (modelul J.M. Keynes), în sectorul care unește trebuința de includere cu trebuința de control (modelul W.C. Schutz), în categoria trebuințelor/mobilurilor care nu au ieșire directă la fiziologic (modelul O. Klineberg) sau pe palierul în care nevoia de afiliere face corp comun cu nevoia de realizare și cu cea de putere (modelul D. McClelland). În ceea ce ține de teoriile axate pe trebuințele ierarhizate, platforma dată ar putea să se înscrie în segmentul care leagă trebuințele de securitate și siguranță cu trebuințele de autorealizare și valorificare a potențialităților (modelul A. Maslow) sau pe segmentul în care nevoile relaționale se întâlnesc cu nevoile de împlinire (modelul C.P. Alderfer).

### **1.3. Vocația de lider: semnificații și interpretări**

Un loc aparte în procesul de realizare a cercetării l-a ocupat problema identificării caracteristicilor definatorii ale liderului autentic. Cu această ocazie, am recurs la o inventariere și sistematizare a concepțiilor în care, de o manieră psihologică sau sociologică, istorică sau antropologică, filosofică sau politologică, problema a fost supusă, într-o măsură mai mare sau mai mică, procedurilor de soluționare. În urma analizelor efectuate [91, p.25-57; 75, p.24-58; 92; 93], am constatat că, până în prezent, respectivele categorii de specialiști au reușit să înregistreze mai multe rezultate clarificatoare. În cele ce urmează, ne vom opri, pe scurt, la cele mai semnificative dintre ele.

**1.3.1. Modelul autorității charismatice.** Nu poți să te consideri lider de succes, atenționează susținătorii acestui model, dacă ești în incapacitatea de a demonstra, zi de zi, că ești charismatic. Or, a fi charismatic, spun ei, indicând originea grecească a termenului, înseamnă să ai o deschidere specială spre Dumnezeu, să fii dotat cu farmec personal, să înfățișezi prin excelență „un personaj sacru care poate să ajungă în adâncul sufletelor chinuite ale celor cu care vine în contact și cărora intenționează să le acorde ajutor”.

Conform modelului autorității charismatice, indivizii care au în stăpânire grații divine trebuie și pot să devină lideri productivi, deoarece ei și numai ei au abilitatea de a crea

imaginea de ansamblu a stării ideale pe care colectivitatea este datoare să o atingă în viitor, precum și abilitatea de a le insufla membrilor aceste colectivități dorința și responsabilitatea autodezvoltării [216, p. 71-72]. Mai mult, având calități ieșite din comun, indivizii charismatici sporesc semnificativ valoarea rezultatelor care urmează să fie obținute de către grup, motivându-i pe membrii acestuia să treacă peste interesele imediate și să se implice, cu toată plenitudinea, în realizarea misiunii generale [176]. În plus, discursul indivizilor care au charismă consună în cea mai mare măsură cu imaginarul social și cu dorințele concentrate în ethosul colectiv. În jurul persoanei lor, de cele mai multe ori, se creează un fel de comunitate de fidelitate și speranță care scapă controlului ierarhiei. Fiecare, în acest caz, se poate declara discipol, partizan sau tovarăș, fără a avea impresia că decade sau se diminuează [254, p.385].

Referindu-ne, în cercetarea pe care am întreprins-o, la modelul autorității charismatice, am ținut să specificăm că în mediile de specialitate există și voci care vin cu critici la adresa acestuia, punându-i la îndoială preceptul de bază: *lider te naști, și nu devii*. După cum observă, spre exemplu, A. Neculau [25, p.100], confirmarea caracterului universal al modelului autorității charismatice ar duce, inevitabil, la recunoașterea faptului că oamenii s-ar împărți în două grupuri antitetice: pe de o parte, în indivizi care, în virtutea unor dispoziții native, vor conduce în orice împrejurare, iar pe de altă parte, în indivizi care, în orice împrejurare, s-ar lăsa conduși de cei dintâi. În viziunea altor cercetători – ne referim, cu deosebire, la A.P. Hare [164], S. Slavson [203], G. Thoveron [132] și C. Handy [163] –, cei care devin, în timp, lideri manifestă, zi de zi, însușiri proprii tuturor oamenilor (intuiție, imaginație, empatie, răbdare, rezistență la frustrări și incertitudini, cumpătate, chibzuință etc.), deosebirea constând doar în intensitatea și pozitivitatea cu care ele se manifestă. Situațiile de criză din istoria omenirii au arătat, de nenumărate ori, că oamenii, indiferent de originea lor socială sau rasială, de locul în care s-au născut sau de religia pe care au împărtășit-o, pot deveni lideri eficienți. Neputând fi neglijat, faptul în cauză, cred toți cei care critică modelul autorității charismatice, trebuie să indice necesitatea instituirii unor programe educaționale destinate să contribuie la formarea și dezvoltarea aptitudinilor de lider.

În final, încheind analiza masivului de argumente care au fost formulate și emise, de-a lungul timpului, în legătură cu modelul autorității charismatice, am ajuns la concluzia că acesta nu poate explica în deplinătate cui anume îi este dat să fie lider, acest lucru putând să se producă, mai degrabă, prin mijlocirea unei abordări centrate pe identificarea acelor caracteristici de personalitate, ordinare în fond, care pot face dintr-un muritor de rând un exponent al puterii.

**1.3.2. Modelul trăsăturilor de personalitate.** Axat pe studiul însușirilor de personalitate ale celor care au reușit să obțină statusuri sociale privilegiate, modelul în cauză arată că, pentru a deveni un bun conducător, individul trebuie să aibă calitățile tipice unui om obișnuit. Rolul de lider, de această dată, este tratat din perspectiva unor factori subiectivi. Acum, spun specialiștii – cum ar fi, de pildă, I. Radu [36, p.163] sau M. Zlate [135, p.36] –, în vizor sunt luați subiecții care dispun de o trăsătură sau de un ansamblu de trăsături individuale susceptibile să le asigure autoritate și supremație în cadrul grupului.

În analiza pe care am efectuat-o, pornind de la specificitatea modelului avut în vedere, am urmărit să stabilim care sun acele trăsături de personalitate prin care un muritor de rând poate deveni factor de decizie, favorit al puterii, dirigitor, lider. Inspirându-ne din

studiile referitoare la acest subiect – ne referim, în mod special, la cele semnate de G. Le Bon [15, p.76-77, 89-94, 138, 181; 16, p.77-92], C. Byrd [152, p.183-188], R.M. Stogdill [212], J.S. Guilford, W.S. Zimmerman și J.P. Guilford [162], W.H. Newmann [194], M. Zaleska [269], D. Volkogonov [272], F.C. Mann [185], R.A. Baron, N.R. Branscombe și D.R. Byrne [142], E. Lewis [180], D.M. Rossenbloom [199], J. De Launay [6, p.20-28], S.A. Richardson, A.H. Hastorf și S.M. Dornbusch [198], W. Matthews și C. Westie [187], E.E. Jennings [173, p.11-14], A. Neculau [25, p.132-139], T. Cerednicenco [279], O. Weininger [134, p.57-68], P. Rothman [200, p.64-72], R.S. Lehrke [178, p.171-198], C.P. Benbow și J.C. Stanley [146, p.1262-1264], E. Maccoby și C. Jacklin [184], K. Horney [168] A. Iuriev [284], I. Morjaretto [274], M. Vlăsceanu [133, p.46-69], S. Chirică [4, p.165-167] I. Radu [36, p.162-168], M. Zlate [135, p.36-42; 136, p.127-131] – , și conducându-ne, totodată, de propria experiență observațională, am stabilit că, privite în ansamblu, trăsăturile avute în vedere sunt (i) *de extracție fizică și constituțională* (liderul trebuie să dispună de un aspect exterior agreabil, să fie sănătos, înalt, dinamic, să nu fie obez sau de vârstă înaintată etc.), (ii) *de extracție psihologică* (inteligență, perspicacitate, gândire rațională, aptitudini euristice, intuiție, spirit de inițiativă, caracter, voință puternică, spirit pragmatic, perseverență, ambiție, responsabilitate, extroversiune, încredere în forțele proprii, autocontrol, clarviziune etc.), (iii) *de extracție psihosocială* (sociabilitate, spirit de cooperare, spirit organizatoric, empatie, sensibilitate interpersonală, simțul umorului, diplomație, integritate etc.), (iiii) *de extracție socială* (popularitate, prestigiu, autoritate, statut social avansat etc.). În plus, oricărui lider trebuie să-i corespundă, în mod necesar, și o serie de *trăsături specifice*: competență pentru leadership (competență profesională), fluentă verbală, elocință, aptitudini de comunicare para-verbală și non-verbală, putere de influențare.

Interesându-ne de modelul trăsăturilor de personalitate, am specificat că, deși intervine cu o serie de contribuții epistemologice semnificative (întărind, spre exemplu, credința că „atâta vreme cât conducerea este executată de un individ anume, este imposibil ca ea să nu depindă de trăsăturile de personalitate a acelui individ” sau prefigurând schimbarea metodologiei de cercetare a trăsăturilor de personalitate), el, oricum, nu poate constitui expresia unei formule interpretative atotcuprinzătoare. Operând cu imprevizibilitatea contextului social, care nu o dată a răsturnat așteptările grupului, demonstrându-i, prin cazuri concrete, că pentru a fi lider nu este imperios necesar să posezi inteligență, sociabilitate, fluentă verbală, empatie sau/și diplomație, numeroși cercetători constată că, în esență, nici un ansamblu de caracteristici individuale nu poate substitui bazele leadership-ului. Astfel, G. Le Bon [16, p. 78], cu toate că optează pentru o listă impunătoare de calități pe care trebuie să le posede liderii, ține totuși să accentueze că aceștia, de foarte multe ori, se recrutează dintre nevrotici, anxioși, semi-alienații aflați în pragul nebuniei. Ar fi absurd să credem, menționează, cu același prilej, și J.A.C. Brown [150, p. 219-235], că un lider ar trebui să fie echilibrat, să posede un simț al umorului sau al dreptății. Mulți dintre cei mai cunoscuți conducători din istorie au fost nebuni, epileptici, lipsiți de bun simț, nedrepti și autoritari. Nici Hearst, nici Ford, nici Hitler și nici Morgan, afirmă cunoscutul om de știință englez, nu au fost modele de virtute și nici măcar de normalitate psihologică: Hearst și Ford au avut nevroze obsesionale, iar Hitler a fost paranoic. Concluzionând, am remarcat următoarele: punând în lumină neajunsurile modelului trăsăturilor de personalitate, criticile aduse de G. Le Bon, J.A.C. Brown și mulți alți cercetători care gândesc ca și ei indică, de o

manieră imperioasă, la oportunitatea diversificării cercetărilor orientate spre identificarea factorilor care asigură accesul la pozițiile de lider.

**1.3.3. Modelul situațional.** Efectuând cercetarea, am observat că o bună parte din cercetătorii ancorați în problematica identificării caracteristicilor definitorii ale liderului autentic – ne referim, cu precădere, la E.E. Jennings [173, p.15-17], E.S. Bogardus [223, p.78-79], A.C. Filley și R.J. House [157, p.408-410], C.A. Gibb [161, p.273-275], E.P. Hollander și J.W. Julian [167, p.388-390], F.E. Fiedler [156], M. Argyle și B. Little [139], R.M. Stogdill [212], D. Cartwright și A. Zander [153], A. Neculau [25, p.106-113; 165-174], I. Radu [36, p.168-169] și M. Zlate [135, p.82-85; 136, p.162-164] – își pun următoarea întrebare: dacă modelul autorității charismatice și cel al trăsăturilor de personalitate nu explică în deplinătate cui îi este dat să fie lider, atunci care este modelul care poate face acest lucru? De cele mai multe ori, răspunsul arată astfel: trebuie luat în calcul *ceva care se află în afara persoanei* (care se află sau vrea să se afle la putere), *dincolo de ea, în jurul ei*. În felul acesta, ia naștere un nou început, o nouă paradigmă, un nou model, care, fiind la fel de simplu ca și cele anterioare, pune în valoare *situația*, adică totalitatea împrejurărilor care determină la un moment dat condițiile existenței unei ființe, a unei colectivități, a unei activități.

Analizele cercetătorilor la care ne-am referit mai sus conservă, sub o formă sau alta, ideea conform căreia mulțimile au nevoie nu atât de lideri cu anumite însușiri – fizice, psihice, caracterologice sau de altă natură –, cât de lideri pregătiți să înfrunte tot felul de întâmplări și evenimente. Așa cum arată F. Fiedler, spre exemplu, unul din cei mai importanți exponenți ai acestui punct de vedere, enigma conducerii nu poate fi tranșată decât prin abordarea detaliată a circumstanțelor în care se află și acționează liderul. Măsura în care aceste circumstanțe acordă liderului puterea de control și influență este și măsura în care el poate fi eficient. În consecință, semnaleză consacratul psihosociolog american, trebuie să se vorbească nu atât despre lideri buni sau răi, puternici sau slabi, deștepți sau mai puțin deștepți, dinamici sau statici, sociabili sau nesociabili, competenți sau incompetenți, cât despre lideri care fac sau nu fac față misiunii pe care o au într-o anumită situație socială.

Întrucât viața de zi cu zi le oferă indivizilor o mare diversitate de situații, mai mulți autori tind să se clarifice cu natura acestei diversități, cu elementele care o compun. R.M. Stogdill, bunăoară, o reduce la calitățile individuale ale subiecților, la obiectivele și specificul activităților grupale. A. Filley și R. House, la rândul lor, cred că ea trebuie să semnifice: (a) natura societății în care activează grupul; (b) profilul profesional al grupului; (c) climatul psihologic din cadrul grupului; (d) mărimea grupului; (e) gradul de cooperare grupală; (f) aspirațiile socioculturale ale membrilor grupului; (g) particularitățile individuale ale membrilor grupului și (h) cerințele grupului față de lider. După alți autori, cum ar fi, de exemplu, C.A. Gibb, E.P. Hollander și J.W. Julian, diversitatea avută în vedere mai poate se mai poate reduce la: (i) dinamica interacțiunilor de grup; (j) resursele intelectuale ale grupului; (k) istoricul grupului; (l) condițiile fizice cu care se confruntă grupul și (m) gradul de complexitate a obiectivelor grupale. Având la îndemână date acest fel, putem afirma că, dintr-o perspectivă mai concretă, îi este sortit să fie lider celui ce se poate ralia, de o manieră operativă, multiplelor aspirații și profiluri ale grupului, precum și obiectivelor generale și particulare pe care acesta le urmărește.

În studiul pe care l-am efectuat, nu am putut, evident, face abstracție de acele luări de atitudine care, mai mult sau mai puțin, intră în contradicție cu ceea ce afirmă E.E. Jennings sau E.S. Bogardus, A.C. Filley sau R.J. House, F.E. Fiedler sau A. Neculau, R.M. Stogdill sau E.P. Hollander. Cu această ocazie, am oferit spațiu specialiștilor care consideră că modelul situațional se edifică pe niște viziuni care iau în calcul anumite stereotipuri sociale, și nu realitățile cotidiene, în toată diversitatea și complexitatea lor. Or, spun ei, conform acestui model, trebuie să se înțeleagă că în grupuri, de regulă, nu există doar un singur lider, ci o multitudine de lideri, aceștia din urmă manifestându-se peotriva caracteristicilor specifice ale unui larg spectru de împrejurări și evenimente. Nemaifiind o construcție unitară, actul conducerii, într-un asemenea context, nu este altceva decât expresia concentrată a unui șir infinit de roluri alternative. Drept consecință, precum estimează A. Gouldner [240], modelul situațional se arată a fi cu totul ineficient atunci când trebuie explicat de ce în practica de toate zilele se înregistrează deosebiri substanțiale între persoanele care devin lideri în situații similare sau de ce liderii nu se schimbă în funcție de fiecare situație nouă apărută.

În faza finală a studiului consacrat modelului situațional, am făcut trimitere la A. Neculau, care, în intenția de a „împăca” extremele, semnalează că „situația” este importantă, dar nu și exclusivă în ceea ce ține de identificarea parametrilor definitorii ai liderului autentic. În opinia distinsului psihosociolog român, acest fapt derivă din lipsa unei tipologii argumentate cu privire la situațiile în care indivizii să se comporte standard și, de asemenea, din imposibilitatea profilării unor „tipuri” de personalitate care să satisfacă cerințele unui număr cât mai mare de situații. Dacă descoperirea liderilor veritabili, conchide A. Neculau [25, p.111], ar depinde numai de trăsăturile de personalitate sau numai de situații, probabil că acest proces nu ar pune prea multe probleme; în practică, însă, lucrurile capătă o turnură cu mult mai complicată, aceasta presupunând o intercalație între lideri (buni, răi, inteligenți, activi, pasivi etc), situații (felul activității, strategii desfășurate pentru soluționarea diverselor chestiuni grupale etc.) și natura grupurilor (scopul, calitatea membrilor etc).

**1.3.4. Modelul tranzacțional.** Examinând cu atenție mai multe surse de specialitate, am constatat, că neclaritățile și îndoielile legate de modelul situațional fac să sporească interesul pentru o altă dimensiune enucleativă – modelul tranzacțional al leadership-ului. Numeroși psihologi și psihosociologi, sociologi și politologi, economiști și antropologi – printre care, în mod deosebit, E.P. Hollander [166; 165, p.501- 505], A. Ashour [140], J.M. Burns [151], B.M. Bass [143], E. Steers [211], B. Wilpert [216], S. Chirică [4, p.199-201], I. Radu [36] și M. Zlate [135, p.76-78] – afirmă că natura liderului autentic redă o construcție care se fundamentează pe capacitatea acestuia de-a proiecta și realiza neconținut tot felul de tranzacții cu ceilalți membri ai grupului. În fond, spun ei, leadership-ul nu este altceva decât un proces de schimb social: nimerind într-o situație concretă (care are un istoric, o structură, niște sarcini, resurse și reguli particulare), liderii și cei care îi urmează sunt puși în fața necesității de a conlucra (a ceda și a obține, a primi și a oferi) prin intermediul expectanțelor, competențelor, motivațiilor și caracteristicilor de personalitate ce le revin. Doar dacă știm cum liderul se impune grupului, iar grupul îl modelează pe lider, cum liderul stăpânește situația, iar situația îl influențează pe lider și cum, în sfârșit, grupul depășește situația, iar situația redă ceea ce se întâmplă în grup, putem vorbi despre ce este puterea și cine poate să ajungă la ea. Drept consecință, conchid

specialiștii la care am făcut trimitere, orice studiu consacrat leadership-ului trebuie centrat pe conceptul de „loc al conducerii”, acesta caracterizând spațiul de interacțiune a trei variabile: lideri, subordonați, situații

Raliindu-ne punctelor de vedere emise de cercetătorii avuți în vedere, am ținut să specificăm că, oferind o nouă grilă interpretativă, modelul tranzacțional se distanțează semnificativ de modelele prezentate anterior, văzând în liderul autentic o persoană responsabilă care se poate înscrie organic atât în cerințele și așteptările grupului, cât și în natura situațiilor prin care acesta se vede silit să treacă. La concret, conform modelului căzut sub dezbatere, lider poate deveni acel membru al grupului care poate „da” ceva (imagini, opinii, atitudini, motive, norme de conduită etc.) și „lua” ceva în schimb (idei, convingeri, competențe etc.), care-i poate motiva și stimula pe cei mulți prin cunoașterea și explorarea, la maximum, a intereselor și expectanțelor lor, care este mereu predispus să spună celor din jur: „Vă voi avea în vedere, dacă și voi mă veți avea în vedere”. Altfel zis, lider adevărat se poate chema acel membru al grupului care îi poate incita la activitate pe cei din jur prin recompense contingente și management prin excepție. Vizând în mod direct, precum opinează B. Wilpert, trebuințele subordonaților legate de substanța performanțelor contractate cu persoana aflată în poziția de lider, recompensele contingente au la bază nu doar schimburi sociale active între cel ce conduce și cei ce sunt conduși, ci și acte de tranzacționare cu referire la greșelile comise (comune sau unilaterale), acte care sunt chemate, de fapt, să amâne, pentru un anumit timp, orice tip de intervenție sau decizie. Managementul prin excepție, la rândul său, cere de la lider să urmărească continuu productivitatea subordonaților, pentru a anticipa erorile și a introduce, dacă este nevoie, diverse acțiuni corective. Operând cu această varietate de management, liderul trebuie să caute și să găsească orice abatere de la „regulile de joc” care au fost anunțate, dinainte, coechipierilor săi.

Știind că sunt și cercetători care pun la îndoială importanța modelului tranzacțional și, respectiv, importanța recompenselor contingente și a managementului prin excepție – cum ar fi, spre exemplu, cazul lui J.M. Howel și B.J. Avolio [171] – noi, oricum, n-am ezitat să remarcăm că în lipsa acestor două mecanisme ar fi extrem de greu – sau chiar imposibil – ca cineva să poată deveni un lider productiv. Or, leadership-ul bazat pe recompense contingente și management prin excepție determină membrii grupului să tindă în mod consecvent spre atingerea nivelului negociat de performanță: atât timp cât liderii, pe de o parte, și cei care li se subordonează, pe de altă parte, sunt în stare să găsească schimbul mutual satisfăcător, exact atât timp trăiește și șansa atingerii performanțelor planificate.

Intervenind, la sfârșitul compartimentului în care ne-am propus să identificăm caracteristicile definitorii ale liderului autentic, cu un scurt rezumat, am găsit de cuviință să arătăm că analizele pe care le-am efectuat și rezultatele pe care le-am înregistrat atestă prezența unei evoluții irefutabile de la modelele axate exclusiv pe interpretarea dimensiunilor de bază ale leadership-ului spre modelele centrate pe studiul interacțiunii dintre însușirile de personalitate ale liderului și tipul sau cerințele situației de conducere. De asemenea, am mai constatat că, indiferent de modul în care sunt stabilite caracteristicile definitorii ale liderului, ale situației sau ale grupului, toate aceste modele au în comun ideea de contingență, o idee care accentuează, după cum spun specialiștii, „relația dintre persoană și situație, dintre trăsăturile și comportamentele liderului și

particularitățile situației și care, mai mult, asigură potrivirea dintre comportamentele liderului și particularitățile situației”.

## Capitolul 2. Tipuri de lideri

După cum rezultă din capitolul precedent al prezentului referat, până în prezent nu există o soluție universală în ceea ce privește surprinderea elementelor care ar „individualiza cel mai mult leadership-ul și ar asigura eficiența lui”. Întrucât nicidecum nu poate fi trecut cu vederea, acest fapt ne-a determinat să redimensionăm cercetarea, punând accentul pe aspectele despre care se poate spune că sunt bine determinate, clare, exacte. Cu alte cuvinte, am preferat ca, în continuare, abordările legate de lideri și leadership să se producă nu atât la modul general, cât la cel concret, ultimul presupunând împărțirea lor în anumite *tipuri* (sau *constelații*, dacă e să utilizăm limbajul lui H. Eysenck). Recurgând la acest pas, am avut în vedere că *tipul*, expresia lui P. Popescu-Neveanu, constituie „un concept comod pentru a sistematiza și diferenția în scopul apropiării de real”.

În urma analizelor efectuate [91, p.59-97; 75, p.59-96; 92; 93], am constatat că, la ora actuală, există foarte multe tipuri de lideri și că toate aceste tipuri se regăsesc, într-o anumită măsură, în cel puțin unsprezece tipologii *sui generis*. În baza acestei constatări, am recurs și la o descriere a tipologiilor identificate. Într-o formulă comprimată, denumirea și esența acestora se prezintă astfel:

### 2.1. Tipologia G. Le Bon

Fiind considerat Newton al psihologiei sociale, G. Le Bon se numără printre savanții care pun bazele unei divizări nete în rândul conducătorilor de mulțimi. Conform lui [16, p. 80—81], toți liderii pot fi împărțiți în două categorii mari — aventurieri și ctitori. Primii reprezintă oameni energici, cu voință tare, dar de moment. Violenți și cutezători, ei sunt deosebit de utili în dirijarea încăierărilor sau în pornirea unor acte temerare. De tipul lui Garibaldi, Ney sau Marat, acești lideri sunt în stare să se manifeste prin uluitoare fapte de vitejie, stârnind admirație la prieteni și teamă la dușmani. Reintrați însă în mersul obișnuit al vieții cotidiene, liderii aventurieri dau dovadă, de obicei, de surprinzătoare slăbiciuni, cedând în fața unor obstacole elementare. Liderii ctitori, din contra, reprezintă persoane capabile să exercite, grație unei voințe durabile, influențe constante și foarte puternice (uneori, în pofida exteriorizărilor mai puțin strălucite). Gen Sfântul Pavel, Mahomet, Cristofor Columb sau Lesseps, ei tind cu abnegație să intre în posesia lumii întregi. Voința persistentă pe care o posedă liderii de acest tip, accentuează G. Le Bon, confirmă existența unor facultăți extrem de rare și puternice. Ca urmare, în fața liderilor ctitori nu rezistă nimic: nici natura, nici zeii, nici oamenii.

### 2.2. Tipologia M. Weber

Pentru M. Weber [215, p.87-88; 268, p.249-252], personalitate care marchează, potrivit spuselor lui K. Iaspers, năruirea contemporaneității, mulțimile urmăresc, în principiu, scopuri primitive. Omogene din punct de vedere compozițional, ele sunt expresia stilurilor iraționale de gândire, pe de o parte, și a formelor pasive de comportare, pe de altă parte. Fiind de o așa natură, masele nu pot evolua decât sub tutela unor lideri capabili să se impună cu o deosebită putere. Încercând să reliefeze chipul acestora din urmă, reputatul sociolog, economist, filosof și istoric german arată că ei, mai întâi de toate, trebuie să fie o întruchipare desăvârșită a artei demagogice. Nu încape nicio îndoială, semnalează M. Weber, că viața – privită în ansamblu – nu e altceva decât o interminabilă



luptă pentru dobândirea pozițiilor de influență și dominare. Deși în această luptă se poate recurge la multiple mijloace, unul – și anume demagogia – pare a avea o importanță primordială (or, anume ea poate asigura o concordanță deplină între primitivismul obiectivelor grupale, pe de o parte, și subtilitatea luptei pentru putere, pe de altă parte). Pe de altă parte, recunoscând că mulțimile nu pot nicidecum neglija existența liderilor de factură demagogică, autorul inconfundabilelor *Die romische Agrargeschichte in ihrer Bedentung für das Staats und Privatrecht* și *Gesammelte Aufsätze zur Soziologie und Sozialpolitik* consideră că tipologizarea favoriților puterii poate fi efectuată și în baza criteriului numit *charismă*. Preluând noțiunea de *charismă* de la E. Troeltsch, considerat drept unul din fondatorii sociologiei religiilor, M. Weber constată că ea are menirea de a profila tipul de conducători ce se opun atât raționalității, cât și ordinii birocratice, patriarhatului sau monarhiei. „Profeți” sau „războinici eroici”, liderii *charismatici* formulează noi reguli sociale. Ei sunt venerați și ascultați, recunoscându-li-se merite exemplare. Ei știu să le dea comunităților o nouă credință, o nouă ideologie, dar, mai ales, o nouă încredere. În linii mari, opinează M. Weber, liderii *charismatici* pot fi cu greu raportați la o anumită treaptă istorică, la o anumită religie sau la o anumită formă de guvernare. Deși extrem de îndepărtați în timp, cu opțiuni sociale și religioase diferite, Iisus Hristos și Bismark, de exemplu, formează unul și același tip de lider *charismatic*.

### **2.3. Tipologia K. Lewin**

În *Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created Social climates*, lucrare care ocupă un loc special în știința psihosociologică [179], psihologul și sociologul american K. Lewin demonstrează, împreună cu R. Lippitt și R.K. White, posibilitatea reducerii felului de a fi al liderilor la o tipologie calitativ nouă – liderul de tip autoritar, liderul de tip democratic și liderul de tip permisiv (*laissez-faire*). Ceea ce au izbutit să facă K. Lewin, R. Lippitt și R.K. White, opinează analiștii, a furnizat o primă schemă de clasificare a liderilor, având drept criteriu de bază participarea indivizilor la actul decizional.

Propunându-și să determine care din acești trei lideri este mai productiv, K. Lewin stabilește, în aceeași *Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created Social Climates*, că, de regulă, cotele de performanță sunt înalte în cazul liderilor de tip autoritar, mai puțin înalte (de mărime medie) – în cel al liderilor de tip democratic și joase – în cazul liderilor de tip permisiv (*laissez-faire*). Admițând că în contextul oricărui ansamblu social creșterea pe o dimensiune provoacă descreșteri pe alte dimensiuni și invers, K. Lewin se vede obligat să semnaleze că raportul „lider autoritar — cote înalte de performanță” redă doar o parte a adevărului. Cealaltă parte, spune el, rezidă în aceea că aceste cote presupun scăderea, în cadrul grupului, a indicilor de motivare, precum și a tonusurilor de creativitate și compatibilitate. În definitiv, crede K. Lewin, liderul de tip democratic, cedându-i, frecvent, celui de tip autoritar la capitolul performanță, pare a semnifica totuși tipul de conducător de care comunitatea are nevoie cel mai mult: punând în valoare dreptul fiecăruia de a se simți responsabil pentru ceea ce se întâmplă în cadrul grupului, empatic și conciliator, el este acela care poate oferi o viață bazată pe echitate și respect.

### **2.4. Tipologia R. Likert**

Această tipologie pornește din dorința de a ajusta mai bine la realitate ceea ce a spus cu privire la lideri K. Lewin împreună cu cei mai apropiați colaboratori ai săi. Ajungând, după mai multe observații, la concluzia că viziunile acestora din urmă se arată adeseori

insuficient de convingătoare în prezentarea și comentarea fenomenelor de influență și conducere, R. Likert [181, p. 55-58], cel despre care se spune că este unul dintre cei mai valoroși reprezentanți ai școlii psihosociologice de la Universitatea din Michigan, propune ca pe segmentului care leagă noțiunile de lider autoritar, lider democratic și lider permisiv să intervină unele modificări. Concretizând, el indică la oportunitatea divizării categoriilor de lider autoritar și lider democratic în patru subcategorii: lider autoritar-exploativ + lider autoritar-binevoitor (în cazul liderului autoritar) și, respectiv, lider democrat-consultativ + lider democrat-participativ (în cazul liderului democratic). Concomitent, R. Likert vorbește și despre necesitatea excluderii din întrebuințare a noțiunii de lider participativ (cu condiția atribuirii unora din capacitățile acestuia liderului democrat-participativ).

În general, spune R. Likert, procesul de conducere poartă un caracter relativ. Pentru a fi eficienți, liderii trebuie să-și adapteze permanent conduita la felul de a fi al celor pe care-i conduc. Nu există reguli specifice care să funcționeze bine în toate situațiile, ci numai principii generale care trebuie interpretate astfel încât să se țină cont de așteptările, valoarea și pregătirea celor cu care liderul vine în contact.

### **2.5. Tipologia F.E. Fiedler**

Considerând că viața dimpreună a indivizilor se centrează, în majoritatea absolută a cazurilor, fie pe probleme legate de obținerea unor anumite performanțe, fie pe probleme legate de calitatea relațiilor interpersonale, F.E. Fiedler, autorul binecunoscutei *A Theory of Leadership Effectiveness* [155], profesor de psihologie și management la Universitatea din Washington, intervine cu propunerea de a-i clasifica pe lideri din perspectiva acestor două categorii de probleme. După el, liderii orientați spre obținerea performanțelor sunt mai eficienți în situații foarte favorabile și în situații foarte nefavorabile, iar liderii orientați spre subalterni sunt mai eficienți în situații intermediar favorabile. Având intenția să demonstreze justetea acestei afirmații, reputatul psihosociolog american pune în aplicare un instrument de măsurare mai puțin obișnuit intitulat „Cel mai puțin preferat coechipier” („The least preferred co-worker” – LPC). În urma prelucrării rezultatelor obținute prin instrumentul de măsurare avut în vedere, el constată că în timp ce unii din conducătorii chestionați au manifestat un scor LPC ridicat, adică au tins să-i descrie pe cei mai puțin preferați coechipieri în termeni pozitivi, alții au ocupat o poziție diametral opusă – indivizii mai puțin preferați au fost prezentați doar în termeni negativi (scorurile, în acest caz, căpătând valori scăzute). Cu luarea în considerare a acestui fapt, F. E. Fiedler insistă ca fiecăruia dintre reprezentanții primului tip de conducători să-i fie atribuit calificativul de „lider centrat pe relații”, iar fiecăruia dintre reprezentanții celui de al doilea tip de conducători – calificativul de „lider centrat pe sarcini”. Liderul centrat pe sarcini este preocupat de realizarea în bune condiții a obiectivelor de muncă, manifestând, de cele mai multe ori, un interes scăzut pentru sentimentele și atitudinile subordonaților. În același timp, liderul centrat pe relații este preocupat, în primul rând, de apariția și dezvoltarea unor legături interpersonale semnificative cu ceilalți membri ai grupului și doar mai apoi de realizarea obiectivelor de muncă. Acest lider pune mereu accentul pe crearea și menținerea unui climat prietenesc de muncă, pe un climat care, de regulă, este folosit ca o strategie pentru funcționarea eficientă a grupului.

De fiecare dată când se referă la tipologia sa, F.E. Fiedler se arată a fi departe de gândul că liderul centrat pe relații, aflându-se mai aproape de grijile și aspirațiile semenilor, ar fi „bun”, iar liderul centrat pe sarcină (plicticos și nesincer), „rău”. Viața de

zi cu zi e de așa natură, atenționează el, încât, în funcție de situație, ambele tipuri pot fi eficiente. Având o asemenea convingere, F.E. Fiedler se opune versiunii după care ar exista niște lideri ideali, potrivit tuturor situațiilor. Deși clasificarea pe care o face psihosociologul american o regăsim și la alți autori, metoda folosită de el pentru a o obține este profund originală.

### **2.6. Tipologia R.J. House**

Declarându-se, în repetate rânduri, adept al ideii cu privire la oportunitatea divizării liderilor în lideri motivați de sarcină și lideri motivați de relație, R.J. House [169, p. 321-338; 170, p. 81-97] întreprinde, pe la începutul anilor '70, o serie de investigații chemate să stabilească cum ar evolua lucrurile în cazul în care în formula segregacionistă propusă de F.E. Fiedler criteriul relațional s-ar substitui prin unul intitulat „modalitatea de realizare a sarcinii”. Venind cu explicațiile de rigoare, cunoscutul psihosociolog american ține să menționeze că el face parte din tagma oamenilor de știință pentru care felul de a fi al liderului exprimă, într-o variantă concentrată, ansamblul eforturilor depuse de el în direcția dinamizării procesului de realizare a obiectivelor grupale. Deși variază de la caz la caz, ansamblul vizat, crede R. J. House, se supune unei logici specifice constituite din cinci momente esențiale: (a) familiarizarea membrilor grupului cu însărcinările care le revin; (b) protejarea membrilor grupului prin reducerea substanțială a numărului de impedimente inhibante; (c) orientarea eforturilor membrilor grupului spre realizarea sarcinii; (d) pregătirea psihologică a membrilor grupului pentru situațiile de criză care ar putea interveni pe parcursul sau în rezultatul realizării obiectivelor preconizate și (e) satisfacerea multiplelor nevoi ale membrilor grupului din contul a ceea ce a fost deja realizat.

Ce obține, în final, R.J. House? Dacă, constată el, evoluția grupului este privită prin prisma raporturilor dintre natura sarcinilor care stau în fața membrilor acestui grup și modalitățile de realizare a celor preconizate, atunci liderii pot fi împărțiți în lideri susținători, lideri instrumentali, lideri participativi și lideri centrați pe rezultat/ performanță.

Potrivit estimărilor lui R.J. House, niciunul din tipurile enumerate mai sus nu poate fi considerat universal. Or, spune el, fiecărui tip îi este dat să se manifeste integral doar în anumite situații. Astfel, liderii centrați pe performanță se pot realiza efectiv doar atunci când membrii grupului pretind la recompense individuale impunătoare și sunt siguri că așa ceva e real, cei participativi – în cazul în care membrii grupului sunt interesați să participe la luarea deciziilor, cei instrumentali – când sarcina este incertă, iar cei susținători – în cazul în care sarcina nu este peotriva așteptărilor membrilor grupului.

### **2.7. Tipologia D. Chalvin**

Tentat, ca și R.J. House, să vadă ce-ar putea să se întâmple dacă în ecuația fiedleriană de identificare a tipurilor de lideri un criteriu s-ar substitui prin altul, D. Chalvin [228] se hotărăște să amplaseze „sarcina” în sfera presupusului, locul eliberat oferindu-i-l „spiritului de angajare personală”. După mai multe intervenții cu caracter empiric, chemate să confirme oportunitatea mutației întreprinse, autorul citat observă că în baza criteriilor „spirit de angajare personală” și „caracterul relațiilor de colaborare” se poate construi o tipologie a liderilor centrată pe cel puțin cinci dihotomii: (a) organizatorul-birocrat; (b) participativ-demagogul (paternalistul); (c) întreprinzătorul-autocrat (tehnocratul); (d) realist-oportunistul; (e) maximalist-utopistul modernizat. Cu luarea în considerare a comentariilor făcute de D. Chalvin, precum și a unor observații emise mai târziu – cum ar

fi, spre exemplu, cele formulate de P. Popescu-Neveanu [35, p.752] sau I. Radu [36, p.181] –, putem oferi următoarea descifrare a tipologiei centrate pe cele cinci dihotomii:

- liderul organizator este cel ce stabilește relații ierarhice corecte și acordă suficientă autonomie subalternilor, fără a da semne că este influențat de aceștia; în opoziție cu el, liderul birocrat este acela care aplică legile și regulamentele numai în litera lor, fără preocuparea de a le înțelege subtextul;
- liderul participativ este orientat spre o colaborare strânsă cu ceilalți membri ai grupului (el îi influențează, dar și se lasă influențat de ei); spre deosebire de el, liderul demagog tinde să se impună prin discursuri populiste și promisiuni neîntemeiate, toate fiind făcute în scopuri strict personale;
- liderul întreprinzător, afirmându-și deliberat autoritatea, tinde să influențeze nemijlocit pe fiecare membru al grupului, determinându-l să obțină rezultate optime; liderul autocrat, în schimb, se vede mereu în postura unei ființe înzestrate cu puteri absolute, pentru el contând, în primul rând, partea tehnică a chestiunilor luate în dezbateri;
- liderul realist este liderul care dă dispoziții și asigură condițiile pentru aplicarea lor (el este mereu predispus să consulte coechipierii, lăsându-i să-și rezolve singuri problemele ce țin de relațiile interpersonale); în același timp, liderul oportunist, luând atitudini lipsite de principialitate, se arată a fi instabil și imprevizibil, adoptând și aplicând, după împrejurări, principii și linii comportamentale dintre cele mai diverse;
- liderul maximalist își vede misiunea în a-i incita pe coechipieri să se influențeze la maximum, în vederea asigurării unui nivel înalt de cunoaștere mutuală și, respectiv, în vederea soluționării cât mai operative a neînțelegerilor apărute); stabilindu-se pe poziții diametral-opuse, liderul utopist modernizat oferă nu atât viziuni realiste asupra ceea ce se întâmplă, cât, mai degrabă, niște planuri, ghiduri sau călăuze imaginare care, fiind orientate spre viitor, întruchipează modelul sau modelele unei ordini existențiale ideale.

## **2.8. Tipologia W. J. Reddin**

La o examinare mai scrupuloasă a ceea ce a urmat după elaborarea tipologiei lui F.E. Fiedler se poate observa că, în paralel cu tipologiile revendicative ale lui R.J. House și D. Chalvin, centrate pe ideea substituirii unui criteriu cu un alt criteriu, apar și interpretări care, având un pronunțat caracter extensiv, merg pe ideea „îmbogățirii” formulelor interpretative existente cu noi variabile. Tipologia liderilor propusă de către W.J. Reddin [197, p.67-82] este tocmai potrivită pentru un asemenea gen de interpretări; or, prin această tipologie, la ceea ce se știa anterior se adaugă un element calitativ nou – „indicele de randament”. Referindu-se la acest indice, W.J. Reddin menționează că el a fost inclus cu scopul de a scoate în evidență măsura în care un anumit lider poate realiza standardele de performanță corespunzătoare poziției lui, și anume: (a) atingerea obiectivelor preconizate; (b) obținerea unui nivel înalt de angajare a grupului în procesul de realizare a obiectivelor preconizate; (c) satisfacerea maximală a așteptărilor existente în cadrul grupului. Mulțumită lui, în cele din urmă, pot fi identificate opt tipuri de lideri: liderul altruist, liderul dezertor, liderul autocrat, liderul ezitant (oscilant), liderul promotor, liderul birocrat, liderul autocrat-binevoitor și liderul realizator.

Fiecare din aceste tipuri, crede W.J. Reddin, poate fi eficient în unele cazuri și ineficient în altele. Folosirea inadecvată a oricăruia din ele ar putea să producă efecte

negative. Și invers, adoptarea tipului de conducere potrivit situației ar putea să conducă la efecte benefice. Altfel spus, fiecare din cele opt tipuri poate avea un echivalent atât sub aspect de eficiență, cât și sub aspect de ineficiență.

### **2.9. Tipologia R.F. Bales**

Cu mai bine de cinci decenii în urmă, francezul R.F. Bales [221], recurgând la o cercetare de proporții care a antrenat 30 de grupuri a câte 5 indivizi fiecare, ajunge să constate, asemeni lui W.J. Reddin, că cele descoperite de către F.E. Fiedler, R.J. House și D. Chalvin, redau doar parțial realitățile legate de lideri și stilul în care aceștia își exercită funcțiile. Nu doi („centrarea pe sarcină” și „centrarea pe relații”, ca la F.E. Fiedler, sau „centrarea pe sarcină” și „centrarea pe modalitățile de realizare a sarcinii”, ca la R.J. House), ci trei factori, semnalează R.F. Bales, determină, în ultimă instanță, criteriile după care membrilor grupului își aleg și evaluează conducătorul: „superioritatea și realizarea individuală” (= capacitatea individului de a se putea impune valoric, prin obținerea unor performanțe individuale avansate), „sprijinul pentru realizarea obiectivelor grupale” (= eforturi susținute în direcția ajutorării grupului pe dimensiunea realizarea obiectivelor pe care și le-a propus), „sociabilitatea” (= capacitatea de a stabili și menține relații interpersonale satisfăcătoare cu toți membrii grupului). Luând în considerare acest fapt, R.F. Bales propune ca fiecărei din cele cinci categorii de membri să i se pună în concordanță un anumit tip de lider. Astfel, membrilor care posedă indici avansați la toți cei trei factori trebuie să le corespundă tipul de „lider bun” („omul mare”), membrilor cu indici ridicați pentru „activitate” și „competență în sarcină”, dar slabi sub aspect de „sociabilitate” – tipul de „lider centrat pe sarcină”, membrilor cu indici avansați la compartimentul „sociabilitate”, dar slabi sau extrem de slabi pe dimensiunile „activitate” și „competență în sarcină” – tipul de „lider-specialist social”, membrilor predispuși pentru „activitate”, dar slabi în domeniile „competență în sarcină” și „sociabilitate” – tipul de „lider dominator” sau „lider deviant supra-activ”, iar membrilor care se manifestă slab la toți parametrii – tipul de „lider-deviant sub-activ”.

Pronunțându-se în legătură cu tipologia propusă de R.F. Bales, mai mulți specialiști se văd obligați să spună că acestuia nu i-a rămas decât să pună în lumină niște lucruri care erau intuite de mai multă vreme. Încercarea de a defini tipurile de lideri conform unor „specializări grupale”, consemnează, bunăoară, A. Neculau [25, p. 122], nu reprezintă ceva absolut nou. Cunoștințe disparate, biografii, fragmente din viața fiecărui individ ne dovedesc că pregătirea într-un anumit domeniu, conjugată cu nevoile grupului și momentul prielnic, au asigurat în permanență atât ascendentul personal, cât și succesul social.

### **2.10. Tipologia R.R. Blake-J.S. Mouton**

Fondatori ai renumitei *Scientific Methods Inc.*, organizație specializată în prestarea serviciilor de consultanță în domeniul psihologiei comportamentale, și, totodată, reprezentanți de vază ai școlii psihosociologice de la Ohio State University, R.R. Blake și J.S. Mouton [148; 149] găsesc de cuviință să insiste asupra ideii potrivit căreia atribuțiile de bază ale liderului rezidă în asigurarea performanței, stimularea creativității și încurajarea entuziasmului. Operând cu acești parametri, ei elaborează o matrice a stilurilor potențiale de conducere (care a intrat în istoria psihosociologiei cu numele de „Grila managerială R.R. Blake-J.S. Mouton”) din care rezultă, în cele din urmă, cinci tipuri de lideri: lideri „populiști”, lideri „secătuiți”, lideri moderat-oscilanți, lideri centrați pe sarcini și lideri centrați pe grup.

Intervenind cu o notă finală asupra celor cinci tipuri de lideri, R.R. Blake și J.S. Mouton arată că ultima varianta (= liderii centrați pe grup) este întotdeauna cea mai bună. Dovada, spun ei, rezidă în aceea că anume prin mijlocirea ei este posibil să fie armonizate chestiunile legate de oameni și chestiunile legate de sarcini. Un lider ai cărui subordonați doresc o conducere corespunzătoare primei variante (= stilul „populist”) sau o conducere corespunzătoare celei de-a patra variante (= stilul axat pe sarcină) ar trebui să-i facă pe aceștia să pună preț pe ceea ce înseamnă „preocupare pentru sarcină și pentru oameni”. În scopul obținerii unui asemenea rezultat, concluzionează R.R. Blake și J.S. Mouton, cultură organizațională a oricărui grup trebuie să fie centrată pe cultivarea imaginii liderilor centrați pe grup.

### **2.11. Tipologia J.M. Burns**

Considerând că, în foarte multe cazuri, aspectele morale ale procesului de conducere fie că sunt trecute cu vederea, fie că sunt abordate de o manieră inadecvată, cunoscutul psihosociolog american propune ca toți liderii să fie împărțiți în două categorii mari – lideri tranzacționali și lideri reformatori [151].

Caracteristic pentru cei dintâi este preocuparea pentru tactica compromisului. Interacționând cu ceilalți membri ai grupului, ei le propun acestora diverse schimburi: locuri de muncă contra voturi în cadrul campaniei electorale, promisiuni de majorare a salariilor contra asigurării de neparticipare la grevă etc. Presupunând „jocuri de culise”, activitatea liderilor tranzacționali, superficială în esență, nu poate conduce, evident, la schimbări radicale în cadrul grupului.

Contrar liderilor tranzacționali, liderii reformatori, consemnează J.M. Burns, înclină spre o conlucrare mai profundă cu ceilalți membri ai grupului. Tendința spre compasiune și conlucrare reciproc avantajoasă ai mulțimii. De regulă, liderii reformatori influențează în mod substanțial gândurile și comportamentele celor cu care vin în contact. Sociabili, empatici, exemple de moralitate demne de urmat, ei pot face ca în cadrul grupului să aibă loc schimbări de anvergură.

Punerea în circulație a noțiunilor de lider tranzacțional și lider reformator, crede J.M. Burns, ar putea aduce o serie de avantaje științei psihosociologice. Intervenind cu argumente de rigoare, el arată, mai întâi de toate, că prin mijlocirea lor este mai lesne să observi și să comentezi locul și rolul unor anumite persoane în contextul transformărilor de ordin social. Mai apoi, utilizarea noțiunilor de lider tranzacțional și lider reformator ar putea contribui la o mai bună înțelegere a contribuțiilor educaționale aduse de către indivizii situați vârful piramidelor sociale. Și, în sfârșit, în rândul al treilea, aplicarea noțiunilor de lider tranzacțional și lider reformator este indispensabilă analizei leadership-ului din perspectiva cauzalității istorice.

Înceind, prin prezentarea tipologiei lui J.M. Burns, cel de-al doilea capitol al cercetării, am ținut să atragem atenția asupra următoarelor patru momente:

- (i) în literatura de specialitate există încă multe alte tipologii ale liderilor – cum ar fi, spre exemplu, cea elaborată de D. Cartwright și A. Zander (cu „lideri centrați pe realizarea sarcinii” și „lideri centrați pe conservarea grupului”), cea elaborată de B. M. Bass și V.B. Barrett (cu „lideri orientați spre sine”, „lideri orientați spre sarcină” și „lideri orientați spre interacțiune”) sau cea elaborată de D.T. Dalema și R. Henderson (cu „lideri nemulțumiți”, „lideri aroganți”, „lideri infideli” și „lideri temători”) – ceea ce însemna că informația prezentată de către nu poate fi

considerată exhaustivă, ea fiind, în fond una reprezentativă (or, într-un fel sau altul, ideile emise de D. Cartwright și A. Zander, B.M. Bass și V.B. Barrett, D.T. Dalema și R. Henderson își găsesc oglindire în cele unsprezece construcții ideatice oferite de noi);

- (ii) ar fi, bineînțeles, greșit să se afirme că în viața de toate zilele tipurile/ tipologiile vizate se întâlnesc neapărat în variantă pură sau/ și exclusivă. Imprevizibil și complex, cum este, felul nostru de a fi le schimbă mereu la „față”, făcându-le să devieze mereu de la profilul lor teoretic;
- (iii) recunoscând că ar fi incorect să se pună semnul egalității între felul cum se manifestă practic tipurile/tipologiile de lideri și felul cum ele sunt descrise teoretic, este important să se înțeleagă că la fel de incorect ar fi să se afirme că unele din ele pot fi categorisite drept eficiente, iar altele – mai puțin eficiente sau chiar ineficiente (or, rezultatele mai multor cercetări adevărate că productivitatea unuia și aceluiași tip poate varia de la o țară la alta, de la un mediu etnocultural la altul, de la un grup la altul);
- (iv) tipologiile cu referire la lideri, oricât de numeroase și diverse ar fi, au o mare importanță teoretică și practică; or, expresia lui M. Zlate [135, p.116; 136, p.184], „răspunzând exigențelor de raționalitate clasificatoare, ele permit identificarea, denumirea și localizarea fluxului indefinit de acte comportamentale, dând, în felul acesta, sentimentul înțelegerii multiplicității și varietății individuale”.

### **Capitolul 3. Fenomenul reprezentărilor sociale**

În intenția de a pune în lumină ponderea, sensurile, semnificațiile și caracteristicile definatorii ale fenomenului avut în vedere, am recurs la un demers epistemologic algoritmic constituit din nouă etape succesive.

În cadrul *primei etape* – intitulată *Secolul al XXI-lea și însemnele unei mari transformări sociale* –, am luat în dezbateră „schimbarea la față” a omenirii sau, mai exact, tot mai pronunțata neputință a acesteia de a evita sentimentul că în interiorul ei „se petrece ceva fundamental”. Ținând cont de constatările conținute în studiile unora dintre cei mai valoroși filosofi, sociologi, politologi și economiști ai contemporanității – ne referim, în mod special, la F. Fukuyama [159], R.G. Dahrendorf [154] și A. Toffler [214], dar și de rezultatele propriilor observații, am putut constata [131, p.6-8; 130, p.117-118; 75, p.99-103; 128, p.11-13; 209; 123] că, în principiu, ne mișcăm cu toții spre un viitor a cărui „scenă” socială va fi dominată de *jocul alternativelor, cugetul liber și diversitatea interpretărilor*. În acest viitor, se va impune un stil de viață ale cărui caracteristici definatorii vor fi *discontinuitatea, relativismul și dinamicitatea*. În limitele lui, *individualismul, egalitarismul, universalismul și progresismul* vor constitui, după toate probabilitățile, punctele de reper ale luărilor de atitudine și ale liniilor de acțiune.

În cadrul celei de-a *doua etape* – intitulată *Psihologia socială în contextul noilor imperative ale timpului* –, ne-am centrat pe ideea potrivit căreia tendințele care se fac observate în ultimul timp – și care, după cum am menționat în rândurile de mai sus, nu întârzie să se regăsească în opticile interpretative ale unora dintre cei mai valoroși filosofi, sociologi, politologi sau economiști ai contemporanității – pun pe ordinea de zi problema *reevaluării substanțiale a cunoștințelor cu referire la om și la relațiile pe care el le dezvoltă sau intenționează să le dezvolte pe diverse paliere ale vieții de zi cu zi*. În

context, inspirându-ne din ceea ce-au reușit să înregistreze mai mulți specialiști de marcă – îi avem în vedere, mai întâi de toate, pe S. Moscovici [258, p. 128; 192, p.3-4; 21, p.5-8; 259, p. 9] și A. Neculau [26, p.253-254; 29, p.33; 30, p.44-45], J. Maisonneuve [13, p.156] și S. Chelcea [3, p.20], R.A. Baron, N.R. Branscombe și D.R. Byrne [142, p.7] –, am arătat că soluționarea problemei în cauză ține în foarte mare măsură de metamorfozele care urmează să se producă în sfera *psihologiei sociale*, în acel *teritoriu-punte* unde „se preia ceea ce este social în psihologie și ceea ce este psihologic în sociologie” și unde contează „nu atât individul, ca unitate separată, sau colectivitatea, ca structură socială autonomă”, cât „interacțiunea dintre individ și colectivitate”. Anume de aici, din zona în care se pun multiple întrebări cu referire la natura și consecințele relațiilor interumane, trebuie să vină confirmarea unei *mari deplasări de accente*, a unei reconfigurări apte să confere *un alt calibru și o altă semnificație* științei centrate pe studiul sistematic al „individilor aflați într-o continuă legătură cu semenii săi și cu mediul cultural-ideologic în care își duc existența”. Dacă *jocul alternativelor, cugetul liber sau diversitatea interpretărilor* – și nu *conștiința închistată sau unilateralitatea abordărilor* – devin însemnele primordiale ale vieții de zi cu zi a oamenilor și dacă *discontinuitatea, relativismul sau dinamicitatea* – și nu *stereotipia sau prejudecata* – constituie, din ce în ce mai des, punctele de reper ale luărilor de atitudine și ale strategiilor comportamentale, atunci devine absolut evident că modificările avute în vedere sunt nu doar extrem de importante, ci și inevitabile. Analizele la care am recurs [131, p.8-15; 130, p.119-125; 75, p.103-105; 128, p.13-17; 112; 99] ne-au permis să stabilim că la momentul de față psihologia socială trebuie să-și consolideze substanțial pozițiile și să-și revadă, în sfârșit, statutul controversat de „știință cu mai multe fețe”. Dacă, până acum, divizarea ei în *psihologie socială psihologică, psihologie socială sociologică și sociologie psihologică* (sau *sociopsihologie*) era, într-un fel sau altul, acceptată și chiar încurajată, de azi înainte o asemenea stare de lucruri nu mai poate fi îngăduită. Schimbările care au cuprins întreg mapamondul sunt de așa natură încât ea va trebui să armonizeze aceste trei perspective într-un tot întreg și să nu admită ca ele vreodată să se separe din nou. Obținând astfel însemnele unui mecanism complex de analiză și explicare a unor fenomene care, expresia lui S. Moscovici, „sunt deopotrivă psihologice și sociale”, noua psihologie socială va demonstra *unitate*, centrându-se, în același timp și în egală măsură, asupra „prezenței reale sau fictive a altor persoane” și asupra „interpretării pe care o dau oamenii caracteristicilor obiective ale environmentului”, asupra „interacțiunii dintre indivizi” și asupra „societății sau culturii în toată complexitatea lor”, asupra „grupurilor umane” și asupra „problemelor care afectează un mare număr de actori sociali”, asupra „naturii umane” și asupra „construcției sociale a realității”. În cele din urmă, ea trebuie să-și asume dimensiunea unui domeniu de cunoaștere *sui-generis* care poate oferi explicații concludente cu referire la om și societate, luând în calcul caracteristicile definitorii ale lumii contemporane (spontaneitate, ritmul alert al evenimentelor, limbaje diversificate, cote înalte de implicare socială etc.) și îmbinând lectura *binară* a realității (de o parte - „egoul”/individul, de cealaltă parte - „obiectul”/fenomenul social) cu cea de extracție *ternară* (de una și aceeași parte, în același context – subiectul individual (*ego*) + subiectul social (*alter*) + obiectul fizic/social, real sau imaginar (*obiect*)).

Ajungând la cea de-a *treia etapă* – intitulată *Reprezentările sociale – domeniu de vârf al psihologiei sociale contemporane*, – am ținut să demonstrăm că rezultatele finale ale procesului de înnoire a științei psihosociologice, de transformare a acesteia într-o



disciplină interesată de stradă, de ritmul alert al evenimentelor, de inovațiile sociale și de noile limbaje ale oamenilor, depind, în cea mai mare măsură, de anvergura și calitatea valorificării conceptului de reprezentări sociale. Pe un asemenea fundal investigational, am recurs, mai întâi, la o inventariere succintă a ceea ce s-a scris pe această temă în varii surse de specialitate. Ne-am raportat, cu precădere, la studiile semnate de S. Moscovici [193, p.7-8; 255, p.17-18; 192, p.4-5; 20, p.6-7] și G.-N. Ficher [236, p.117-118], W. Doise și A. Palmonari [10, p.23-27], I. Marková [18, p.280-282 ] și D. Jodelet [246, p.47-59], A. Neculau [23, p.56-57] și F. Botoșineanu [2, p.6-8]. Or, anume în paginile acestor studii întâlnim cele mai tranșante afirmații cu privire la oportunitatea recunoașterii fenomenului de reprezentare socială în calitate de domeniu de vârf al științei psihosociologice contemporane. În continuare, ținând cont de punctele de vedere inventariate, ne-am propus să identificăm substratul motivațional al acestora. Efectuând o serie de analize suplimentare, am ajuns la concluzia că în calcul sunt luate cel puțin unsprezece raționamente [131, p.10-15; 130, p.120-125; 120; 75, p.105-110; 128, p.17-20; 68; 205; 118]:

- toate interacțiunile umane, fie că apar între doi indivizi sau între două grupuri, presupun existența reprezentărilor sociale;
- orice informație pe care o primim, și căreia încercăm să-i conferim înțeles, se află sub controlul reprezentărilor sociale și nu are nicio altă semnificație pentru noi, decât aceea pe care i-o acordă aceste reprezentări;
- reprezentările sociale au capacitatea de a influența în totalitate comportamentul individului integrat într-o colectivitate;
- formele principale ale ambientului nostru psihic și social sunt fixate în reprezentările sociale;
- când studiem reprezentările sociale studiem, de fapt, omul, în măsura în care se întreabă și caută răspunsuri sau gândește, și nu în măsura în care prelucrează informații sau, pur și simplu, se comportă;
- teoria reprezentărilor sociale este o teorie care ne permite să abordăm fenomene importante fără a le reduce la simple scheme;
- teoria reprezentărilor sociale nu ne cere disciplinarea în formule, permițându-ne să comunicăm prin gândirea normală;
- teoria reprezentărilor sociale este „ceva” despre care li se poate vorbi celorlalți;
- dacă psihologia socială vrea să fie ceea ce pretinde că este, adică o știință a interacțiunilor, reprezentări sociale trebuie să constituie centrul ei de interes;
- ocupându-se de realitățile sociale în cadrul cărora trăiesc oamenii, teoria reprezentărilor sociale reconceptualizează diferența tradițională dintre psihologia socială „pură” (centrată pe studiul „proceselor” și „structurilor” în condiții de laborator) și cea „aplicată” (axată pe studiul „proceselor” și „structurilor” în condiții reale);
- reprezentările sociale sunt cele care fuzionează acea realitate (pe jumătate fizică, pe jumătate imaginară) care este realitatea socială.

Vorbind despre reprezentările sociale, suntem în drept, așadar, să afirmăm că ele depășesc condiția unei teme de interes ordinar pentru psihologia socială, înfățișând, de fapt, *vârful de lance* al acesteia. O asemenea poziționare nu este deloc întâmplătoare. Ea,

după cum opinează J.-C. Abric [1, p.107], dovedește din nou interesul acordat fenomenelor colective și, în mod special, regulilor care regizează conștiința socială. Studiul gândirii cotidiene/de stradă/„naive” și al „simțului comun” apar de acum înainte ca esențiale.

La cea de-a *patra etapă* – intitulată *Era reprezentărilor sociale* –, am efectuat o serie de analize [131, p.16-17; 75, p.106-109; 128, p.20-23; 74] orientate spre elucidarea traseului evolutiv al conceptului de reprezentări sociale. Cu această ocazie, pentru început, am revenit în 1961, anul în care S. Moscovici scoate de sub tipar studiul cu denumirea *La psychanalyse, son image et son public* [256]. Operând cu diverse informații, am arătat că, prin apariția acestei lucrări, se pun *de facto* bazele conceptului de reprezentări sociale, a unui concept care, după cum afirmă J.-M. Seca [38, p.576], „încearcă să favorizeze relațiile pozitive dintre oameni și să asigure adaptarea lor sociocognitivă la contexte din ce în ce mai complicate”. De atunci și până în prezent, știința psihosociologică o are ca punct de reper, punând-o în aplicare ori de câte ori apare necesitatea „instaurării unei ordini care ar permite indivizilor să se orienteze în spațiul înconjurător”, a „identificării unei logici și a unui limbaj care ar putea organiza și filtra elementele de mediu” sau a „stabilirii posibilităților de edificare a unei viziuni consistente despre oameni, fapte și fenomene”. Mai apoi, consultând numeroase surse de specialitate, scoase de sub tipar în diferite părți ale lumii (Europa de Vest, Europa de Est, America de Nord, America Centrală, America de Sud etc.), am demonstrat că, în pofida criticilor aduse, conceptul moscovician de reprezentări sociale a rezistat presiunilor și nu s-a lăsat scos din aria preocupărilor cu caracter științific. Mai mult, din 1961 până în prezent, el evoluează de o manieră impresionantă, obținând cu rapiditate noi „teritorii”, valențe, sensuri și semnificații. Am precizat, cu titlu de exemplu, că în această perioadă, prin prisma ideilor avansate de S. Moscovici în *La psychanalyse, son image et son public*, sunt cercetate numeroase stări, fapte și fenomene de extracție socială (inteligența, nebunia, banii, sărăcia, șomajul, munca, comerțul, grupul social, sexualitatea, musulmanii, SIDA, transplantul de organe, NATO, integrarea europeană, terorismul, autismul, mizantropia, mitocănia, fumatul, agresivitatea, violența, extremismul, sufletul, conflictul, destinul, preoțimea, știința, minciuna, familia etc.). Luând amploare, tipul vizat de cercetări contribuie, pe parcurs, la apariția *efectului de interferență experiențială*: descoperirile făcute de către psihosociologii din Europa de Vest își găsesc, din ce în ce mai des, o vie reflectare în paginile volumelor sau/și revistelor de specialitate editate în Europa de Est (sau în alte părți ale lumii), iar cele făcute de către psihosociologii din Europa de Est (sau din alte părți ale lumii) – în paginile volumelor sau/și revistelor de specialitate editate în Europa de Vest. Aceleași cercetări mai fac ca lucrurile care purtau, la început, însemnele unor eforturi *izolate și dispersate* să se constituie, treptat, *într-un tot întreg*, oamenilor de știință din „diferite țări și de pe diferite continente” revenindu-le frecvent posibilitatea de a schița, realiza și publica *împreună* numeroase lucrări cu referire la realitate și reprezentarea ei socială. Am mai precizat, cu același titlu de exemplu, că un rol important în dezvoltarea ideilor emise de către S. Moscovici în *La psychanalyse, son image et son public* îl joacă aprofundarea semnificativă a explorațiilor cu referire la (i) criteriile de identificare a obiectului reprezentării sociale, (ii) specificitatea reprezentărilor sociale, (iii) rolul contextelor și practicilor în formarea și transformarea câmpurilor reprezentăionale, (iiii) relațiile care există între reprezentările sociale și alte concepte-cheie din științele socio-umane și (iiiii) analiza structurală a reprezentărilor

sociale<sup>1</sup>. În plus, nu am făcut abstracție de faptul că, de-a lungul anilor, conceptul de reprezentări sociale capătă o indubitabilă valoare *curriculară*. Fiind în vogă, el intră ca disciplină de studiu în programele unor prestigioase instituții de învățământ superior din întreaga lume. La nivelul tuturor ciclurilor – dar mai ales la cele de masterat și doctorat –, se transmit informații, se duc dezbateri și se avansează proiecte de cercetare pe termen lung. În sprijinul studenților, profesorilor și cercetătorilor universitari vin tot mai multe studii de sinteză cu caracter monografic sau volume academice colective. În paralel, apar manuale, reviste și *site-uri* web care oferă posibilitatea familiarizării îndeaproape cu istoria apariției *La psychanalyse, son image et son publique* și cu impactul pe care această lucrare l-a exercitat asupra științelor cu profil socio-umanistic. În definitiv, după ce, la scară mondială, a prins contur o imensă rețea investigațională (cu echipe de specialiști calificați, cu proiecte de cercetare pe termen lung, cu observatoare, laboratoare și centre de analiză), s-au creat discipline de studiu în sfera învățământului universitar și au fost fondate mai multe reviste (fie în format tradițional, fie în cel electronic), s-a scris o multitudine de cărți și s-au dat numeroase doctorate, s-au organizat și desfășurat cu regularitate diverse întruniri cu caracter științific (mese rotunde, colocvii, workshop-uri, seminare, simpozioane sau conferințe), conceptul de reprezentare socială a devenit, precum se exprimă A.S. De Rosa cu M. D’Ambrosio [7, p.9], o aventură multiculturală, pluri-lingvistică, o preocupare a mai multor generații de cercetători, un soi de intrigă care a pătruns în „toate ungherele”, demonstrând că este extrem de vitală și fecundă<sup>2</sup>. La mai bine de cincizeci de ani de când S. Moscovici i-a pus bazele în *La psychanalyse, son image et son publique*, acest concept a ajuns să reprezinte un „instrument conceptual de primă importanță în cadrul perspectivelor teoretice ale psihologiei sociale”.

Concluzionând, ne-am văzut în drept să afirmăm că, în principiu, se întrunesc toate condițiile pentru a putea vorbi despre o *eră a reprezentărilor sociale*. Or, au perfectă dreptate toți acei care împărtășesc punctul de vedere conform căruia anume reprezentările sociale, și nu un oarecare alt construct de extracție psihologică exprimă, la ora actuală, „conceptul central și comun tuturor științelor socio-umane” și, totodată, cel mai important factor care „ne ghidează în modul de a numi și de a delimita diferitele aspecte ale realității noastre zilnice, în modul de a le interpreta, de a decide asupra lor și, când e cazul, de a lua o poziție față de ele și de a apăra această poziție”. Dacă, asemenea lui M.-L. Rouquette [37, p.147], definim masele ca „produs al unei identități a determinantelor ecologice și ideologice”, atunci, nu avem decât să recunoaștem că procesul de reprezentare socială este acela care joacă un rol primordial în geneza lor permanentă. Trăind într-o lume care, expresia lui D. Jodelet [14, p.85], „fabrică” neconținut noi și noi reprezentări sociale asupra obiectelor, persoanelor, evenimentelor sau

<sup>1</sup> Mai jos, referindu-ne, progresiv, la statutul, specificitatea și dinamicitatea reprezentărilor sociale, vom veni cu o descriere mai amănunțită a acestor cinci direcții de cercetare.

<sup>2</sup> Este semnificativ faptul că acum câțiva ani – la finele lui 2014, mai exact –, imediat după dispariția celui care a dat naștere teoriei reprezentărilor sociale, este înființată, pe temelii deja fostului *Laboratoire Européen de Psychologie Sociale, Rețeaua Mondială Serge Moscovici (Réseau Mondial Serge Moscovici)*. Rețeaua este coordonată de o echipă compusă din D. Jodelet (profesor emerit, director de studii la CNRS/EHESS, Franța), N. Kalampalikis (profesor de psihologie socială la Universitatea Lyon 2, ISH, Franța), S. Lahlou (profesor de psihologie socială la London School of Economics, Anglia), Th. Apostolidis (profesor de psihologie socială a sănătății la Universitatea Aix-Marseille, Franța) și J. A. Pérez (profesor de psihologie socială la Universidad de Valencia, Spania). Pentru confirmare și mai multe detalii, consultă revista *Psihologie socială* [Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași], nr. 36 (II), 2015, pp. 7-8 sau/și <http://www.remosco.hypotheses.org/>.

ideilor, trebuie să și învățăm, în cele din urmă, *să le observăm, să le cunoaștem și să le avem drept călăuză în tot ce facem sau intenționăm să facem.*

În cadrul cele de-a *cincea etape* – intitulată *Statutul reprezentărilor sociale* –, am urmărit să scoatem în relief semnificația reprezentărilor sociale și să stabilim caracteristicile definitorii ale acestora. Prin analizele pe care le-am întreprins [131, p.18-37; 122; 43; 106; 52; 121; 101; 207; 75, p.110-143; 128, p.72-110; 125; 100; 126], s-au constatat următoarele:

- la ora actuală, studiul reprezentărilor sociale este atât de vast și ramificat, atât de mult intrat în zona unor teorii centrate pe supoziții neasemănătoare și chiar contradictorii, încât cu greu ne putem orienta în conținutul de sine stătător al acestora; drept consecință, numeroși specialiști în materie de psihologie socială – cum ar fi, de pildă, S. Moscovici sau D. Jodelet, W. Doise sau A. Neculau, M.-L. Rouquette sau M. Curelaru – se văd nevoiți să consemneze că tipul vizat de reprezentări face parte din categoria fenomenelor despre care se poate spune că nu dispun de o definiție unanim încuviințată;
- anevoințele care au marcat și continuă să marcheze evoluția conceptului de reprezentare socială fac din el un instrument de lucru dificil de mânuit;
- bogăția și varietatea abordărilor cu referire la noțiunea de reprezentare socială trebuie să ne facă să nu ezităm în încercarea de a o face să capete noi fațete, mai limpezi și mai cuprinzătoare (lucrul acesta, evident, nu trebuie făcut printr-un reduționism care ar privilegia o abordare exclusiv psihologică sau sociologică, antropologică sau filosofică; or, precum arată W. Doise [66, p.245], într-un asemenea caz, nu se pot elimina din noțiunea de reprezentare socială referințele la multiplele procese individuale, interindividuale, intergrupuri și ideologice care intră adesea în rezonanță unele cu altele și dau dinamicile de ansamblu ce ajung la aceste realități care sunt, în ultimă instanță, reprezentările sociale);
- stările genetice și modalitățile de autodeterminare care decurg din spectrul celor mai răspândite abordări ale noțiunii de reprezentări sociale arată că acestea din urmă nu pot fi echivalate/confundate cu:
  - (a) reprezentările cognitive (or, după cum relevă A. Neculau [29, p.33-34], reprezentările sociale nu înseamnă doar producții sau mecanisme cognitive, ci și ansambluri bine organizate și coerente care dirijează discret prestația socială a indivizilor; în fond, reprezentările sociale dispun de „(...) o poziție mixtă, situându-se la răscrucea dintre psihologie și sociologie și cuprinzând deopotrivă versantul perceptiv, ca și pe cel intelectual, fenomene psihice, cât și sociale”);
  - (b) reprezentările colective (or, precum opinează, spre exemplu, S. Moscovici [193, p.20-23], I. Marková [18, p.191-192], A. Neculau și M. Curelaru [31, p.285-286], reprezentarea colectivă se impune ca un fapt social fără posibilitatea de a fi pătruns și disecat (ca un atom într-o structură chimică sau o genă într-un organism), în timp ce reprezentarea socială este o realitate dotată cu o structură internă care funcționează pe baza unor legi specifice);
  - (c) percepțiile (or, reprezentarea socială nu este pur și simplu o reflectare a ambientului, ci o reproducere conceptuală a acestuia, un „ceva” care, înscriindu-se într-o topografie intelectuală, se situează *de facto* între două genuri de activitate – cea *perceptivă* și cea *analitică*);

- (d) opiniile (or, bazându-se „pe un minimum de reflecție și raționament” și manifestându-se cu o mare varietate în societate, „întruchipând pozițiile relative ale unor grupuri particulare”, opiniile, după cum relevă specialiștii – spre exemplu, S. Moscovici [256, p.44-45] – „nu iau în calcul raporturile și interacțiunile dintre persoane” și „nu oferă date cu referire la contextele și motivațiile existente”, ceea ce înseamnă că ele sunt „mai puțin structurate și mai puțin dinamice decât reprezentările sociale”);
- (e) atitudinile (or, potrivit specialiștilor – ne referim, din nou, la S. Moscovici [190], dar și la W. Doise [232] sau M. Curelaru [5, p.69] – atitudinile, redau niște construcții care pot fi integrate reprezentărilor sociale *ca părți componente de mai mică complexitate*; nu poți avea o atitudine față de un obiect social, declară ei, fără a dispune, în prealabil, de o reprezentare socială legată de el);
- (f) reprezentările științifice (or, comparând specificul gândirii științifice/ „standardizate”, orientate spre stabilirea adevărului prin intermediul unor operațiuni logice, cu cel al gândirii cotidiene/„nestandarde”/„spontane”/„pragmatice”, caracteristice „omului din stradă”, care nu are de unde să știe și, cu atât mai mult, să respecte preceptele de origine științifică, numeroși psihosociologi – printre care S. Moscovici cu M. Hewstone [261, p.545-546] și A. Donțov cu T. Emelianova [273, p.38-39] – ajung la concluzia că reprezentările sociale țin nemijlocit de indivizii care „știi numai ceea ce știi”, de „indivizii-gânditori amatori”, și nu de „indivizii – veritabili cercetători științifici”);
- (g) simbolurile (or, prin felul în care se prezintă, reprezentările sociale redau tipul de construcții psihomentele care reproduc realitățile cotidiene în imagini simbolice; „atrăgând” de partea sa simbolurile, reprezentările sociale, potrivit specialiștilor [245, p.363; 222, p.323-325; 17, p.15] își fortifică structura, devenind „imagini sociocognitive cu elemente figurative” sau „imagini sociocognitive cu încărcătură simbolică”);
- (h) cognițiile sociale (or, după cum susțin mai mulți specialiști – A.S. de Rosa [8], A. Neculau și M. Curelaru [31, p.289], de exemplu –, în timp ce cogniția socială pune preț pe metafora subiectului ca „savant ingenuu” și „economizator al resurselor cognitive”, reprezentarea socială pune în valoare metafora subiectului ca „actor al vieții cotidiene”; în plus, există și o deosebire legată de modul de concepere a societății: pentru cei care preferă să opereze cu noțiunea de cogniție socială societatea apare ca un ansamblu de indivizi legați între ei prin *relații interpersonale*, iar pentru cei care preferă să opereze cu noțiunea de *reprezentare socială* aceeași societate ia forma unui *ansamblu organizat de indivizi, stratificat în grupuri și subgrupuri*);
- (i) ideologia (or, după cum s-a demonstrat nu o singură dată [256, p.228-229; 232, p.117-120; 251, p.12-14; 28, p.45-46; 201; 141, p.61-62], reprezentările sociale sunt componente *indispensabile funcționării câmpului ideologic*; ori de câte ori își fac apariția, ele *intră, cu o sferă de cuprindere mai mică, în sfera mai largă a ideologiei*);
- (j) valorile (or, conform unei opinii pe larg împărtășite [9, p.155; 14, p.88; 1, p.116; 263, p.183; 31, p.303], reprezentările sociale, *fiind determinate de sistemele de*

*valori și de norme care constituie mediul sociologic al momentului și al grupului, se structurează și evoluează în strictă conformitate cu natura acestor sisteme).*

- reprezentările sociale, ca forme specifice ale gândirii de simț – comun, se nasc și se dezvoltă sub înrâurirea unor antinomii contrastante/ taxonomii opoziționale care poartă numele de *thêmata* și care, purtând însemnele unui „format epistemic prestabilit” sau – mai larg – a unei „preocupări cu origini imemorabile susceptibile să-i confere conștiinței practice un cadru de existență și trama organizării sale” [239, p.19-20], le oferă acestora posibilitatea „de a aduce clarificări (a oferi sensuri), de a asigura încorporarea elementelor necunoscute în cadre familiale și recunoașterea colectivă a noilor sensuri” [191; 262];
- există o formă specifică a gândirii sociale care se numește *nexus* și care, înfățișând un *nod afectiv prelogic caracteristic lotului majoritar al grupului* [264; 265], întreține o relație dublă cu reprezentările sociale: anticipând, pentru început, apariția reprezentărilor sociale [265, p.59-60], *nexus*-ul devine, ulterior, complementar nucleului central al acestora [242, p.100-101; 226, p.435-436; 5, p.80].

Constatările la care am ajuns ne-au permis să stabilim că reprezentările sociale pot fi identificate cu o formă de cunoaștere *sui generis*. Nefiind echivalentul a ceea ce poartă numele de reprezentări cognitive, reprezentări colective sau reprezentări științifice, opinii, atitudini sau cogniții sociale, percepții, simboluri sau ideologii, valori, *thêmata* sau *nexus*, ele fac dovada faptului că exprimă metasisteme sociocognitive destinate interpretării și modelării realului. În cazul lor, valorează gândirea practică cotidiană, centrată pe rezolvarea problemelor stringente ale vieții de zi cu zi, pe identificarea modalităților de redimensionare a ceea ce există în realitate, și nu gândirea științifică, axată pe descoperirea și explicarea legităților obiective ale lumii materiale sau imateriale. Spunând că o anumită reprezentare este socială, trebuie să avem în vedere că ea înfățișează: (a) „categoriile de cunoștințe care impregnează majoritatea absolută a raporturilor de origine socială, fără a opera rupturi între universul exterior și cel interior al individului ori grupului”; (b) „teorii ale simțului comun, elaborate și împărtășite colectiv, având scopuri instrumentale și concurând la construirea unei realități comune pentru un grup social”; (c) „o dimensiune esențială a grupurilor sociale prin care membrii acestora își pot forma o perspectivă adecvată asupra lumii”; (d) „structuri cognitive care «circulă» și se «încrucișează» neconținut, alimentându-se din specificitatea pe care le-o imprimă societate și cultura creată de ea”; (e) „sisteme interpretative care organizează și orientează comunicările și conduitele din cadrul universului social”; (f) „construcții mentale care, asigurând înțelegerea și stăpânirea mediului social existent, motivează, evaluează și legitimează tot felul de conduite ” sau/și (g) „un sistem de pre-codare a realității, determinând într-una ansambluri de anticipări și așteptări”. În fond, orice reprezentare socială desemnează „un aparat evaluator”, „o grilă de lectură a realității”, „o instanță intermediară între percepție, informație, atitudine și imagine”, „o reconstrucție a mediului prin prisma filosofiei de viață a individului sau grupului”, „un mod de a comunica cu exteriorul”, „o orientare în lumea obiectelor și a faptelor și o operație de clasificare a acestora”. Purtând însemnele unei modalități eficiente de racordare a indivizilor și grupurilor la contextul social, tot ea, ca să mai operăm cu câteva construcții sintactice concise preluate din opera unor distinși exponenți ai științei psihosociologice, se impune în calitate de „un mecanism prin care se construiesc teorii despre oameni și evenimente”, „un efort îndreptat spre

decodificarea și administrarea relațiilor cu lumea din jur”, „un ecran între presiunea socialului și sistemul personalității”, „o îmbogățire a realului, o re-citire a sa”.

Nu încapă îndoială că teoria reprezentărilor sociale exprimă o teorie unificatoare, capabilă, după cum afirmă mai mulți specialiști, „să adune la un loc numeroase concepte «atomiste» (ca opiniile, atitudinile sau simțul comun)”. „Extinderea epistemologică” la care asistăm nu face abstracție, evident, de cadrele ideologice și culturale pe seama cărora, precum se știe, cade modelarea comportamentelor particulare și colective. Ceea ce ia reușit lui S. Moscovici și celor care l-au susținut este, expresia lui M. Curelaru, „o dovadă elocventă a uriașului potențial explicativ al construcției științifice centrate pe conceptul de reprezentare socială”.

Etapa a *șasea* – intitulată *Obiectele reprezentării sociale* – a cuprins câteva investigații [110; 58; 86], care, pornind de la premisa că obiectele reprezentării sociale formează actualmente o mare diversitate (la acest fapt ne-am referit mai sus, vorbind despre evoluția conceptului de reprezentare socială), au urmărit să pună în lumină caracteristicile definitorii ale acestora. Racordându-ne, de o manieră critică, la comentariile pe care le-au făcut, în decursul timpului, numeroși specialiști din domeniu – cum ar fi S. Moscovici [256, p.43-44, 246-252; 260; 193, p.15-17; 257, p.47-50], G.-N. Fischer [236, p.118-120], J.-C. Abric [217, p.77-78], D. Jodelet [246, p.48-49], N. Roussiau și C. Bonardi [266, p.57-58], P. Moliner, P. Rateau și V. Cohen-Scali [253, p.35-37], I. Marková [19, p.206-207], J.-M. Seca [39, p.66-67], P. Moliner, luat aparte [251; 252, p.151-155], C. Flament și M.-L. Rouquette [239] A. Neculau [27, p.9-10] sau/și M. Curelaru [5, p.33-34] – și ținând cont de rezultatele propriilor investigații, am ajuns la următoarele constatări:

- procesul de reprezentare socială desemnează o formă de cunoaștere specifică, care, „acționând simultan asupra stimulului și asupra răspunsului”, *leagă un subiect de un obiect* (or, anume la aceasta ne referim, când spunem că în cazul procesului vizat avem de-a face, în fond, cu „un mod de a comunica cu exteriorul”, cu o „orientare în lumea fenomenelor și a faptelor”, cu o „articulare a personalității la contextul social”, cu un „stil de conduită orientat spre exterior” sau, în sfârșit, cu o „refacere, o reconstrucție a ambientului prin prisma filosofiei noastre de viață”);
- ori de câte ori operăm cu noțiunea de „reprezentare socială”, noi, în principal, relatăm despre o „modelizare a unui obiect *în* și *prin* raporturi lingvistice, comportamentale și materiale”;
- în spațiul ideilor științifice, își găsesc reflectare, pentru moment, trei contribuții originale cu privire la criteriile de identificare a obiectului reprezentational:
  - contribuția lui S. Moscovici, care pune accentul pe *trei* criterii: *libertatea de circulație a informației cu referire la obiectul reprezentării și accesul tuturor la ea, capacitatea obiectului reprezentării de a genera procese prin care „unele trăsături ale lui se accentuează, iar altele se ocultează” și presiunea la inferență* (o stare care se traduce prin necesitatea de a ajunge la o explicație consensualizată și la un cod comun în raport cu „elementele mediului social”);
  - contribuția lui P. Moliner, care scoate la suprafață *cinci* criterii: *polimorfismul* (obiectul reprezentării trebuie să dispună de mai multe fațete, de o anumită diversitate în câmpul social; or, reprezentarea obiectului urmează să capete conotații particulare/coloraturi specifice determinate de respectivele particularități ale populației sau/și ale

mediului), *raportarea la grupul social* (cercetătorul trebuie să surprindă legătura existentă între un grup social și obiectul reprezentării; or, „reprezentările sunt construite, dezvoltate și purtate de grupurile sociale”), *identitate și coeziune* (cercetătorul trebuie să se încredințeze că obiectul reprezentării se află în raport cu anumite mize sociale, în mod special cu cele care vizează identitatea și coeziunea grupului; or, membrii unui grup tind să ia în considerare obiectul care îi face să-și vadă specificitatea și să se simtă solidari), *raportarea la „altul social”* (cercetătorul trebuie să constate existența unei relații strânse între obiect și alte instanțe sociale aflate în interacțiune reală sau imaginară cu grupul care produce respectiva reprezentare; or, „dacă nu ar exista un «altul social» la care grupul să se raporteze, reprezentarea nu ar avea sens și nici nu ar exista”) și *inexistența ortodoxiei* (obiectul reprezentării nu trebuie să se raporteze la grupuri care se supun unor instanțe reglatoare sau de control; or, în cazul reprezentărilor sociale, „procesele de organizare și structurare decurg natural, fără presiuni sau imixtiuni externe”);

■ contribuția lui C. Flament și M. L. Rouquette, care se raportează la doar două criterii: *saliența sociocognitivă* și *practicile sociale*. Or, *saliența sociocognitivă* indică la faptul că un anumit obiect poate suscita emergența curentilor reprezentationali doar atunci când este „înzestrat” cu *funcția de concept* (se are în vedere proprietatea obiectului „de a se constitui într-o abstracție, de a trimite la o clasă de obiecte, de a se înscrie într-o etichetare generică”) și când tot lui îi este caracteristică o *prezență masivă în comunicarea socială* (frecvența cu care el apare în circulația curentă a informației – pe dimensiunea comunicării interpersonale, a celei intergrupale sau a celei localizate în mass-media – trebuie să fie ridicată). Și în cazul *practicilor sociale* argumentele sunt la fel de concludente: un anumit obiect poate provoca apariția curentilor reprezentationali doar dacă între el și activitățile de zi cu zi ale indivizilor sau/și grupurilor există o legătură de necontestat (în intenția de a stabili această legătură, cercetătorul poate pune în evidență mai multe aspecte: „absența sau prezența practicii, recurența practicii, modul particular de realizare a unei practici, precum și acțiunile subsumate planificării și materializării scopului”).

Constatând, în partea finală a celei de-a șasea etape, că de la începutul anilor '60 și până în prezent s-a lucrat cu mult interes asupra aspectelor legate de problema obiectului reprezentării sociale, tuturor celor interesați oferindu-li-se mai multe căi de soluționare a acesteia, ne-am văzut în drept să afirmăm că nu tot ce există în câmpul social poate dezlănțui apariția unor „teorii ale simțului comun orientate spre înțelegerea și stăpânirea realității”. Ceea ce înseamnă că înainte de a începe un studiu în domeniul reprezentărilor sociale trebuie să fie stabilit, în mod obligatoriu, dacă obiectele supuse investigației nu fac „o ruptură între universul exterior și universul interior al individului”, corespunzând criteriilor avansate de S. Moscovici sau P. Moliner, C. Flament sau M. L. Rouquette.

Etapa a *șaptea* – intitulată *Dinamicitatea reprezentărilor sociale* – a înglobat un șir de analize centrate pe identificarea resorturilor care marchează „ciclul de viață” al reprezentărilor sociale, determinând emergența, transformarea și sucombarea lor [67; 131, p.47-79; 208; 69; 54; 75, p.143-160; 76; 115; 119; 70; 95; 66; 65; 97; 41; 47; 50; 48; 49; 64; 59; 60; 61; 108; 114; 57; 77; 72; 73; 104; 117; 103; 116; 53; 63; 204; 78; 109; 62]. În baza rezultatelor obținute, a devenit posibilă conturarea unui întreg spectru de construcții ideatice concludive. În mare, construcțiile avute în vedere se prezintă astfel:

- exprimând sisteme de pre-codare a realității, idei-forță, platforme socio-cognitive inductoare de mentalități și modele comportamentale, reprezentările sociale *nu apar*



pe un loc viran. Până a deveni, expresia lui S. Moscovici și G. Vignaux [262, p.25-26], entități psihomentale argumentative susceptibile să stabilească legături, să amintească, să construiască imagini, să dea sens, să rezume în câteva cuvinte/propoziții un clișeu sau o etichetă, să asigure raționalitatea discursului sau integritatea normativă a grupului, ele, mai întâi de toate, trebuie să *dispună de obârșie*, să dovedească că sunt *producții despre ceva preexistent*, că reprezintă *reflecții despre conținuturi deja elaborate*. Or, de la bun început, întreaga lor existență este alimentată de valori, credințe, norme, reguli și practici culturale, de ritualuri, cutume și stiluri comportamentale acceptate de toată sau aproape toată lumea. În plus, precum menționează A. Neculau [28, p.34], nu sunt de neglijat și anumite „zone obscure” ale vieții de zi cu zi, după cum și anumite „mărturii”, mai mult sau mai puțin discrete, ale individului sau grupului ;

- întrucât originea oricărei reprezentări sociale se regăsește fie în contextele sociale existente, fie în substanța experiențelor acumulate de-a lungul timpului, este de la sine înțeles că abordarea „punctului de plecare” trebuie să înglobeze ecuații cu un pronunțat caracter fenomenologic. Altfel, despre fondarea câmpurilor reprezentative se poate vorbi la modul serios doar pornindu-se de la existența anumitor factori de influență și doar luându-se în calcul efectele care sunt nemijlocit legate de prezența lor;

- **emergența** reprezentărilor sociale antrenează două mecanisme de bază – *obiectivarea*<sup>3</sup> și *ancorarea*. Cunoașterea acestora este obligatorie, întrucât nu există o altă cale de afla cum „prind la viață” și cum se mențin „categoriile de cunoștințe cu funcționalitate socială”. În context, este imperios necesar să se țină cont de faptul că:

■ esența mecanismului de *obiectivare* rezidă în *reducerea abstractului la concret* sau – altfel spus – în *asigurarea condițiilor prin care indivizii sau grupurile capătă posibilitatea de a transforma categoriile teoretice în imagini familiare*. Adaptând realitatea exterioară la necesitățile imediate ale indivizilor – prin simplificarea informațiilor cu referire la obiectele sociale, dar și prin reducerea complexelor de idei la complexe de imagini –, *obiectivarea* redă un proces „desfășurat pe plan mare”, care, realizându-se gradual, trece prin cel puțin patru faze consecutive – *asocierea* (când orice informație care vine din exterior, după cum arată, bunăoară, S. Moscovici și M. Hewstone [261, p.552-553], se proiectează pe ceea ce este de acum format în mintea noastră și când, invers, orice element din cadrul sistemului informațional preexistent tinde să se „regăsească” în fluxul noilor achiziționări de date), *decontextualizarea* (când produsele obținute în cadrul fazei premergătoare/de *asociere* sunt supuse unei evaluări minuțioase axate pe criteriile normative acceptate în interiorul grupului), *figurativizarea* (când tabloul laturilor esențiale ale obiectului reprezentării, obținut în rezultatul decontextualizării, se convertește treptat într-o „schemă figurativă”, într-un modul de vizualizări schematice (cu atribute concrete, clare și reale) care întrunește, precum relevă mai mulți specialiști - D. Jodelet [245, p.376-377], W. Doise și A. Palmonari [234, p.21-22], îndeosebi – însușirile unui *patrimoniu comun* guvernat de legile și legitățile vulgarizării științifice) și *naturalizarea/ontizarea*<sup>4</sup>

<sup>3</sup> În literatura de specialitate românească, pentru acest termen mai există o variantă: *obiectificare*.

<sup>4</sup> Adept al substituirii noțiunii de *naturalizare* prin cea de *ontizare*, S. Moscovici [261, p.555] vine să precizeze că o atare modificare oferă posibilitatea de a avea o viziune mai largă asupra fenomenului. Oricare cercetător, subliniază el, ar căpăta, în acest caz, posibilitatea de a sesiza că, ajunsă pe ultimul palier al constituirii sale, „schema figurativă” nu numai că dobândește trăsături naturale,

(când „schema figurativă” tinde să se *naturalizeze* sau, altfel spus, să se *ontizeze*, acest fapt însemnând articularea ei la fondul cultural existent, la universul intelectual concret al indivizilor sau/și grupurilor: ceea ce era, inițial, un lucru nefamiliar devine, acum, un *bun public, un lucru familiar, accesibil tuturor*);

■ mecanismul de *ancorare* constituie expresia unui proces care, după cum afirmă S. Moscovici [193, p.27-28] și adepții săi – D. Jodelet [14, p.104], W. Doise [9, p.156-157] sau P. Șihirev [282, p.277], spre exemplu –, *transferă ceva străin și perturbator în sistemul nostru particular de categorii, comparând acest element neobișnuit cu paradigma unei categorii pe care o considerăm potrivită*. Având o ieșire directă la termenul francezesc *l'angrage* (acesta semnificând fie acțiunea de a lega un sistem tehnic de un alt sistem tehnic sau de pământ (în vederea împiedicării deplasării sau răsturnării acestuia), fie acțiunea de a fixa o navă sau un corp plutitor de fundul apei cu ajutorul unei ancore) și purtând, totodată, un irefutabil caracter gestaltist (pentru faptul că presupune – după cum spun W. Doise și A. Palmonari [234, p. 22] – „situarea noutăților într-un cadru referențial vechi, în scopul facilitării interpretării lor”), mecanismul ancorării le ajută indivizilor să racordeze informațiile străine cunoașterii pe care o au la ansamblul abordărilor deja existente, la „paradigmele unor categorii considerate potrivite”. Doar pe această cale – și nu pe alta! – devine posibilă apariția unor „imagini obișnuite” apte să se înrădăcineze în gândirea indivizilor, devenind, expresia lui A. Neculau, „parte integrantă a ansamblurilor sociocognitive”. Mulțumită mecanismului de ancorare, indivizii capătă posibilitatea „de a reține diverse elemente ale anturajului social în anumite poziții, puncte, coordonate (deosebite una de alta)”, transformându-le, cu timpul, într-o „avere particulară”. „Împroprietărindu-i” pe aceștia, ancorarea contribuie la amplasarea faptelor sociale alarmante în grilaje conceptuale cunoscute și agreate. Ea se impune, după cum estimează același A. Neculau [29, p.40-41], ca o punte prin care fiecare dintre noi poate relativ ușor plonja în realitate, ca o condiție care permite depistarea și soluționarea unor probleme comune, ca un gen de inscripție susceptibilă să ofere indivizilor sau grupurilor o orientare certă pentru conduitele lor sociale și pentru interpretarea adecvată a raporturilor lor sociale. Esențialmente, funcționarea mecanismului de ancorare se produce în limitele unei *matrice identificationale*, a unei construcții cu caracter de reproducere figurativă, care, articulându-se unui sistem de gândire preexistent, latent sau manifest, clasifică, etichetează și explică informațiile noi cu ajutorul categoriilor familiare, cunoștințelor anterioare, cuvintelor din limbajul cotidian. Atunci când scoate obiectele reprezentării dintr-un anonim perturbator, matricea avută în vedere face dovada faptului că (a) *se află sub imperiul determinantelor de grup* (dacă caracteristicile obiectului reprezentat corespund indicatorilor psihosociali tipici pentru un anumit grup, atunci acestui obiect i se va atribui, cu timpul, toate calitățile grupului – atât cele primare, cât și cele secundare; atât cele prezente, cât și cele presupuse), (b) *se înscrie în spectrul percepțiilor sociale existente* (prin această însușire, după cum arată S. Moscovici, ea demonstrează că depinde foarte mult de modul în care membrii diferitelor clase sociale se autodetermină între bogați și săraci, patrioți și ne-patrioți, exploatare și exploatați), (c) *dispune de un indubitabil potențial iconic* (or, ea face ca în desfășurarea procesului reprezentational să intervină cât mai multe mostre, modele,

---

raliindu-se fondurilor culturale și universurilor intelectuale existente, dar obține și o *densitate materială*, un loc bine definit în *țesătura ontologică a conștiinței umane*.

prototipuri ale obiectelor sociale), (d) *conține indicatori prin care se poate stabili relativ ușor gradul de potrivire/ nepotrivire a caracteristicilor fenomenului reprezentat cu cele ale factorilor iconici implicați în proces* (or, spun specialiștii, ea arată cât de adecvată este relația pe care o întreținem cu lumea înconjurătoare, identificând măsura în care faptul sau fenomenul social reprezentat corespunde sau nu corespunde prototipului său imaginar) și (e) *presupune existența unui regim de polaritate* (mecanismul de ancorare, în acest caz, este cuprins, după cum e și firesc să fie, între două stări contradictorii – una cu sens pozitiv și alta cu sens negativ – ale uneia și aceleiași identități: „bine-rău”, „frumos-urât”, „progresist-reacționar”, „revoluționar-stagnant”, „știința-ideologie” etc.).

În definitiv, dacă *obiectivarea* asigură “materializarea” unei abstracții, transformarea unui concept eteroclit într-o construcție ideatică familiară sau reproducerea unei noțiuni printr-o imagine pe larg împărtășită, atunci *ancorarea* creează condițiile necesare introducerii informațiilor mai puțin obișnuite în sistemele categoriale cunoscute, modelării liniilor comportamentale și elaborării formulelor de interpretare a acestora. Cu alte cuvinte, în timp ce *primul mecanism*, axându-se pe reținerea unor elemente esențiale dintr-un set noțional „multicolor”, pe formarea unor nuclee figurative apte să apropie obiectul cunoașterii de subiectul cunoscător sau pe încorporarea grupajelor de imagini devenite apropiate în realitatea cotidiană, oferă posibilitatea de a simplifica noțiunile referitoare la o anumită stare de fapt și de a descoperi calitatea iconică a unei idei sau situații imprecise, cel de-al *doilea mecanism*, având la bază procesele de asimilare și de accentuare a contrastelor, de categorizare și de clasificare, de notare și de alocare de categorii și nume, face ca dimensiunea „străină și perturbatoare” să poată fi comparată cu „paradigmele categoriilor acceptate” în eventualitatea inserției ei în universul psihic al actorilor sociali și, respectiv, în ansamblul relațiilor sociale existente.

•*transformarea* reprezentărilor sociale intervine atunci când apar modificări palpabile fie la nivelul contextului ideologic global (istorie, ideologie, climat politic și socio-economic, tradiții culturale și religioase, mize sociale, credințe, valori), fie la nivelul contextului social imediat (natura și constrângerea situației, efectele produse de situație), fie la nivelul practicilor sociale (conduite sau activități despre care se poate spune că sunt răspândite, repetabile, vizibile/recognoscibile, asumate de un număr impunător de subiecți, determinate de norme colective, structurate social și reglate contextual), fie la nivelul pozițional al grupului, fie, în sfârșit, la nivelul unor combinații care includ toți factorii la care ne-am referit sau doar o parte dintre ei. Evident, ar fi greșit să se creadă că reprezentările sociale se transformă de o manieră haotică. Procesul la care ne referim, după cum arată propria noastră experiență, dar și studiile unor importanți specialiști în materie de psihologie socială [256, p.39-80; 193, p.24-25; 24, p.8-9; 12, p.178-179; 14, p.100-101; 253, p. 47-48; 237; 238; 241; 243; 250, p.131-135; 31, p.300], este amplu, bine asamblat și de lungă durată. De regulă, începutul desfășurării lui coincide cu apariția unor *elemente noi* (= idei, credințe, obiceiuri, norme, valori, convingeri, practici comportamentale), care sunt situate la o distanță semnificativă de *universul nostru obișnuit* și care, concomitent, dau impresia că sunt *șocante, extravagante, ofensive, paradoxale, grave*, că pot atenta la *statu quo*-ul grupului sau că sunt pe măsură să simbolizeze schimbările produse fie la nivel de contexte, fie la nivel de practici, fie la nivel de organizare și structurare a grupului (or, indivizii își pot remodela mentalitatea doar atunci când cad sub dominația unor *straniități situaționale* care fac inutil apelul la mecanismele de apărare psihologică – cum ar fi

*înlăturarea, intelectualizarea, retracția, raționalizarea ori denegarea* – și care, în același timp, se dovedesc a fi într-o *disonanță considerabilă cu aranjamentele cognitive de moment*). Mai departe, ca urmare a impactului produs de *elementele noi*, în desfășurarea procesului de transformare a reprezentărilor sociale intervin încă cinci faze: (i) *modificarea circumstanțelor externe* (adică a împejurărilor care, după cum relevă C. Flament, au atribuție la toate evenimentele exterioare reprezentării și care, în același timp, o vizează la modul cel mai direct), (ii) *aparitia noilor practici și creșterea frecvenței acestora*, (iii) *activare a schemelor cognitive care prescriu practicile sociale nou-apărute* (ajunsă la acest moment, reprezentarea este dominată de structuri condiționale sau – în alți termeni – de prescriptori condiționali care optează pentru un fel de a fi corespunzător tendințelor comportamentale de ultimă oră ), (iiii) *reorganizarea câmpului reprezentational existent* (presat din toate direcțiile, acesta se conformează noilor circumstanțe externe și/sau noilor practici comportamentale; constituția lui, la acest moment, este de așa natură încât permite integrarea experiențelor care mai ieri păreau neverosimile sau inadmisibile, suportă antagonismele apărute în cadrul grupului și acceptă netradiționalul în defavoarea tradiționalului și (iiiiii) *intrarea definitivă a elementelor noi în miezul reprezentării și formarea, pe acest fundal, a unei noi viziuni, a unui nou concept cu referire la oameni și evenimente*. Este de remarcat faptul că fazele avute în vedere se vor încheia cu succes doar dacă situațiile în care își fac apariția *elementele noi* sau – mai larg – modificările apărute la nivel de contexte, practici sau grupuri vor fi percepute ca *irreversibile* (or, este strict necesar ca elementele nou – apărute să provoace senzația unei rupturi definitive cu stările existențiale existente; în caz contrar, dacă apariția acestora va fi percepută ca temporară și/sau episodică, atunci câmpurile reprezentationale așa și nu vor intra în regimul unor transformări structurale veritabile (lor fiindu-le „atînse”, în cel mai bun caz, zonele mai puțin importante, fapt care va atrage după sine niște variații lipsite de importanță) și doar dacă actorii sociali afectați de transformare să manifeste interes față de ea (or, nu-ți poți schimba viziunea asupra lumii, dacă nu ești predispus să faci acest lucru, dacă nu manifesti un interes câtuși de mic pentru ceea ce ți se întâmplă în prezent sau ar putea să ți se întâmple pe viitor; orice implicare, în acest caz, nu poate fi decât una multivalentă, ea cuprinzând cel puțin trei dimensiuni operaționale – *identificarea personală, valorizarea noilor realități și percepția posibilităților de acțiune*);

• **sucombarea** reprezentărilor sociale, după cum am constatat, examinând cu atenție numeroase surse de specialitate [193, p. 22-23; 37, p.149-158; 234, p.85-88; 241, p.97-100; 32; 137, p.68-71; 237; 238; 251; 231; 230; 232], redă o stare de fapt care confirmă, o dată în plus, justetea cuvintelor cuprinse în versetul 54 (cântul 33) din *Purgatoriul* lui Dante Alighieri: *Il vivere e un correre alla morte*. Și în cazul „grilelor de lectură a realității”, ca și în toate celelalte cazuri care vizează existența zilnică a cuiva sau a ceva, devine absolut evident că viața, realmente, e limitată și că, mai devreme sau mai târziu, ea ajunge să cadă sub imperiul clipei terminale. Redând un lucru firesc, *exitus*-ul reprezentational nu vine, evident, de la sine, ci în rezultatul implicării unor anumiți factori. Datele pe care le-am acumulat arată că, la concret, este vorba despre instaurarea unei ordini evenimențiale în care, pe de o parte, grupul (purtătorul,depozitarul și propagatorul reprezentărilor) nu mai este „cel de adineaori” (și-a schimbat substanțial compoziția, istoria lui nu se mai conjugă cu obiectul reprezentării, s-a izolat de restul lumii, nu vede în obiectul reprezentării nicio valoare de miză socială, a devenit expresia unui sistem ortodox

care, fiind dotat cu instanțe de control și reglare, are ca punct de referință supremația unui anumit construct doctrinar, a unei anumite dogme sau credințe ) și în care, pe de altă parte, obiectul reprezentării rămâne fără o acoperire informațională adecvată, își suspendă calitatea de exponent al unei anumite clase de obiecte (ceea ce înseamnă că nu mai este în stare să întrunească însușirile unui obiect *polimorf*, adică a unui obiect care poate regrupa și direcționa mai multe obiecte) și își pierde calitatea de a fi pe potriva aspirațiilor existente în grup (ajungând să înregistreze o valoare de interes extrem de scăzută sau chiar o lipsă totală de interes). Indubitabil, dispariția unor reprezentări sociale constituie o premisă pentru apariția altor reprezentări sociale. Or, în lumina istoriei și a antropologiei, entitățile vizate demonstrează cu prisosință că dispun, expresia lui S. Moscovici, „de o viață proprie, comunicând unele cu altele, opunându-se și schimbându-se armonios, dispărând numai pentru a re-apărea în noi veșminte”.

Etapa a *opta* – intitulată ***Structura reprezentărilor sociale*** – a antrenat o suită de analize [131, p.54-57; 91, p.122-125; 75, p.155-159,195-196; 124; 52; 42; 51; 127; 56; 113; 102; 128, p.110-128] care au avut ca scop determinarea organizării interne a „grilajelor de decodare și interpretare a cotidianului”. Eforturile pe care le-am depus au condus la concluzia că genul vizat de organizare trebuie abordat din cel puțin trei perspective. ***Prima perspectivă***, pe care am înregistrat-o în rezultatul examinării lucrărilor lui S. Moscovici și J.-C. Abric, P. Moliner și P. Vergès, C. Flament și M. L. Rouquette, C. Guimelli și P.H. Chombart de Lauwe, N. Roussiau și C. Bonardi, J.-M. Seca și I. Markovà, A. Neculau și M. Curelaru, A. Donțov și T. Emelianova, ține de ideea potrivit căreia orice reprezentare socială dispune de un *nucleu central*<sup>5</sup>, care se află în deplină corespundere cu sistemul de valori la care se raportează individul sau grupul și care reflectă, drept consecință, cadrul normativ existent. Esențialmente, nucleul la care facem trimitere înfățișează elementul de bază/fundamental al unei „scheme figurative” naturalizate/ontizate (la această construcție ne-am referit în rândurile de mai sus, descriind ultima fază a procesului de emergență reprezentățională). Îndeplinind trei funcții de bază – *generativă* (prin care se „crează și se transformă” celelalte elemente ale reprezentării), *organizatorică* (prin care toate elementele reprezentării sunt unificate și consolidate) și *stabilizatoare* (prin care este asigurată durabilitatea și rezistența în timp a reprezentării) și având patru proprietăți principale (*valoare simbolică, asociativitate, proeminență, conexitate*) –, el poate fi recunoscut atât după niște criterii de ordin *cantitativ* (or, din punct de vedere cantitativ, *nucleele centrale* redau tipul de constructe psihomentale care apar *de cele mai multe ori* în discursurile subiecților), cât și după niște criterii de ordin *calitativ* (or, din punct de vedere calitativ, *nucleele centrale* redau tipul de constructe psihomentale care apar în varianta unor credințe, stereotipuri sau atitudini puternic marcate, a unor viziuni cu caracter moral sau a unor judecăți de valoare). Prin felul său de a fi, *nucleul central* face dovada faptului că este *puternic ancorat în memoria colectivă și istoria grupului* (conservând amintirile, evenimentele marcante, reflecțiile identitare, adică tot ce asigură persistența în timp a colectivității ), că este eminentamente *consensual* (exprimând genul de

<sup>5</sup> În literatura de specialitate, ansamblul elementelor situate în centrul unei reprezentări sociale este redat de multe ori și prin alte îmbinări de cuvinte - *noduri statice* (P.H. Chombart de Lauwe), *noduri centrale* (J.-C. Abric), *sisteme centrale* (N. Roussiau, C. Bonardi, C. Flament), *noduri organizatoare* (J.B. Grize, P. Verges, A. Silem), *noduri structural latente* (A.S. de Rosa) sau/și *noduri tari* (G. Mugny, F. Curagati). Întrucât a spune *nucleu central* înseamnă, mai întâi de toate, a nu scăpa din vedere intenția (dar și meritele !) celor care au pus bazele teoriei structurale a reprezentărilor sociale, vom prefera să punem în circuitul terminologic al prezentei lucrări anume această îmbinare de cuvinte, și nu alta.

construcție mentală care cuprinde o cunoaștere comună, larg împărtășită de membrii unui grup), că este *coerent* (neafișând contradicții, antagonisme sau opoziții), *rigid* (manifestând stabilitate și rezistență la schimbare) și în mare măsură *insensibil la contextul imediat* (opunându-se cu tărie schimbărilor din mediul social și cel natural). În lipsa lui, ar fi imposibil de efectuat studiul comparativ al diferitelor tipuri de reprezentări. Or, *pentru ca două reprezentări să fie diferite, ele trebuie să fie organizate în jurul a două nuclee centrale diferite*. Cea de-a *doua perspectivă*, pe care am extras-o din studiile semnate de S. Moscovici și J.-C. Abric, M. Bromberg și A. Clémence, P. Moliner și P. Vergès, C. Flament și M.-L. Rouquette, C. Guimelli și A.M. Mamontoff, N. Roussiau și C. Bonardi, J.-M. Seca și I. Markovă, A. Neculau și M. Curelaru, A. Donțov și T. Emelianova, M. Ciupasova și E. Iakimova, acreditează ideea cu privire la existența unui *sistem periferic* sau, altfel spus, a unui *ansamblu de elemente marginale* care reflectă partea cea mai labilă a reprezentării sociale și care, spre deosebire de *nucleul central*, suportă eterogenitatea grupului, face față contradicțiilor, este sensibil la contextul imediat. În fond, elementele sistemului periferic constituie expresia unor construcții psihomentele care, aflându-se sub imperiul înțeleșurilor degajate de nucleele centrale, oferă reprezentării *posibilitatea de-a decripta varii ipostaze contextuale*. Situându-se între *nucleul central* și *contextul social imediat*, elementele avute în vedere marchează detaliile, scot în lumină secundarul, creează ambianțele situaționale particulare. De vreme ce constituie expresia concentrată a informațiilor reținute, selecționate și interpretate, precum și a judecăților elaborate cu referire la un anumit obiect social, elementele periferice dau naștere așa-numitul *efect de „parașoc”* (= protejează corpul central al reprezentării în fața constrângerilor externe, menținându-i integritatea). Mai mult, fiind suple și extrem de receptive, ele pot contribui la apariția unor *scheme stranii*, prin care, în situațiile de criză (provocate de apariția unor elemente contextuale străine/neobișnuite), se aplanează contradicțiile și se tolerează antagonismele. Astfel stând lucrurile, elementele periferice îndeplinesc – de zi cu zi – o *funcție de concretizare* (exprimând prezentul, experiența de viață a subiecților, caracteristicile situației), una *de reglare – adaptare* (asigurând conformarea sistemului central la constrângerile și caracteristicile situației concrete cu care se confruntă indivizii) și una *de elaborare a opticilor interpretative individualizate* (integrând istoria particulară a subiectului, statutul lui în cadrul grupului, experiențele personale ale acestuia). Prin aceste funcții, după cum afirmă mai mulți specialiști – J.-C. Abric, de exemplu – sistemul periferic vine să înfățișeze un *mecanism defensiv*, o forță capabilă să protejeze semnificația palierului central, o pârghie aptă să pună mereu în discuție cauza „nucleului central”. Așadar, în timp ce elementele centrale, dispunând de cea mai înaltă cotă în diagramele de frecvență, exprimă credințe, stereotipuri, norme sau/și atitudini puternic marcate, cele periferice redau ilustrări, exemple, variațiuni sau chiar opoziții – pe anumite segmente – între mai multe răspunsuri la aceeași problemă. Recurgând la o apreciere de ansamblu a sistemului central și a celui periferic, J.-C. Abric menționează că existența atât a unuia, cât și a celuilalt permite să se înțeleagă o caracteristică esențială a reprezentărilor sociale, caracteristică ce ar părea, la prima vedere, contradictorie: aceste reprezentări sunt, în același timp, *stabile și dinamice, rigide și suple*. Stabile și rigide pentru că sunt determinate de un nucleu central puternic ancorat în sistemul de valori ale grupului. Dinamice și suple deoarece asimilează modulările individuale ale membrilor grupului, istoria vieții lor, statutul în cadrul grupului, fanteziile, ambițiile, aspirațiile personale. În sfârșit, cea de-a

*treia perspectivă*, pe care am identificat-o în urma cercetării minuțioase a contribuțiilor pe care le-au adus, de-a lungul timpului, S. Moscovici și D. Jodelet, C. Guimelli și J.-C. Deschamps, C. Flament și J.-C. Abric, M. Curelaru și F. Botoșineanu, pune în valoare ideea referitoare la „zonele mute” ale reprezentărilor sociale sau – mai exact – la existența unor „subansambluri de credințe sau cogniții care nu sunt exprimate spontan de subiecți în condiții obișnuite din cauza presiunilor normative exercitate asupra lor”. Neputând fi dezvoltate prin intermediul metodelor clasice de culegere a datelor, elementele constituante ale zonelor nominalizate acoperă *convingerea intimă a individului*. Puternic ancorate în *substraturile obscure ale actului ontogenetic*, ele sunt ceea ce „este interzis” sau – în alți termeni – ceea ce semnifică „un punct de vedere minoritar opus curentului atitudinal majoritar”. Într-un asemenea caz, noi, de fapt, asistăm la „mascarea” unor anumite porțiuni ale spațiului reprezentational (*the masking effect*), a unor porțiuni care oglindesc eminent *poziția reală a subiectului față de obiectul reprezentării*. În principiu, existența „zonelor mute” confirmă, o dată în plus, că nucleul central al reprezentării sociale, pe lângă multe alte caracteristici distincte, mai deține și calitatea de sediu al unor constructe psihomentale care pot fi „adormite”. Or, așa cum menționează J.-C. Abric, fiecare din aceste zone, concentrând în sine energii ideatice inexprimabile, capătă individualitate „în raport cu subansamblul elementelor care sunt „adormite” pentru că nu sunt activate”. „Infiltrarea” *zonelor mute* în componența nucleelor centrale ale reprezentărilor sociale se produce de o manieră *selectivă*. Cu alte cuvinte, zonele vizate nu sunt proprii *tuturor* „categoriilor de cunoștințe cu funcționalitate socială”, ci doar unei *anumite părți* a acestora. A acelei părți care, potrivit specialiștilor nominalizați mai sus, se centrează pe obiecte sociale *sensibile*, adică pe niște realități (fapte, fenomene etc.) care integrează în spațiul reprezentational cogniții, opinii, atitudini, mituri și credințe „susceptibile de a pune în discuție valorile morale sau normele existențiale valorizate de grupul de apartenență al subiectului”. Purtând însemnele unor constructe psihomentale de extracție contra-normativă, pe care, din considerente de securitate personală, individul se străduiește să nu le aducă în atenția celorlalți, *zonele mute* fac dovada faptului că reprezentările din care provin nu sunt o *proprietate exclusivă a grupului*. În fond, existența unor asemenea zone indică „la importanța individului ca ființă gânditoare și parte activă a vieții sociale”. Este absolut evident că, prin felul în care se manifestă, ele „(...) ne apar ca fiind puternic individualizate, exprimând convingerile subiectului ca parte componentă a grupului, dar care păstrează în forul său interior și o opinie proprie în legătură cu obiectul reprezentării, opinie pe care nu o poate face publică pentru a nu intra în conflict cu normele grupului sau pentru a nu contrazice flagrant o serie de norme general valabile (drepturile omului, dreptul la libera circulație, discriminarea rasială etc.)”. *Testantibus actis*, atenția cu care este abordată *zona mută* a reprezentării sociale nu este deloc întâmplătoare. Pe de o parte, ea indică la faptul că asistăm la o evidentă revigorare a cercetărilor care iau în vizor problematica „grilelor de lectură a realității”. Pe de altă parte, aceeași atenție face dovada faptului că a apărut, în sfârșit, o pistă investigațională prin care pot fi scoase în relief elementele ascunse ale grilelor vizate, elemente care nu pot constitui obiectul metodelor clasice de culegere a datelor experimentale. Importanța profilării tuturor acestor elemente este cu atât mai mare cu cât ele, expresia lui F. Botoșineanu, „sunt legate în special de anumite „*obiecte sociale sensibile*”, care nu ar fi putut fi cunoscute în profunzime în alte condiții și cu alte ocazii”.

În cadrul cele de-a *noua etapă* – intitulată *Analiza structurală a reprezentărilor sociale* – ne-am centrat pe scoaterea în relief a acelor principii, etape și tehnici investigaționale care, fiind puse în practică, pot determina pătrunderea în adâncul „grilajelor de decodare și interpretare a cotidianului”. Recurgând, pentru început, la o examinare detaliată a mai multor surse de specialitate – printre acestea regăsindu-se cele semnate de S. Moscovici și F. Buschini, J.-C. Abric și W. Doise, C. Flament și A.S. de Rosa, R. Farr și P. Vergès, P. Moliner și V. Cohen-Scali, A. Degenne și G. Le Boudec, C. Guimelli, J.-C. Deschamps, M.-L. Rouquette și P. Rateau, Y. Aissani, C. Bonardi și B. Guelfucci, K. Cates și D. Messick, A. Neculau și M. Curelaru, D.I. Dascălu și T. Sima, I. Radu și F. Botoșineanu –, am ajuns, în cele din urmă, la o serie de observații și constatări [55; 45; 46; 81; 80; 79; 82; 85; 84; 83; 56; 113; 44; 128, p.128-212; 111], care, în viziunea noastră, sunt în măsură să aducă clarificările necesare. În mare, observațiile și constatările la care ne referim arată astfel:

- angajându-ne în procesul de analiză structurală a reprezentărilor sociale, va trebui să ținem cont de faptul că ele posedă un anumit *conținut*. Incluzând cogniții care au ieșire la diverse aspecte ale realității și care, concomitent, sunt împărtășite de toți sau aproape toți membrii unei populații date, conținutul avut în vedere constituie expresia concentrată a ceea ce poate fi definit prin sintagma *câmp ideatic plurivalent*: informații, imagini, opinii, atitudini, credințe, valori, elemente ideologice și culturale configurate după principiul de coerență. Mai mult, el indică la capacitatea acestora din urmă de a fi, expresia lui W. Doise, *resorturi organizatoare ale diferențelor între luările de poziție individuală*. Știind din ce sunt alcătuite reprezentările sociale putem identifica relativ ușor punctele de referință comune în raport cu care indivizii își determină coordonatele de poziționare;
- pe lângă *conținut*, orice reprezentare socială, indiferent de locul sau perioada de timp în care se manifestă, dispune și de o *structură internă* centrată pe doi piloni consistenți – *nucleul central și sistemul periferic*;
- este imperios să se aibă în vedere că, în ultimul timp, formula compozițională a reprezentărilor sociale apare adeseori într-o variantă care include un segment calitativ nou – „zonele mute”;
- plecând de la premisa că analiza structurală a oricărei reprezentări sociale are drept scop căutarea componentelor esențiale ale acesteia și ținând cont de faptul că teoria reprezentărilor sociale este diferită de tradiția psihologiei sociale prin aceea că nu privilegiază niciun tip de metode – inclusiv pe cele de factură experimentală –, este neapărat necesar să se meargă pe ideea potrivit căreia orice studiu consacrat „*sistemelor de interpretare a realității*” trebuie să parcurgă *patru etape consecutive*, fiecareia revenindu-i o anumită semnificație și un anumit temei rațional:
  - prima etapă = *delimitarea conținutului reprezentării*;
  - a doua etapă = *identificarea nucleului central și a organizării reprezentării*;
  - a treia etapă = *controlul centralității elementelor reprezentării*;
  - a patra etapă = *decelarea „zonelor mute” ale reprezentării*.
- în strictă conformitate cu logica procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale, fiecareia dintre cele patru etape îi corespunde un anumit număr de tehnici



investigaționale speciale. Tabloul general al acestui tip de corespundere se prezintă în felul următor:

<i>Etape</i>	<i>Tehnici speciale</i>
<p><b>prima etapă</b> (delimitarea conținutului reprezentării)</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>evocarea liberă</b> (instrument de cunoaștere științifică, care, înglobând două faze distincte – <i>asocierea liberă</i> și <i>ierarhizarea</i> –, oferă posibilitatea de a pătrunde relativ ușor în ansamblul elementelor constitutive ale reprezentării sociale, în zona nucleului central și în cea a sistemului periferic).</li> <li>• <b>harta asociativă</b> (tehnică de examinare psihosociologică susceptibilă să suprimă dezavantajele simplei asociații libere de termeni (a manierei superficiale de interpretare a semnificației termenilor asociați, cu precădere), în scopul eficientizării procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale (conținuturile evidențiate apar într-o variantă mai nuanțată, devine posibilă conturarea structurii câmpurilor semantice, apare posibilitatea profilării cuvintelor cu rol de articulare a sensurilor etc.).</li> <li>• <b>rețeaua de asociații</b> (instrument investigațional care înlătură, ca și <i>harta asociativă</i>, neajunsurile simplei asociații de termeni, ajungând să înfățișeze „o mediere interesantă între metoda calitativă și tehnica cantitativă”, cu o implicare redusă a specialistului-psiholog (doar la etapa inițială a investigației) și cu posibilități mai largi pe dimensiunea evaluării atitudinii subiectului față de fiecare termen asociat și a semnificației importanței pe care acesta o acordă termenilor neutri asociați).</li> <li>• <b>chestionarul de caracterizare</b> (tehnică de investigare psihosociologică care face apel la „marele teme de fundamentare a reprezentării” în vederea delimitării ulterioare atât a conținutului unei reprezentări sociale, cât și a formulei de organizare a acesteia (elemente centrale + elemente periferice).</li> </ul>
<p><b>a doua etapă</b> (identificarea nucleului central și a organizării)</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>analiza de similitudine</b> (metodă de cercetare prin intermediul căreia sunt identificate structura reprezentării sociale, muchiile/lanțurile de muchii care leagă componentele unei astfel de reprezentări și modul în care toate aceste componente sunt amplasate spațial).</li> <li>• <b>schemele cognitive de bază</b> (instrument investigațional care face posibilă cunoașterea și evaluarea raporturilor pe care le întrețin elementele constitutive ale unei reprezentări sociale prin antrenarea unei matrice de 28 de conectori binari și unul nul grupați în cinci scheme cognitive de bază (lexic, vecinătate, compoziție, practică, atribuire).</li> <li>• <b>N.B.:</b> la această etapă, pot fi antrenate, din nou, <b>evocările libere</b> sau/și <b>chestionarele de caracterizare</b>.</li> </ul>
<p><b>a treia etapă</b> (controlul centralității elementelor reprezentării)</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>inducția prin scenariu ambiguu</b> (procedură experimentală care asigură verificarea nucleului central al unei reprezentări sociale prin prezentarea unor descrieri confuze ale acestuia (în funcție de caz, descrierile pot să coincidă sau să nu coincidă cu obiectul reprezentării) și evaluarea ulterioară a diferențelor înregistrate în cazul acestor descrieri).</li> <li>• <b>punerea în discuție a nucleului central</b> (procedură experimentală care asigură verificarea elementelor din cadrul nucleului central al unei reprezentări sociale prin contestarea existenței acestora (dacă elementul supus contestării este cu adevărat central, reprezentarea nu mai este recunoscută ca atare; și invers, dacă elementul supus contestării este periferic, și nu central, reprezentarea este recunoscută ca atare).</li> <li>• <b>abordarea prototipic-categorială</b> (procedură investigațională care rezidă în realizarea unei congruențe între frecvența de apariție și rangul mediu de apariție/rangul mediu de importanță ale elementelor din structura unei reprezentări sociale (congruența avută în vedere se poate obține fie în mod tradițional - prin calculul coeficientului de corelație <i>Spearman</i> -, fie pe o cale mai puțin obișnuită - prin intermediul unei abordări tabelare constituite din cinci faze distincte - <i>culegerea datelor</i>, <i>calculul indicatorilor de frecvență și rang mediu</i>, <i>crearea tabelului</i>, <i>lectura tabelului</i>, <i>crearea categoriilor</i>).</li> <li>• <b>N.B.:</b> la această etapă, pot fi utilizate și <b>schemele cognitive de bază</b>.</li> </ul>
<p><b>a patra etapă</b> (decelarea „zonelor</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>substituția</b> (instrument investigațional de extracție empirică care face posibilă identificarea „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale prin îndemnarea subiectului să răspundă la întrebările unei anchete așa cum ar face-o <i>o altă persoană, și nu el</i> (persoana de referință trebuind, în principiu, să aparțină grupului din care face parte și</li> </ul>

mute” ale reprezentării)	<p>subiectul în cauză, cu precizarea că dimensiunile acestui grup sunt/trebuie să fie peotriva gradului de extindere a cercetării).</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• <b>decontextualizarea normativă</b> (procedură experimentală care asigură decelarea „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale în baza <i>manipulării identității destinatarului</i> (prin <i>destinatar</i> avându-se în vedere persoana celui care primește răspunsurile subiecților într-o anchetă).</li> </ul>
--------------------------	-----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------------

Atât etapele, cât și tehnicile de investigație la care ne-am referit, dispun de suportul teoretic necesar, sunt esențiale și de neocolit în plan practic. Respectarea cu strictețe a principiilor care stau la baza lor și a consecutivității în care ele trebuie să-și facă apariția garantează în deplinătate valoarea analizelor care s-au întreprins sau care urmează a fi întreprinse.

#### Capitolul 4. Liderii ca obiect al reprezentărilor sociale

Ținând cont de raționamentele pe care le-am prezentat ceva mai înainte, caracterizând cea de-a șasea etapă a demersului epistemologic centrat pe identificarea caracteristicilor definitorii ale fenomenului de reprezentare socială, ne-am propus să stabilim, în continuare, dacă liderii, ca expresie a unor „forțe susceptibile să mobilizeze, organizeze și ghideze orice tip de societate”, fie ea democratică și pluralistă sau totalitară și despotică, pot fi luați drept obiect al fenomenului avut în vedere. În studiile pe care le-am întreprins [87; 89; 96; 88; 107, p.192-202], ne-am condus, cu preponderență, de criteriile conținute în modelul identificational al lui P. Moliner, acestuia din urmă revenindu-i, după cum s-a remarcat nu o singură dată, cea mai mare „arie de cuprindere” și cea mai ridicată frecvență de apariție în sursele de specialitate.

Pentru început, întrebându-ne dacă liderii, indiferent de spațiul în care se produc, sunt la fel (= identici, complet asemănători), ne-am văzut obligați să constatăm că ei se înscriu într-un autentic *spectrum of diversity*. Or, în realitate, tipul de actori sociali la care ne referim își face apariția în varii combinații și sub diferite forme. Ar fi eronat să spunem că există o singură specie de lideri, că profilul lor se impune prin unele și aceleași caracteristici definitorii, iar liniile comportamentale pe care le afișează se supun unora și acelorași principii. După cum ne-am convins nu o singură dată, fiind inițiați – cu bună intenție ori din întâmplare – în modul de viață a tot felul de grupuri, colectivități sau organizații -, ei pot fi *charismatici* (caracterizându-se prin capacitatea de a „atinge profund, prin grația ce o evocă, inimile și spiritele celor cu care contactează”) sau *situationali* (demonstrând că „pot întreprinde acțiuni de organizare și coordonare peotriva caracteristicilor specifice ale împrejurărilor în care se află”), *tranzacționali* (dovedind că „pot incita la activități recurgând cu măiestrie la recompense contingente și la o ținută managerială de excepție”) sau *reformatori* (așezând la vedere „exemple de moralitate demne de urmat” și demonstrând neconținut că „pot condiționa schimbări majore în modul de activitate și cel de a fi al oamenilor”), *formali* (fiind numiți ori aleși) sau *informali* (având un statut neoficial, nescris), *aventurieri* (fiind „oameni energici, cu voință tare, dar de moment”) sau *ctitori* (întruchipând „persoane capabile să exercite, grație unei voințe durabile, un impact benefic asupra celor din jur”), *autoritari* (distingându-se prin „tendința de a concentra în mâinile lor procedura de luare a deciziilor și modalitățile de transpunere a acestora în realitate”) sau *democrați* (oferind celor din jur „șansa de a se ralia proceselor de proiectare, luare și implementare a deciziilor”), *permisivi* (lăsând ca organizarea și

coordonarea proceselor cu caracter social „să se desfășoare de la sine”) sau *birocrăți* (având obiceiul să „aplice legile și regulamentele numai în litera lor, fără preocuparea de a le înțelege subtextul”), *oportuniști* (demonstrând o evidentă înclinație spre „luarea unor atitudini lipsite de principialitate”) sau *utopiști* (acceptând în mod prioritar „idei, planuri sau proiecte care fac abstracție de condițiile obiective existente”), *altruști* (arătând că le place să fie „implicați integral în problemele coechipierilor”) sau *dezertori* (fiind “extrem de evazivi în asumarea responsabilităților”), *oscilanți* (preferând să ia decizii „numai în temeiul unor evenimente recente, evitând soluționarea problemelor pe termen lung”) sau *populiști* (manifestând un interes special pentru „problemele legate de menținerea armoniei relaționale”, în detrimentul „interesului pentru sarcini și rezultate”), *secătuiți* (cu o „preocupare scăzută pentru oameni și problemele acestora”) sau *demagogi* (orientați spre „asigurarea unei concordanțe optime între natura impulsivă a celor din preajmă și interesele subtile ale luptei pentru putere”). Arătându-se lumii în variante dintre cele mai diferite, liderii, fără îndoială, formează un obiect eminentemente *polimorf*, adică un obiect care corespunde cu plenitudine „unei clase de obiecte” sau care, în virtutea energiilor deținute, „poate regrupa mai multe obiecte”.

Având claritate în legătură cu prima condiție înaintată de P. Moliner (= „obiectul reprezentării trebuie să fie polimorf, dispunând de mai multe fațete în cadrul câmpului social”), ne-am propus, mai apoi, să stabilim dacă în cazul liderilor este valabilă și cea de-a doua condiție – „existența grupului social”. Conform acestei condiții, vom reaminti, „cercetătorul trebuie să surprindă legătura existentă între grupul social și obiectul reprezentării”. Obiectul reprezentării poate interveni direct în geneza grupului, „participând la structurarea și la construirea identității lui”, sau poate interveni în activitatea grupului deja constituit. Oricum, indiferent de felul în care se manifestă, obiectul urmează să aibă „în spatele său” un grup, de a cărui prezență depinde întreaga-i perspectivă existențială, inclusiv perspectiva ancorării în spațiul reprezentational.

Să dispună liderii de un asemenea suport? Răspunsul, în viziunea noastră, nu poate fi decât unul afirmativ. De argumentele necesare putem da ușor de tot, deschizând, la întâmplare, oricare dintre cărțile consacrate actorilor sociali avuți în vedere și relațiilor pe care ei le întrețin cu lumea din jur (la nivel de grupuri, organizații sau mulțimi). Iată doar câteva exemple:

- **G. Le Bon:** „de îndată ce s-au reunit într-un număr de ființe vii, fie că este vorba de o turmă de animale sau de o mulțime de oameni, gloata se plasează din instinct sub autoritatea unui șef, adică a unui conducător”, a cărui „voință este nucleul în jurul căruia se formează și se identifică opiniile”; „mulțimea este o turmă care nu s-ar putea lipsi de un stăpân”; „în fiecare sferă socială, de la cea mai înaltă la cea mai joasă, de îndată ce omul nu mai este izolat, cade neîntârziat sub influența unui conducător care le servește de călăuză” [16, p.77,79];
- **J. Ortega y Gasset:** „într-o bună rânduială a lucrurilor publice, masa este cea care nu acționează prin sine însăși, ea venind pe lume ca să fie condusă, influențată, reprezentată, organizată (de către oamenii de elită – *n.n.*), chiar când scopul propus este să înceteze să mai fie masă sau când cel puțin aspiră la așa ceva” [33, p.136];
- **S. Freud:** „un exemplu care ne vorbește despre valoarea eternă a inegalității înnăscute și de nezdruncinat a oamenilor este tendința lor de a se împărți în două categorii: lideri

și susținători; aceștia din urmă compun marea majoritate și au nevoie de o autoritate care să ia deciziile în locul lor și căreia i se supun fără restricții” [158, p.212];

- **S. Moscovici:** „de fiecare dată când oamenii sunt adunați împreună ei se identifică cu o persoană care-i scoate din singurătate și căreia îi consacră o admirație totală”; „adevărul este că, pentru majoritatea oamenilor, există o plăcere irezistibilă inerentă obedienței, credulității, încrederii quasi-amoroase față de un șef admirat”, ceea ce înseamnă că „ar fi zădarnic să vorbim despre ascensiunea către o societate fără zei sau stăpâni, căci, clipă de clipă, ei renasc în mijlocul nostru” [22, p.96,100];
- **A. Neculau:** „liderul și grupul constituie două aspecte ale aceleiași realități aflate în raporturi de determinare reciprocă; liderul nu poate fi gândit în absența grupului concret (plasat într-o situație dată), grupul cu greu poate fi închiptuit – într-o activitate concretă – fără o forță activatoare, fără un coordonator al acțiunilor” [25, p.165].

Deținând statutul de „persoane care își exercită la maximum influența, orientând și coordonând activitatea altora”, liderii, conform datelor pe care le-am obținut examinând numeroase surse de specialitate, se înscriu perfect nu doar în condiția *polimorfismului* sau în cea a *raportării la grup*, ci și în condițiile care vizează *motivele reprezentării*, *raportarea la un „altul social”* sau *inexistența ortodoxiei*.

Într-adevăr, ce anume motivează elaborarea unei reprezentări cu referire la lideri? Care sunt factorii care fac posibilă „asamblarea, apoi transmiterea și perenizarea” acesteia? Ar fi, evident, eronat să nu recunoaștem că într-un asemenea context contează extrem de mult dorința firească a grupului de a-și asigura *menținerea propriei identități*. La fel, s-ar cuveni să luăm în calcul și faptul că în orice împrejurare grupul tinde să-și *păstreze spiritul de unitate*, dezvoltând discursuri consensuale în legătură cu obiectele pe care le întâlnește în calea sa. Or, în ambele cazuri, când contează *menținerea identității de grup* și când este important să nu se facă abstracție de *păstrarea coeziunii de grup*, emergența unei reprezentări sociale cu referire la lideri ar însemna, *ad finem*, că respectivul grup există cu adevărat (având în frunte niște personaje care pot formula obiective majore și strategii de realizare a acestora), că el dispune de resursele necesare supraviețuirii și că tot el, „minimalizând opozițiile și diferențele”, poate, relativ ușor, să se „reunească în jurul unor puncte consensuale”, a unei viziuni pe deplin împărtășite. Faptul că tendința grupului de a-și menține identitatea și coeziunea internă este intim legată de prezența liderilor a fost remarcat nu o singură dată în literatura de specialitate. Pentru confirmare, aducem câteva exemple:

- **G. Le Bon:** „în mulțimile umane, conducătorul joacă un rol considerabil, voința sa fiind nucleul în jurul căruia se formează și se identifică opiniile comune. Dacă, ca urmare a unui accident oarecare, conducătorul dispare și nu este imediat înlocuit, mulțimea redevine o colectivitate lipsită de coeziune și de rezistență” [16, p.77,79];
- **A. Neculau:** „pentru a putea conduce, liderul trebuie să-și cunoască subalternii, să știe ce vor aceștia. Trebuie să știe, de pildă, cât de intensă este nevoia lor de libertate de acțiune. Apoi, dacă subalternii sunt interesați în problema grupului, cât o simt de importantă, dacă se identifică, deci, cu scopurile colective, dacă se așteaptă să participe la luarea deciziilor” [25, p.177];
- **S. Moscovici:** „adeziunea față de un lider provine din faptul că acesta propune mulțimilor, în termeni simpli și colorați, un răspuns pentru întrebările lor, dă un nume

propriului lor anonim; nu din raționament sau din calcul, ci dintr-o profundă intuiție, mulțimile se agață de lider ca de un adevăr absolut, ofrandă a unei lumi noi, promisiune pentru o viață nouă” [22, p.101];

- **N. Sillamy:** „liderii se definesc nu atât prin calitățile lor personale, cât prin rolul lor social, ei fiind aceia care dau ansamblului coeziunea necesară pentru realizarea scopului general” [40, p.180];
- **Ph. Paraire:** „liderul înseamnă mai mult decât propria sa persoană: este o necesitate a grupului, o structură de comunicare supradimensionată prin sarcina pe care o societate i-o atribuie; în cadrul acestei rețele de eforturi, liderul urmează să adapteze grupul la dificultățile momentului, să-i sintetizeze obiectivele și să-i definească mijloacele; impunând deprinderea normelor, liderul structurează, organizează, canalizează, reglementează” [34, p.12-13].

Afirmând că grupurile elaborează reprezentări cu referire la lideri în intenția de a-și asigura menținerea identității și coeziunii interne, este imperios necesar să precizăm că *noțiunea de miză nu poate fi înțeleasă decât dacă se ține cont de relațiile pe care respectivele grupuri le întrețin cu alte grupuri*. Cum comentează, bunăoară, P. Moliner expresia „obiectul de reprezentare are valoare de miză socială”? Potrivit lui [251, p.12], „(...) a spune că obiectul de reprezentare are valoare de miză socială înseamnă a plasa acest obiect în centrul unei interacțiuni sociale”. Mai mult decât atât, dacă „stăpânirea obiectului corespunde unei mize”, aceasta se întâmplă deoarece el, obiectul, consună perfect cu o necesitate care „nu își află justificare decât în interacțiunea grupului cu alte grupuri”. Raliindu-ne raționamentelor emise de P. Moliner, putem să afirmăm următoarele: mizele care stau la baza elaborării reprezentărilor cu referire la lideri (miza de coeziune + miza identitară) redau tipul de „fapte scontate” care exprimă raporturile existente între grupul din care emerg respectivele reprezentări și alte grupuri, reale sau imaginare, numeroase sau mai puțin numeroase. Esențialmente, valoarea reprezentatională a obiectului „liderii” se bazează pe inserția acestuia într-o impunătoare *dinamică socială*. Astfel, și în cazul liderilor, asistăm la o „reprezentare a ceva, produsă de către cineva în raport cu altcineva”.

Cercetările pe care le-am întreprins cu scopul validării liderilor în calitate de obiect al reprezentării sociale au mai arătat că, în cazul lor, *nu trebuie să existe, la nivel de societate, o instanță de control sau un mecanism de reglare prin care, de zi cu zi, s-ar impune un punct de vedere anume, o ideologie intenționat direcționată sau un sistem interpretativ partinitor* cu referire la „cum le este chipul și datoria”. Întrebându-se, cu ceva timp în urmă, dacă se poate vorbi de o reprezentare socială a naturii la membrii activi ai mișcărilor ecologiste sau dacă se poate spune că o comunitate de medici confruntată cu apariția bolii SIDA este în stare să dezvolte o reprezentare socială cu privire la acest fenomen, P. Moliner a răspuns că *este puțin probabil*. Argumentul pe care-l invocă, cu această ocazie, cunoscutul psihosociolog francez arată astfel: ambele grupuri reunesc „experți”. Chiar dacă ecologiștii și medicii au, ca toți ceilalți membri ai societății, experiențe personale, opinii și prejudecăți, toate aceste ansambluri de elemente cerebrale nu au avut oricum timpul să se „autonomizeze în una sau mai multe reprezentări sociale”. Motivul, conform eminentului cercetător francez, rezidă în intervenția unor „instanțe de control și de reglare” prin care s-a impus „nu o reprezentare a naturii pentru ecologi sau a bolii SIDA pentru medici, ci o ideologie în cazul celor dintâi și un sistem științific de interpretare la

ceilalți”. Această injoncțiune denotă o „voință netă de omogenizare a conduitelor individuale”, amintind că ele nu trebuie în niciun caz să depășească cadrul precis al „codului deontologic al profesiei” sau cel al „paradigmelor care vizează natura”. *Vólen-s-nólens*, ne aflăm în fața unui „sistem ortodox”, a unui sistem care exprimă, în termenii lui J. P. Deconchy, „ansamblul dispozitivelor sociale și psihosociale apte să regleze activitatea subiectului ortodox în grupul ortodox” („subiectul ortodox” fiind cel care „acceptă și cere ca gândirea și conduitele sale să fie reglate de către grup”, iar „grupul ortodox” – cel care „integrează în doctrina sa motivația sistemelor de reglare pe care le stabilește”). Să constituie liderii categoria de actori sociali care „acceptă și cer ca gândirea și conduitele lor să fie controlate și reglate de către grupuri”? Sau, în alți termeni, să fie adevărată afirmația conform căreia în societatea de astăzi există sisteme de control și de reglare, care, fiind deliberat focusate pe lideri, blochează apariția reprezentărilor cu referire la aceștia, substituindu-le cu varii elaborări de extracție ideologică sau postulate cu caracter științific? Nu, evident. Or, chiar dacă admitem că pe alocuri (partide, sindicate, structuri academice centrate pe studiul sistematic al *leadership*-ului etc.) există „consilii de ordine” care se impun printr-o „voință netă de omogenizare a conduitelor individuale”, accentuând mereu că aceste conduite „nu trebuie în niciun fel să depășească cadrul precis al codurilor deontologice existente”, liderii, oricum, vor constitui, în majoritatea absolută a cazurilor, acel obiect care va suscita inevitabil emergența unei sau mai multor reprezentări sociale. De ce, bunăoară, există o reprezentare a banilor la medici (fapt demonstrat, la 1992, de către P. Vergès)? Sau o reprezentare a psihanalizei la membrii partidului comunist (fapt demonstrat, încă la 1961, de către S. Moscovici)? Fiindcă, după cum relevă P. Moliner, respectivele „sisteme ortodoxe” nu au fost vreodată organizate în funcție de bani (în primul caz) sau în funcție de psihanaliză (în cel de-al doilea caz). Să existe, așadar, o reprezentare a liderilor la scriitori, vânzători, pescari, deținuți, studenți, pictori, actori sau persoanele de vârstă a treia? La șomeri, vânzători, contabili, bibliotecari sau taximetriști? Suntem predispuși să credem că da. Raționamentul? Ca și în cazul reprezentării banilor la medici sau în cel al reprezentării psihanalizei la membrii partidului comunist, în mediul tuturor acestor categorii de actori sociali nu există o „specializare a autorității” în raport cu cei care „mobilizează, organizează și conduc activitățile grupurilor înspre fixarea și atingerea unor scopuri concrete”. Altfel spus, atât în cazul scriitorilor sau vânzătorilor, deținuților sau actorilor, bibliotecarilor sau taximetriștilor, cât și în multe alte cazuri (la categoriile sociale amintite mai sus i-am mai putea adăuga, spre exemplu, pe adolescenți sau chelneri, silvicultori sau drumari, pedagogi sau psihologi) viața de zi cu zi nu este „strâmtorată” de existența unor instanțe create cu scopul declarat/oficial de a exercita atribuții de supraveghere pe segmentul reprezentării liderilor, ceea ce înseamnă că, de fapt, tipul vizat de reprezentare se înscrie în logica unei proces evolutiv firesc, cu etape, finalități și „fără presiuni sau imixtiuni venite din exterior”.

Rezumând, ne vedem în drept să specificăm că liderii pot fi validați fără nicio rezervă în calitate de obiect al reprezentărilor sociale. Argumentul de bază rezidă în faptul că lor, prin felul în care își fac apariția și își fundamentează strategiile comportamentale, le este dat să corespundă întru totul criteriilor de recunoaștere a ceea ce poate suscita emergența unor „viziuni comune asupra lumii” sau a unor „principii generatoare de luări de poziție”. Or, mai întâi de toate, liderii „apar în societate sub diferite forme”. Apoi, tot ei fac dovada faptului că au întotdeauna de partea sa un grup social care „poate construi, dezvolta și

purta o reprezentare socială cu referire la ei” și care, afișând un asemenea gen de atașament, își asigură *de facto* „menținerea identității și coeziunii interne”. Și, în sfârșit, cu aceiași lideri „ne aflăm în fața unei reprezentări sociale”, deoarece lor le este caracteristic să întrețină în deplină măsură „relații strânse cu alte instanțe sociale aflate în interacțiune cu grupul din care face parte” și, totodată, să nu se afle sub dominația unor „instanțe reglatoare sau de control care le-ar interzice să existe în conștiința celorlalți”.

### **Capitolul 5. Liderii în dinamica reprezentării sociale. Paradigme empirice**

Având certitudinea că liderii redau un obiect autentic/omologat al procesului de reprezentare socială și că acest proces, fiind puternic ancorat în contextele și practicile existente, se prezintă, sub aspect structural, în varianta mai multor elemente constitutive (conținut, nuclee centrale, sisteme periferice și, după caz, „zone mute”), am recurs, în cele din urmă, la un studiu empiric complex susceptibil să pună în lumină dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor [91, p.97-177; 75, p.173-240; 90; 283; 124; 94; 45; 71; 105; 93; 107, p.136-144].

*Profilul conjunctural al studiului.* La baza demersului au stat următoarele supoziții:

- dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor devine evidentă și se manifestă în toată plinătatea ei în cazul în care acest proces acoperă două sau mai multe grupuri cu profiluri identificabile/compoziționale diferite;
- există minimum două reprezentări sociale diferite ale liderilor, la un același moment, în cadrul unei populații date, cu condiția necesară și suficientă ca această populație să fie formată din două sau mai multe grupuri care se disting, cel puțin, în baza unui singur criteriu psihosocial;
- dacă experiențele comune indivizilor care fac parte din diferite grupuri, ca și inserțiile lor specifice într-un ansamblu de raporturi sociale împărtășite, fac din aceștia purtătorii unora și acelorași reprezentări sociale cu referire la lideri, atunci în lipsa unor asemenea experiențe și a unor asemenea inserții aceiași indivizi fac dovada faptului că sunt purtătorii diferitelor reprezentări sociale cu referire la lideri;
- dinamicitatea și caracterul procesului de reprezentare socială a liderilor:
  - (a) se fundamentează pe structurile supraordonate *thêmata*, care, purtând însemnele unui „format epistemic prestabilit”, oferă clarificările necesare, asigurând încorporarea elementelor necunoscute în cadre perceptiv-interpretative mai mult sau mai puțin familiare;
  - (b) se află sub imperiul factorilor *nexus*, a unor *noduri afectiv prelogice de largă răspândire* care, pentru început, anticipă apariția unui asemenea tip de reprezentare și care, mai apoi, devin complementari nucleelor centrale conținute în el;
  - (c) depind în totalitate de sistemele de valori care formează mediul sociologic al momentului și al grupului, *miza luptelor* (pentru supremația unui anumit stil de receptare și interpretare a liderilor) decurgând esențialmente din *așezarea ierarhică* a acestor valori, și nu din simpla lor afișare „în spațiu și timp”;
  - (d) pot fi abordate dintr-o perspectivă care prevede că modul de circulație a valorilor în mediul sociologic al momentului și al grupului este nemijlocit legat de satisfacerea nevoilor, iar liderii, prin felul lor de a fi, se situează, în fond, pe un continuum care separă și, totodată, leagă autoritarismul de liberalism;

- pornind de la premisă că modul în care circulă valorile este nemijlocit legat de satisfacerea nevoilor, iar liderii, prin felul lor de a fi, se situează, în fond, pe un continuum care separă și, totodată, leagă autoritarismul de liberalism, putem admite că între natura procesului de reprezentare socială a liderilor și profilul axiologic al grupului în mediul căruia se produce acest proces se instituie o legătură organică:
  - (a) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului<sup>6</sup> este dominat, la un anumit moment, de aserțiuni care redau predilecții pentru autoconservare, securitate sau/și siguranță, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central, majoritatea elementelor constitutive ale căruia exprimă însușirile unor favoriți ai puterii de tip autoritar;

<sup>6</sup> Ca și orice alte ierarhii, cele la care s-a recurs în studiile desfășurate de către noi au înfățișat relații între superior și inferior, sisteme de priorități, clasificări ale unor entități în raport cu importanța ce le-a fost acordată. Purtând un caracter interacționist, și nu unul liniar, ele, evident, s-au axat pe ordinea verticală a dominantelor. În această ordine, credem, se pot distinge trei importante segmente formative : partea de sus (= *zona plexus*), partea de mijloc și partea de jos. În partea de sus (= *zona plexus*), începutul căreia coincide cu vârful aranjamentului ierarhic, evoluarea rangului orientării valorice decurge astfel încât se ajunge la o cotă numerică, care semnifică, vorbind la figurat, parcurgerea unei treimi de drum în descendență de la clasamentul superior la cel inferior. În mod similar, partea de mijloc, urmând după cea de sus, redă spațiul, în limitele căruia evoluarea rangului orientării valorice ajunge până la o cotă numerică ce simbolizează parcurgerea a două treimi din drumul ce duce de la clasamentul superior la cel inferior, iar partea de jos, urmând după cea din mijloc, redă spațiul în limitele căruia evoluarea rangului orientării valorice ajunge până la o cotă numerică ce indică la parcurgerea întregii distanțe dintre punctele extreme ale ordinii ierarhice.

De ce *zona plexus* ? Cum poate fi explicată includerea acestei sintagme în eșafodajul conceptual al studiului ?

Provenind din verbul latinesc *plectere* (= a împleti), cuvântul *plexus* este utilizat, inițial, în domeniul anatomiei și în cel al medicinei pentru a desemna o *rețea de nervi sau de vase constituită prin intermediul anastomozelor și situată în diverse puncte ale organismului uman* (la nivelul sistemului gastric sau al celui renal, spre exemplu). În mod special, adeseori, este evidențiat *plexus-ul solar*, o „regiune situată în partea de sus a abdomenului unde se află nervii care îl excită”. Acest tip de *plexus*, spun specialiștii, simbolizează un „soare interior” sau – mai exact – *centrul energetic al corpului uman*. Or, prin mijlocirea lui, este activată diafragma – o cupolă fibroasă care, fiind amplasată între torace și abdomen, se mișcă în ritm cu respirația, în sus și în jos, de circa 20.000 ori pe zi, și care, în virtutea faptului că reprezintă un piston *sui generis*, ține restul organelor în stare de tonus. Cu timpul, cuvântul *plexus* se regăsește nu doar în tratatele de anatomie sau în cele care vizau medicina, ci și în alte sfere ale activității umane. În acest sens, scriitori sunt, pare-se, primii care manifestă interes față de el, punându-i în valoare capacitatea de a simboliza *regiuni cu așezare superioară în care se regăsesc nervii cu putere de excitare*. Pentru a oferi un exemplu de rigoare, vom aminti că *Plexus* este denumirea celui de-al doilea roman din trilogia *Răstignirea trandafirilor*, scrisă de H. Miller pe parcursul a mai bine de zece ani (o trilogie interzisă în SUA și publicată la Paris între 1949 și 1960). Ce l-a determinat pe vestitul romancier american – despre care se spune că este cel mai cultivat dintre scriitorii generației pe care a reprezentat-o, că a dat un nou sens genului literar, că s-a impus în calitate de un admirator fervent al vieții în toate aspectele ei sau că a avut un talent de povestitor inegalabil – să se pronunțe în favoarea unei asemenea denumiri? Din câte știm, el s-a condus de următorul raționament: semnificațiile termenului *plexus* sunt de așa natură, încât doar în baza lor se poate ajunge la o *prezentare aprofundată a unei societăți dezmembrate din punct de vedere moral* (în roman, vom reaminti, este descries New Yorkul dinaintea izbucnirii Primului Război Mondial) sau – altfel spus – *la cea mai amplă descriere a valorilor care pot influența în mod hotărâtor lupta pentru supraviețuire*. Mai mult decât un roman, *Plexus*, după cum consideră mai mulți specialiști în materie de critică literară, este confesiunea unui personaj fascinant care ia forma unei avalanșe de emoții, idei, viziuni și coșmaruri cu referire la om și locul său precar în societatea secolului XX. Ideea de valori supreme este cea care-l interesează pe H. Miller cu deosebire. Ce-i poate salva pe oamenii din zilele noastre care „nu mai simt mare lucru, comportându-se ca niște automate – mănâncă, dorm, se joacă, muncesc și chiar fac sex într-un mod mecanic, ca reflex al „haosului nostru interior”? Dragostea, bineînțeles. Acea stare care este singurul lucru susceptibil să se manifeste ca un magnet, unind elemente existențiale cu caracter opus. Din aceleași considerente, H. Miller aruncă în perplexitate spiritele conforme: „niciun grăunte de fățarnicie nu trebuie admis, chiar dacă în destule ocazii bunul-simț este scuza temeinică pentru lașități și complezențe”. Sensurile pe care le comportă termenul *plexus* – de o *regiune cu așezare superioară în care se regăsesc nervii cu putere de excitare*, în anatomie și medicină, sau de o *împletire a valorilor supreme care pot influența în mod hotărâtor lupta pentru supraviețuire*, în creația literară – ne oferă posibilitatea să-i atribuim acestuia și un înțeles psihosociologic, în sensul evidențierii capacității lui de a zugrăvi *partea de sus a ierarhiei orientărilor valorice constituite în cadrul unui grup*. În viziunea noastră, această parte a ierarhiei orientărilor valorice s-ar putea numi *zona plexus* sau – mai simplu - *plexus*.



- (b) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului este dominat, la un anumit moment, de aserțiuni care redau predilecții pentru apartenență sau/și dragoste, stimă sau/și apreciere, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central, majoritatea elementelor constitutive ale căruia exprimă însușirile unor favoriți ai puterii de tip democrat;
- (c) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului este dominat, la un anumit moment, de aserțiuni care redau predilecții pentru cunoaștere, frumos, dezvoltare sau/și autorealizare, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central, majoritatea elementelor constitutive ale căruia exprimă însușirile unor favoriți ai puterii de tip liberal sau liberal-democrat;
- (d) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului cuprinde , la un anumit moment, aserțiuni care redau, în egală sau aproape în egală măsură, predilecții pentru toate sau aproape toate tipurile de nevoi, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central care, prin profilul său compozițional, nu acordă prioritate unui anumit tip de lideri, punându-i pe toți în condiții egale sau aproape egale.
- indiferent de natura grupului și felul în care sunt ierarhizate valorile pe care acesta le împărtășește, este puțin probabil ca în structura reprezentărilor sociale cu referire la liderii preferați să se regăsească elemente mascate, caracteristice „zonelor mute”;
  - variind, de la un grup la altul, în funcție de cum se prezintă *plexus*-urile respectivelor ierarhii axiologice, reprezentările sociale cu privire la lideri fac dovada faptului că sunt muabile, fiind, de fiecare dată, în deplină armonie cu „preferințele care definesc principalele orientări ale celor care alcătuiesc grupul”.

*Natura, etapele și eșantioanele studiului.* Studiul a luat forma unei cercetări empirico-psihosociologice de tip orizontal centrate pe eșantioane succesive independente. Întreaga lui desfășurare a cuprins trei etape de bază: lunile februarie – aprilie ale anului 1998 (prima etapă), lunile septembrie-noiembrie ale anului 2008 (a doua etapă) și lunile februarie-aprilie ale anului 2017 (a treia etapă). În cadrul fiecărei etape, au fost antrenate câte patru eșantioane. Eșantioanele anului 1998, fiind edificate în mod dirijat, prin procedeul de cote, s-au redus la un lot compus din 358 de studenți, un lot compus din 375 de adolescenți, un lot compus din 259 de persoane încarcerate (deținuți) și un lot compus din 388 de persoane de vârstă pensionară. În ceilalți ani, la cea de-a doua și a treia etapă, eșantioanele au fost de extracție non-probabilistică aleatoare (tipul vizat de eșantioane este utilizat, precum este bine știut, atunci când subiecții din populațiile luate în vizor corespund criteriilor de disponibilitate, voluntariat și reprezentativitate<sup>7</sup>). Eșantioanele anului 2008, bunăoară, au cuprins un lot compus din 198 de studenți, un lot compus din 197 de adolescenți, un lot compus din 179 de persoane internate în mediul spitalicesc și un lot compus din 188 de persoane de vârstă pensionară. În ceea ce se referă la eșantioanele anului 2017, acestea s-au redus la un lot compus din 184 de studenți, un lot compus din 191 de adolescenți, un lot compus din 173 de persoane internate în mediul spitalicesc și un

<sup>7</sup> În vederea asigurării gradului necesar de reprezentativitate, am obținut o serie de informații suplimentare despre populația din care a fost extras eșantionul respectiv. Or, este știut că datele obținute pe un eșantion selectat întâmplător sunt false atât timp cât nu există informații adiționale certe cu referire la populația generală.

lot compus din 185 de persoane de vârstă pensionară. Referindu-ne, pe scurt, la eșantioanele vizate, vom remarca, pentru început, că ele au redat, pe toată durata studiului empiric, comunități apte să producă reprezentări referitoare la lideri. Insistând asupra acestui fapt, noi pornim de la aceea că și studenții, și pensionarii, și deținuții, și persoanele spitalizate, și, în sfârșit, adolescenții, justificând – în variante diferite – valoarea de miză socială a liderilor, nu au decât să vadă în ei un factor care le conferă, la fiecare pas, specificitate și un simț al solidarității. Or, anume acum se și constituie fundalul pe care apar, în mod inevitabil, reprezentările sociale cu referire la favoriții puterii. În plus, de la începutul și până la sfârșitul studiului, nici o populație n-a fost supusă influențelor din partea unor instanțe de control sau/și reglare. Altfel spus, toate eșantioanele, au corespuns, pe tot parcursul interacțiunii cu ele, cerințelor despre care P. Moliner spune că sunt hotărâtoare în momentul în care trebuie de stabilit dacă un obiect oarecare este sau nu este în stare să suscite, într-un grup dat, emergența unei reprezentări sociale.

*Proceduri și rezultate.* De la început, pentru a putea pune baza unor ierarhizări de conformație axiologică, a fost alcătuită o listă în care s-au regăsit 13 valori și 35 de indicatori cu referire la modul de operaționalizare a acestora (procedura de selectare a valorilor s-a produs cu luarea în considerare a tipurilor de predilecții prezente în profilul conjunctural al cercetării). În continuare, ținându-se cont de indicatorii înregistrați, s-a recurs la elaborarea un Inventar de reflecții valorice (IRV), care a servit, de fiecare dată, drept sursă de obținere a datelor cu privire felul în care membrii fiecărui eșantion apreciază sensul vieții umane. Pe întreg parcursul alcătuirii Inventarului, s-a urmărit ca itemii lui să corespundă cunoscutului sistem de recomandări al lui C.A. Moser<sup>8</sup> și, concomitent, să fie adaptați condițiilor în care membrii respectivelor eșantioane își duc de zi ci zi existența. În plus, s-a urmărit ca răspunsurile la acești itemi să poată fi încadrate într-un sistem scalar cu șapte grade de intensitate (1 = lipsă totală de importanță; 2 = importanță foarte mică; 3 = importanță mică; 4 = importanță medie; 5 = importanță mare; 6 = importanță foarte mare; 7 = importanță totală)<sup>9</sup>.

Aplicarea IRV-ului, atât la prima, cât și la cea de-a doua și a treia etapă a cercetării, s-a produs prin mijlocirea a două tehnici – a administrării colective și a autoadministrării. Cea dintâi tehnică a fost prezentă la studenți și adolescenți, iar cea de-a doua – la pensionari, deținuți și persoanele spitalizate. Este de remarcat faptul că în cazul studenților și adolescenților durata medie de completare a unui Inventar a fost de 10–15 minute (conform regulilor existente, operatorii – care au supravegheat sălile pe toată durata

---

<sup>8</sup> Expus, pentru prima dată, în *Survey methods in social investigation* (1958), pe timpurile când C.A. Moser era profesor de statistică socială la Universitatea din Londra, sistemul vizat prevede că o anumită anchetă poate fi considerată eficientă în cazul în care: (a) nu conține itemi irelevanți obiectivelor ei; (b) nu conține itemi ambigui (= sursa răspunsurilor necomparabile); (c) nu conține itemi care sugerează răspunsuri (= sursa răspunsurilor distorsionate); (d) nu conține itemi vagi (= sursa răspunsurilor difuze); (e) conține itemi formulați într-un limbaj pe înțelesul tuturor; (f) nu conține itemi cu caracter jenant (= sursa răspunsurilor incorecte sau/și non-răspunsurilor); (g) nu conține itemi de tip ipotetic sau tendențios (= sursa indicatorilor nesiguri ai comportamentului viitor sau/și a unor răspunsuri sugerate) și (h) conține mai multe tipuri de itemi: factologici (referitori la anumite fapte concrete), motivaționali (referitori la motivele ce-l fac pe respondent să construiască realitatea într-un anumit mod), tipologici (meniți să ofere posibilitatea de a grupa răspunsurile în concordanță cu categoriile respondenților – muncitori, țărani, intelectuali etc).

<sup>9</sup> Racordând răspunsurile la un sistem scalar cu șapte grade de intensitate, am acordat prioritate punctului de vedere potrivit căruia acest sistem constituie „o sursă sigură de obținere a unei reflecții veridice și destul de nuanțate a situațiilor existente”. Un procedeu efectiv de ordonare a felului de a opina al indivizilor, răspunsurile scalate cu șapte grade de intensitate au fost utilizate nu numai în cazul IRV-ului. După cum vom vedea mai jos, ele și-au găsit întrebuințare și pe alte paliere ale cercetării noastre.

„extemporalului” – nu au trebuit să intervină cu explicații sau să răspundă la întrebări). În ceea ce-i privește pe deținuți, pensionari și pe subiecții internați în mediul spitalicesc, care au fost antrenați, precum am menționat deja, în tehnica autoadministrării, lor li s-au oferit 24 de ore. În acest răstimp, ei s-au aflat în contact direct cu formularul, notându-și în voie răspunsurile. În scopul evitării non-răspunsurilor, s-a urmărit ca la momentul completării IRV-ului indivizii supuși investigației să fie: (a) prezenți în locurile asupra cărora s-a convenit în prealabil (domiciliu, serviciu, săli de studii etc.); (b) predispuși să coopereze cu operatorii; (c) tratați în mod diferențiat (mai ales, în cazurile în care ei s-au dovedit a fi purtătorii unor anumite infirmități). Dată fiind existența unor posibilități materiale limitate, în programul de aplicație al IRV-ului n-a intrat nici confruntarea răspunsurilor cu documentele oficiale (de exemplu, în privința vârstei declarate cu arhiva Oficiului de stare civilă), nici verificarea coerenței răspunsurilor (precum e știut, aceasta se face cerând aceeași informație în două sau mai multe modalități) și nici procedura re-chestionării/controlului de calitate (se presupune că răspunsurile primite la controlul de calitate sunt mai demne de încredere decât răspunsurile inițiale). Recunoscând că din motive obiective nu s-a făcut o detectare extrem de riguroasă a erorilor de răspuns – brute și nete –, ne vedem obligați să constatăm că și în cazul IRV-ului n-a putut fi omisă tradiționala „doză de aproximație”.

Întrucât parametrii compoziționali ai eșantioanelor cercetării a variat de la caz la caz, datele de identificare ale IRV-ului a apărut în varianta unui bloc operațional constituit din cinci compartimente distincte – un compartiment dedicat studenților (vârstă, sex, formă de studii, profil de studii, etnie), un compartiment dedicat deținuților (vârstă, sex, studii, stare civilă, etnie), un compartiment dedicat pensionarilor (vârstă, sex, prezență în câmpul muncii, studii, etnie), un compartiment dedicat persoanelor spitalizate (vârstă, sex, studii, stare civilă, etnie) și un compartiment dedicat adolescenților (vârstă, sex, tipul de școală, reușită școlară, etnie). Atunci când a venit momentul precizării datelor de identificare, subiecții anchetați au fost rugați să apeleze la compartimentul ce corespundea grupului lor de apartenență. Concomitent, lor li s-a atras atenția asupra confidențialității răspunsurilor/informațiilor oferite. Fiind în întregime precodificat, IRV-ul a ocupat 7 pagini și a fost ușor de mânuit. Ultima pagină a fost rezervată eventualelor observații ale respondenților.

Aplicat tuturor eșantioanelor (în anul 1998, vom reaminti, ele s-au redus la studenți, pensionari, deținuți și adolescenți, iar în anii de mai apoi – 2008 și, respectiv, 2017 – ele au fost constituite din studenți, pensionari, persoane spitalizate și adolescenți), IRV-ul a permis obținerea unor rezultate care denotă că, în fond:

- (i) studenții generează o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a meta-nevoilor (*să-ți poți realiza din plin cunoștințele și priceperile, să te perfecționezi mereu, să ai studii înalte, să posezi câteva limbi străine, să ai simțul frumosului, să fii pasionat de artă, să fii creativ, să poți crea lucruri frumoase, să te poți cunoaște pe tine însuși* etc.) îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi (*să iubești și să fii iubit, să faci parte dintr-o familie bună, să fii apreciat de către cei din jur, să știi că ești acceptat de către cei di jur, să nu suferi de nicio boală, să dispui de un loc în care te-ai putea retrage în caz de pericol* etc.);
- (ii) deținuții generează o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a nevoilor de apartenență, dragoste, stimă și apreciere (*să știi*

*că ești acceptat de către cei din jur, să iubești și să fii iubit, să faci parte dintr-o familie bună, să ai amici devotați, să fii apreciat de către cei din jur etc.) îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi (să ai bani cu care să-ți poți cumpăra tot ce vrei, să dispui de un status social înalt, să nu suferi de nicio boală, să ai relații cordiale cu superiorii etc.);*

- (iii) pensionarii/persoanele vârstnice generează o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a nevoilor de autoconservare, securitate și siguranță (*să nu suferi de nicio boală, să te încadrezi într-un regim alimentar optim, să te simți protejat moral și psihologic, să te simți protejat de violență, să dispui de un loc în care te-ai putea retrage în caz de pericol, să ai bani cu care să-ți poți cumpăra tot ce vrei etc.*) îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi (*să-ți poți realiza din plin cunoștințele și priceperile, să știi că ești acceptat de către cei din jur, să nu fumezi etc.*);
- (iv) persoanele spitalizate generează o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a nevoilor de afectivitate, apartenență, afiliere, dragoste, stimă și apreciere (*să fii în bună înțelegere cu toată lumea, să iubești și să fii iubit, să faci parte dintr-o familie bună, să ai amici devotați, să știi că ești acceptat de către cei din jur, să fii apreciat de către cei din jur, să ai relații cordiale cu superiorii etc.*) îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi (*să te poți cunoaște pe tine însuți, să nu suferi de nicio boală, să-ți poți reface, la timp, condițiile fizice și psihice etc.*);
- (v) adolescenții generează o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia nu se face resimțită dominarea unui anumit gen de predilecții: din cele 18 afirmații 6 pot fi atribuite șirului nevoilor fiziologice, de siguranță și securitate (*să nu suferi de nicio boală, să întreții regulat relații sexuale, să dispui de un loc în care te-ai putea retrage în caz de pericol etc.*), 6 – șirului nevoilor sociale și de iubire (*să iubești și să fii iubit, să fii în bună înțelegere cu toată lumea, să știi că ești acceptat de către cei din jur etc.*) și 6 – șirului nevoilor de cunoaștere, frumos și autorealizare (*să ai studii înalte, să posezi câteva limbi străine, să te poți cunoaște pe tine însuți, să ai un corp frumos etc.*).

În strictă conformitate cu logica cercetării, după etapa configurării ierarhizărilor de orientări valorice a urmat etapa extragerii reprezentărilor cu privire la liderii preferați. De fiecare dată – în 1998, 2008 și, respectiv, 2017 –, ne-am raliat cu strictețe principiului conform căruia pentru a obține o reprezentare edificatoare a unui obiect social este absolut necesar să se recurgă la abordări cu caracter plurimetodologic [270; 218; 5, p.94-95]. Drept consecință, în anii la care am făcut trimitere valorificarea datelor obținute prin aplicarea IRV-ului s-a produs prin mijlocirea următoarelor tehnici:

- în anul 1998 – prin tehnica evocării libere [81; 82; 91, p.138-139; 75, p.209-210; 128, p.144-146; 107, p.252-255] și, respectiv, tehnica anchetei de teren [91, p.139-145; 75, p.210-217];
- în anul 2008 – prin tehnica evocării libere și, respectiv, tehnica prototipic-categorială [111; 107, p.316-328];
- în anul 2017 – prin tehnica evocării libere și, respectiv, tehnica schemelor cognitive de bază [85; 128, p.169-178; 107, p.285-296].

În toate cazurile, cea de-a doua tehnică a fost utilizată la o distanță de trei zile. Ar fi fost, bineînțeles, foarte bine ca, spre exemplu, administrarea anchetelor de teren să se

producă imediat după aplicarea tehnicii evocării libere (în modelul conjectural al cercetării, să nu uităm, se întrezărește condiția efectuării tuturor operațiunii la „un anumit moment”). Deși, din motive de natură tehnică, a intervenit o pauză de trei zile, noi totuși nu am avut senzația că se întâmplă ceva grav. Depinzând de caracteristicile istorice și sociale ale subiecților, atât valorile, cât și reprezentările acestora nu pot să se schimbe „la față” doar în câteva zeci sau sute de ore. După cum stabilește, bunăoară, C. Flament, nucleele centrale ale reprezentărilor se pot preface cel mai devreme în trei ani. Parafrazând cunoscută idee a lui J. Monod, am putea spune că felul în care gândim și apreciem evenimentele din jur se poate transforma semnificativ doar dacă la fel de semnificativ se transformă și ingredientele care fac posibilă existența lui (matrice comunicaționale, ansambluri de aspirații, caracterul interacțiunilor din cadrul activităților de muncă etc.). Or, în cele trei zile o asemenea metamorfoză nu avut loc.

Sub aspect grafic, rezultatele pe care le-am înregistrat pe parcursul a douăzeci de ani, identificând, de o manieră plurimetodologică, parametrii definitorii ai dinamicității procesului de reprezentare socială a liderilor, se prezintă în felul următor:

**Tabelul nr. 1**

<b>Anul 1998</b>	
<b>I. Extragere realizată prin tehnica evocării libere</b>	
<b>Eșantioane</b>	<b>Profilul compozițional al nucleelor centrale</b>
Studenti (n = 358)	<i>omenos, discret, pragmatic, dezinvolt, impresionant, permisiv</i>
Deținuți (n = 259)	<i>puternic, compătitor, atașabil, respectuos, impunător</i>
Pensionari (n = 388)	<i>statornic, puternic, practic, bun la suflet, impozant</i>
Adolescenți (n = 375)	<i>ferm, afabil, degajat, distinct</i>
<b>II. Extragere realizată prin tehnica anchetei de teren</b>	
<b>Eșantioane</b>	<b>Profilul compozițional al nucleelor centrale</b>
Studenti (n = 358)	<i>neprefăcut, discret, pragmatic, omenos, impresionant, permisiv</i>
Deținuți (n = 259)	<i>compătitor, puternic, atașabil, respectuos, impunător</i>
Pensionari (n = 388)	<i>statornic, energic, pragmatic, bun la suflet, impozant</i>
Adolescenți (n = 375)	<i>ferm, cordial, degajat, distinct</i>

**Tabelul nr. 2**

<b>Anul 2008</b>	
<b>I. Extragere realizată prin tehnica evocării libere</b>	
<b>Eșantioane</b>	<b>Profilul compozițional al nucleelor centrale</b>
Studenti (n = 198)	<i>tolerant, delegativ, discret, acordă libertăți majore, participativ, pragmatic, impunător</i>
Persoane spitalizate (n = 179)	<i>compătitor, sociabil, echilibrat, sigur de sine, atractiv, conciliator</i>
Pensionari (n = 188)	<i>ferm, perseverent, intransigent, ia decizii rapide, are bun simț, impune respect și admirație</i>
Adolescenți (n = 197)	<i>pragmatic, participativ, discret, charismatic</i>
<b>II. Extragere realizată prin tehnica prototipic-categorială</b>	
<b>Eșantioane</b>	<b>Profilul compozițional al nucleelor centrale</b>
Studenti (n = 198)	<i>tolerant, permite celorlalți să ia decizii, discret, acordă libertăți majore, participativ, pragmatic, impunător</i>
Persoane spitalizate (n = 179)	<i>compătitor, participativ, echilibrat, conciliator, sigur de sine, atractiv</i>
Pensionari (n = 188)	<i>ferm, perseverent, intransigent, competent, are bun simț, impune respect și admirație</i>
Adolescenți (n = 197)	<i>pragmatic, participativ, tolerant, charismatic</i>

Anul 2017	
I. Extragere realizată prin <i>tehnica evocării libere</i>	
Eșantioane	Profilul compozițional al nucleelor centrale
Studenti (n = 184)	<i>generos, tolerant, nondirectiv, conciliator, delegativ, pragmatic, charismatic</i>
Persoane spitalizate (n = 173)	<i>participativ, echilibrat, consensual, ferm, impune admirație</i>
Pensionari (n = 185)	<i>statornic, exigent, pragmatic, tranșant, are bun simț, înțelept</i>
Adolescenți (n = 191)	<i>pragmatic, conciliator, degajat, hotărât, vizionar</i>
II. Extragere realizată prin <i>tehnica schemelor cognitive de bază</i>	
Eșantioane	Profilul compozițional al nucleelor centrale
Studenti (n = 184)	<i>empatic, tolerant, nondirectiv, conciliator, delegativ, pragmatic, charismatic</i>
Persoane spitalizate (n = 173)	<i>participativ, echilibrat, consensual, sigur de sine, impune admirație</i>
Pensionari (n = 185)	<i>statornic, exigent, competent, tranșant, are bun simț, înțelept</i>
Adolescenți (n = 191)	<i>pragmatic, consensual, degajat, ferm, vizionar</i>

La cea de-a doua și la cea de-a treia fază a cercetării – în 2008 și, respectiv, în 2017 –, ținând cont de faptul că J.-L. Beauvois, C. Flament, C. Guimelli, J.-C. Deschamps și J.-C. Abric izbutiseră deja să pună în lumină modalitățile prin care pot fi reperate „zonele mute” ale reprezentărilor sociale, ne-am propus să stabilim, în strictă conformitate cu logica procesului de analiză structurală a acestora din urmă, dacă atunci când indivizii din cadrul eșantioanelor pe care le-am creat emit „viziuni de tip special” cu referire la liderul preferat se atestă nu doar prezența unor nuclee centrale sau a unor sisteme periferice vizibile, ci și existența unor elemente despre care se poate spune că sunt *ascunse, mascate, camuflate*.

Și de această dată am preferat să dăm curs unei abordări cu caracter plurimetodologic, utilizând, succesiv, două instrumente investigaționale: *tehnica substituției* (care face posibilă decelarea „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale prin îndemnarea indivizilor incluși în eșantioane să răspundă la întrebările unei anchete așa cum ar face-o *alte persoane, și nu ei* (persoanele de referință trebuind să aparțină, în principiu, grupului din care fac parte și indivizii în cauză, cu precizarea că dimensiunile acestui grup sunt/trebuie să fie pe potriva gradului de extindere a cercetării)) și *tehnica decontextualizării normative* (care asigură distingerea „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale în baza *manipulării identității destinatarului* (prin *destinatar* avându-se în vedere persoana celui care primește/înregistrează răspunsurile indivizilor într-o anchetă). Rezultatele pe care le-am înregistrat ne permit să afirmăm că, pentru moment, în nucleele centrale ale reprezentărilor sociale care se raportează la liderii preferați și pe care le degajă, cu regularitate, adolescenții, studenții, persoanele de vârstă pensionară sau/și persoanele internate în mediul spitalicesc nu se regăsesc elemente ale căror sens ar contraveni „regulilor obligatorii fixate prin lege sau prin uz”. Chiar dacă în sistemele periferice ale reprezentărilor avute în vedere dăm de asemenea elemente (*superstar, fresh* sau *fără complexe* – la adolescenți; *antisemit, naționalist* sau *pro-român* – la studenți; *stalinist, pro-rus* sau *anti-român* – la pensionari; *orientare sexuală tradițională, spate, sforar* sau *dușman al oligarhilor* – la persoanele internate în mediul spitalicesc) și chiar dacă există o anumită probabilitate ca aceste elemente ar putea să devină, într-un anume viitor, centrale, ele deocamdată nu exprimă esența fenomenului, miezul sau partea fundamentală a acestuia.

În definitiv, după ce am respectat toate condițiile procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale, am constatat că:

- (i) studenții – care sunt dominați, în special, de meta-nevoi - optează pentru un lider care s-ar impune, preponderent, prin însușiri de extracție liberală (*generos, acordă libertăți majore, permite celorlalți să ia decizii, discret, tolerant, nondirectiv, delegativ* etc.), ar avea *charismă* și ar mai putea fi suficient de *participativ, pragmatic și conciliator* ;
- (ii) deținuții – care se află, de cele mai multe ori, sub dominația nevoilor de apartenență, dragoste, stimă și apreciere - optează pentru un lider care s-ar impune, preponderent, prin însușiri de extracție democrată (*compătimitor, atașabil, respectuos* etc.), ar avea *charismă* (fiind mereu impunător) și ar mai putea demonstra că este *puternic*;
- (iii) pensionarii/persoanele vârstnice – care se află, în majoritatea cazurilor, sub dominația nevoilor de autoconservare, securitate și siguranță - optează pentru un lider care s-ar impune, preponderent, prin însușiri de extracție autoritară (*statornic, puternic, ferm, perseverent, intransigent, exigent* etc.), ar avea *charismă* (impunând admirație, demonstrând înțelepciune) și ar mai putea demonstra că este *bun la suflet, cu bun simț*;
- (iv) persoanele internate în mediul spitalicesc – care, ca și persoanele private de libertate, se află, în cea mai mare parte, sub dominația nevoilor de afectivitate, apartenență, afiliere, dragoste, stimă și apreciere – optează pentru un lider care s-ar impune, preponderent, prin însușiri de extracție democrată (*sociabil, participativ, compătimitor, atașabil, respectuos, echilibrat* etc.), ar avea *charismă* (fiind atractiv și impunând admirație) și ar mai putea demonstra că este *sigur de sine și ferm în acțiuni*;
- (v) adolescenții – despre care putem spune că nu se află, de cele mai multe ori, sub imperiul unei anumite categorii de nevoi – optează pentru un lider care ar demonstra că este, în același timp și în aceeași sau aproape în aceeași măsură, un favorit al puterii de tip autoritar, democrat și liberal (*pragmatic/ferm, cordial/consensual/participativ, tolerant/degajat* ) și care, în plus, ar avea *charismă*.

Din tabelele prezentate mai sus, putem deduce că și reprezentările sociale cu referire la lideri, fiind, asemeni celorlalte tipuri de reprezentări sociale, expresii elocvente ale gândirii de simț-comun, se nasc și se difuzează sub înrâurirea unui cadru de gândire preexistent sau, mai exact, sub înrâurirea unor antinomii contrastante, care, numindu-se *thêmata*, desemnează „idei-sursă” cu rol de fundamente în elaborarea „grilelor de lectură a realității” și care redau cel mai bine cadrul vizat. Fără a avea teama de a greși, putem spune că pe dimensiunea cercetării la care am recurs „și-a spus din plin cuvântul” cel puțin o *thêma*, o antinomie contrastantă binară - *ideal/real*. Or, ce se întâmplă, bunăoară, în cazul eșantionului constituit din studenți? În acest caz, se insistă pe ideea *perfectă* de a avea un lider *generos, tolerant, nondirectiv, conciliator, delegativ, pragmatic, charismatic* (anul 2017) sau *tolerant, delegativ, discret, acordă libertăți majore, participativ, pragmatic, impunător* (anul 2008) sau *omenos, discret, pragmatic, dezinvolt, impresionant, permisiv* (anul 1998). De ce? Pentru că, prin aceste calificative, simțul comun al actorilor sociali avuți în vedere, întreaga lor filozofie de viață, orientările valorice prioritare nu admit, prin contrast, ca liderul preferat să fie unul „*rupt din viață*”, *obișnuit, de serie, imperfect, adică meschin, intolerant, directiv, neîncredător în oameni, fără spirit practic, indiscret, belicos, neomenos, prefăcut, narcisiac, neatractiv, fără șarm personal*. Construcția de natură

opozitională *thêmata*, dacă e să ținem cont de datele empirice pe care le-am înregistrat, face dovada faptului că trebuie văzută în varianta unui factor care influențează la modul cel mai direct reprezentările sociale, deschizând sau blocând traseele de evoluție a acestora.

În baza aceluiași tabel, mai putem observa că în compoziția nucleelor centrale ale reprezentărilor sociale cu referire la lideri se regăsesc elemente cu o incontestabilă încărcătură afectivă (gen *omenos, compătimitor, atașabil, bun la suflet, cordial, exponent al bunului simț, generos, conciliator, empatic*). Având în vedere că cercetarea a decurs într-o perioadă istorică complicată, când inegalitățile și nedreptățile sociale deranjau enorm, atingând, adeseori, pragul insuportabilului, avem temeiul să afirmăm că *opiniile tăioase, luările de poziție ferme sau/și sloganele mobilizatoare* (referitoare la *adevăr, justiție, statul de drept, economia de piață, bunăstare, egalitate, corupție, responsabilitate politică, corectitudine, cinste, demnitate, normalitate, prosperitate*) care erau lansate la acel moment cu o frecvență crescândă, demonstrând că au format un *nexus*, adică un *nod afectiv prelogic comun majorității actorilor sociali*, au anticipat, pentru început, apariția tipului vizat de reprezentări sociale, precedându-l în elaborare, iar mai apoi s-a regăsit în respectivele nuclee centrale, exprimând valența afectivă a acestora.

După cum putem observa, datele pe care le-am înregistrat, parcurgând un impunător traseu investigațional, consună în deplinătate cu profilul conjectural/modelul ipotetic declarat la început de cale, ceea ce înseamnă ca acest profil/model poate fi considerat validat.

*Interpretări.* Pentru a stabili cât de concludente sunt rezultatele cercetării, ne-am propus să stabilim, pentru început, dacă ierarhizările de valori înregistrate – prin IRV – în fiecare din cele cinci eşantioane sunt tipice pentru populațiile din care acestea au fost extrase. Recurgând la o analiză minuțioasă a unor lucrări reprezentative cu referire la particularitățile psihologice și cele psihosociologice ale comunităților constituite din studenți (J. Bonnacase, A. Touraine, M. Carton, A. Cunha, C. Delapierre, J.-C. Lambelet, A. Duroff, P. Andrei, A. Neculau etc.), deținuți (H.F. Ellenberger, P. Reading, L.H. Bowker, H.J. Kerner, Gh. Florian etc.), pensionari (M.B. Sussman, H. Puwak, E. Renan, F. Mahler etc.), persoane spitalizate (A. Athanasiu, G. Cornuțiu, D. Cosman, I. Cucu, I.B. Iamandescu, M. Sîrbu etc.) și adolescenți (D. Ricks, I. Dumitrescu, A. Neculau etc.), am observat că în toate cazurile s-a ajuns la niște tablouri îndrumătoare pertinente. Or, comparând particularitățile la care ne-am referit mai sus cu ceea ce-au arătat, în final, IRV-urile, am putut remarca că:

- (a) studenții, pentru care contează „dezvoltarea spiritului critic și creativ, formarea profesională, formarea continuă, păstrarea și dezvoltarea valorilor culturale și sociale, suscitarea de dezbateri asupra celor mai stringente probleme ale comunității” și cărora le sunt caracteristice „emanciparea intelectuală, împotrivirea față de autoritarism, aspirația spre spiritualitate și estetic”, nu au decât să demonstreze deschidere pentru o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a meta-nevoilor îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi etc.;
- (b) deținuții, care „duc lipsită de dragoste, năzuind cu disperare spre ea” și care se află într-un spațiu unde „dimensiunile suferinței, disperării și abandonului se regăsesc din plin”, nu au decât să demonstreze deschidere pentru o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a nevoilor de



apartenență, dragoste, stimă și apreciere îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi;

- (c) pensionarii/persoanele vârstnice, care se află sub imperiul „sentimentelor de singurătate și nesiguranță, a îngrijorării pentru ziua de mâine și a neputinței de a fi factor decizional” și care aspiră la „mai multă considerație și atenție, la relații cât mai sincere și calde”, nu au decât să demonstreze deschidere pentru o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a nevoilor de autoconservare, securitate și siguranță îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi ;
- (d) persoanele spitalizate, ale căror „senzații și percepții, sentimente și raționamente se află sub semnul disperării și speranței”, nu au decât să demonstreze deschidere pentru o ierarhizare valorică, în *plexus*-ul căreia numărul afirmațiilor care pot servi drept expresie a nevoilor de afectivitate, apartenență, afiliere, dragoste, stimă și apreciere îl întrece pe cel al afirmațiilor care pot servi drept expresie a celorlalte tipuri de nevoi;
- (e) adolescenții, care, „nefiind nici copii, dar nici tineri propriu-zisi, nu au, de regulă, măsură în nimic și alunecă ușor pe variate pante, situându-se concomitent pe mai multe niveluri de aspirații” și care, „din cauză că se atașează repede de persoane și se entuziasmează tot așa de repede de idei, pe care de multe ori nu le pot înțelege întru totul”, sunt „în stare să facă tot felul de fapte necugetate”, pendulând la nesfârșit între „acțiune și resemnare, între angajare și retragere”, nu au decât să demonstreze că se atașează unei ierarhizări valorice, în *plexus*-ul căreia nu se face resimțită dominarea unui anumit gen de predilecții.

Convingându-ne că ierarhizările de orientările valorice înregistrate – prin IRV – în fiecare din cele cinci eșantioane sunt, în fond, tipice populațiilor din care au fost extrase, am urmărit, în continuare, dacă nucleele centrale ale reprezentărilor cu privire la liderul preferat, care au derivat din ierarhizările avute în vedere, sunt pe potriva ideilor conținute a modelului ipotetic al cercetării. Bazându-ne pe aceleași studii reprezentative cu referire la particularitățile psihologice și psihosociologice ale comunităților constituite din studenți, deținuți, pensionari, persoane spitalizate și adolescenți și ținând cont de faptul că „reprezentările sociale sunt determinate de sistemele de valori care constituie mediul sociologic al momentului și al grupului”(J.-C. Abric [1, p.116]), am determinat că nu este deloc întâmplător faptul că:

- (f) în cazul studenților, care „provin dintr-un spațiu în care s-a dat, pe tot parcursul istoriei, o luptă crâncenă pentru libertățile intelectuale, spirituale și cetățenești, pentru supremația adevărului și a valorii umane” și care, drept consecință, constituie o „populație orientată spre valori supreme” („autonomie spirituală”, „revoltă contra oricărei manifestări de autoritarism”, „intoleranță față de neadevăr, obediență și constrângere”etc.), reprezentările cu referire la liderii preferați se axează pe un nucleu central constituit, preponderent, din elemente care scot în profil însușirile unor favoriți ai puterii de extracție liberală (*generos, acordă libertăți majore, permite celorlalți să ia decizii, discret, tolerant, nondirectiv, delegativ* etc.);
- (g) în cazul deținuților, care resimt, de zi cu zi, efectele nefaste a ceea ce înseamnă „restrângere acută a libertății individuale, lipsă de informații, regim autoritar, mediu închis sau activități monotone” și care, drept consecință, își doresc cu

- înverșunare să se revadă într-un context valoric susceptibil să exprime cât mai multă „responsabilitate, comunicativitate, afectivitate, empatie și reverențiozitate”, reprezentările cu referire la liderii preferați se axează pe un nucleu central constituit, preponderent, din elemente care scot în profil însușirile unor favoriți ai puterii de extracție democratică (*compătitor, atașabil, respectuos, deschis, participativ* etc.);
- (h) în cazul pensionarilor/persoanelor vârstnice, care, remarcându-se tot mai puțin pe dimensiunea inserției sociale, au căzut sub imperiul unor sentimente extreme (teama de singurătate, nesiguranța în ziua de mâine, teama de lipsuri materiale, teama de boală, frica de moarte etc.) și care, drept consecință, constituie o populație aplecată, în fond, asupra valorilor care provin din zona trebuințelor de factură existențială, reprezentările cu referire la liderii preferați se axează pe un nucleu central constituit, preponderent, din elemente care scot în profil însușirile unor favoriți ai puterii de tip autoritar, ai unor personaje potentate, care, fiind înzestrați cu caracter, voință și autoritate, ar putea, în mod rapid, să facă dreptate acolo unde ea lipsește, să răstoarne ordinea existentă, resimțită ca o dezordine și să readucă întreaga societate pe făgașul protecției, securității, stabilității și prosperității (*statornic, puternic, ferm, perseverent, intransigent, exigent, practic* etc.);
- (i) în cazul persoanelor internate în mediul spitalicesc, care, ducându-și existența „sub semnul disperării și speranței”, manifestă o „linie comportamentală specifică prin scutirea responsabilităților care derivă din rolurile avute anterior (sociale, profesionale, familiale), cererea ajutorului celorlalți, obligația de a considera starea sa indezirabilă și de a coopera pentru vindecare” și care, asemenea deținuților, își doresc cu înverșunare să se revadă într-un context valoric susceptibil să exprime cât mai multă „responsabilitate, comunicativitate, afectivitate, empatie și reverențiozitate”, reprezentările cu referire la liderii preferați se axează pe un nucleu central constituit, preponderent, din elemente care scot în profil însușirile unor favoriți ai puterii de extracție democratică (*sociabil, participativ, compătitor, atașabil, respectuos, echilibrat* etc.);
- (j) în cazul adolescenților, care, în fiecare sau aproape în fiecare zi, „parcurg un drum serpentin: revoltă și, concomitent, obediență, independență și imitație, anticonformism și supunere la influențele modei” și care se înscriu, drept consecință, într-un spectru valoric dezorganizat/confuz, reprezentările cu referire la liderii preferați se axează pe un nucleu central constituit din elemente care denotă că aceștia trebuie să fie, în același timp și în aceeași sau aproape aceeași măsură, autoritari, democrați și liberali (*pragmatic/ferm, cordial/consensual/participativ, tolerant/degajat* etc.).

Și în cazul cercetării noastre, așadar, se adevărește că valorile, în calitatea lor de „standarde evaluative”, „principii generale despre ce este de prețuit în viață”, „lianți de coeziune colectivă” sau „factori mobilizatori pentru actorii acțiunilor sociale”, stau la baza formării reprezentărilor sociale, contribuind în mod decisiv la conturarea și cristalizarea acestora. Avem ocazia să remarcăm, o dată în plus, justetea concluziilor pe care le-au formulat, până la noi, nu doar J.-C. Abric, ci și alți importanți specialiști din domeniu:

- **D. Jodelet:** „Reprezentările sociale se sprijină pe valori care variază de la un grup social la altul” [14, p.88];
- **G. Mugnu & F. Carugati:** „Reprezentările sociale se structurează și evoluează de o manieră compatibilă cu sistemele de valori determinate social și istoric” [263, p.183];

- **Neculau & M. Curelaru:** „Reprezentările sociale interpretează și legitimează valorile, având rolul de a menține valorile întemeiate ideologic” [31, p.303].

La o examinare mai atentă a rezultatelor cercetării, se poate observa că în toate cazurile – fie că ne referim la adolescenți sau la studenți și deținuți, la persoanele vârstnice sau la persoanele internate în mediul spitalicesc – nuclee centrale ale reprezentărilor cu referire la liderii preferați conțin un element care nu se regăsește în modelul ipotetic/profilul conjectural al cercetării și care, prin faptul apariției sale „neprogramate”, aduce un neîndoielnic plus de valoare eforturilor investigaționale pe care le-am întreprins de-a lungul timpului. Este vorba despre elementul *charismă*, care, deși își face apariția în diverse variante (*impresionat, impunător, impozant, distinct, atractiv, impune respect și admirație, înțelept, vizionar*), semnifică un singur lucru: pentru indivizii cu care am contactat este important ca cel pe care-l văd în calitate de favorit al puterii să aibă *har divin, calități spirituale de excepție, farmec personal*. Deschiderea la care asistăm nu este deloc întâmplătoare. În perioadele dominate de instabilitate și incertitudine, de sentimentul disperării și cel al prăbușirii (or, tocmai în astfel de perioade a fost organizată și desfășurată cercetarea noastră), indivizii alcătuiesc, în fond, „o masă intrată în criză”. Dar ce fac, de obicei, masele intrate în criză? Ele, după cum s-a remarcat nu o singură dată – de către G. Le Bon sau S. Moscovici, B. Wilpert sau W. Koh, R. Steers sau J. Terborg, R.J. House sau J.M. Howell, K. Hogan sau M.L. Labar, K.W. Mortensen sau J.J. Sosik –, sunt în așteptarea unui *om special*, care ar fi în stare să „atingă profund, prin grația ce o evocă, inimile și spiritele pline de durere”, să poată crea și promova „imaginea de ansamblu a stării perfecte, pe care societatea este datoare să o atingă în viitor”, să „schimbe și să extindă în mod spectaculos nevoile celor din preajma lor”, să aibă un discurs care „ar veni în întâmpinarea imaginarului social și al dorințelor situate în miezul ethos-ului colectiv”, să poată să „țese legături organice cu oamenii care îi acordă încredere și își încredințează soarta în mâinile lui”, să „forțeze cursul evenimentelor”, să „reunească idealul cu realul, imposibilul cu posibilul” și să „readucă o întreagă societate la starea de normalitate”. O grație și un stigmat, *charisma* conferă celui care o posedă „semnul unei valori extraordinare, marca unui exces, blazonul unei violențe intolerabile”. Cu un „șarm personal” sau o „prezență deosebit de plăcută”, acest tip de actori sociali este ascultat și urmat de o manieră necondiționată. Ei prezintă, expresia lui S. Moscovici, „analogii cu puterea șefilor africani de a răspândi o forță neobișnuită și cu «talismanul triumfului» al regilor homerici, Kudos-ul fiind considerat a le acorda o superioritate magică absolută”.

## CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Cercetarea pe care am efectuat-o a condus la obținerea unor rezultate principial noi pentru domeniul psihologiei sociale, ceea ce a determinat crearea unei importante și, totodată, inedite direcții de interes științific – *Liderii în dinamica procesului de reprezentare socială*. În această ordine de idei, sunt de remarcat următoarele momente cu caracter concluziv:

1. În baza examinării surselor de specialitate, a fost elaborată și propusă o viziune de ansamblu asupra rolului excepțional pe care-l dețin liderii în contextul vieții cotidiene; am demonstrat, făcând trimitere la nume sonore din domeniul științei psihosociologice, că, mai devreme sau mai târziu, orice organizație sau orice mișcare își alege un lider, viu sau mort (or, expresia lui S. Moscovici, „ar fi zadarnic să vorbim despre

ascensiunea către o societate fără zei sau stăpâni, căci, clipă de clipă, aceștia renasc în mijlocul nostru”) [91, p.5-11;75, p.5-10; 92; 93, p.49-52];

2. Urmare a eforturilor depuse pe dimensiunea cartografierii și studierii definițiilor uzuale cu referire la lideri, a fost comprimat caracterul interpretativ monovalent-segregaționist al acestora prin introducerea unei interpretări noționale cu caracter integrator [91, p.10-11; 75, p.8-10; 92; 93, p.50-52] ;
3. Datele obținute în contextul examinării minuțioase a spectrului de abordări tradiționale cu referință la nevoile umane au făcut posibilă complinirea acestuia cu o platformă epistemologică calitativ nouă - „nevoia de leadership” [98; 92; 91, p.11-25; 75, p.10-24];
4. În contextul identificării caracteristicilor de etalon, a fost efectuată o inventariere și sistematizare a concepțiilor de extracție psihologică, sociologică și psihosociologică cu referire la modelele și tipurile de lideri [91, p.25-57, 58-97;75, p.24-58, 59-96; 92; 93];
5. Investigațiile axate pe stabilirea importanței teoriei reprezentărilor sociale au condus la: (a) autentificarea teoriei vizate în calitate de construcție de vârf a psihologiei sociale contemporane [131, p.10-15;130, p.120-125; 120; 75, p.105-110; 128, p.17-20; 68; 205; 118] și (b) crearea cadrului interpretativ general al conceptului de „eră a reprezentărilor sociale”, precum și la acreditarea ideii cu privire la ancorarea plenară și irevocabilă a științei psihosociologice în litera și spiritul acestui concept [131,p.16-17; 75, p.106-109; 128, p.20-23; 74; 107, p.29-44];
6. Investigațiile axate pe reliefaarea caracteristicilor definitorii ale reprezentărilor sociale și a modului în care acestea decodează și interpretează realitatea au condus la (c) elaborarea unei optici enucleaționale octogonale asupra specificității și statutului reprezentărilor sociale [131, p.18-37; 122; 43; 106; 52; 121; 101; 207; 75, p.110-143; 128, p.72-110; 125; 100; 126; 107, p.97-183], (d) la descrierea dinamicității procesului de reprezentare socială [67; 131, p.47-79; 208; 69; 54; 75, p.143-160; 76; 115; 119; 70; 95; 66; 65; 97; 41; 47; 50; 48; 49; 64; 59; 60; 61; 108; 114; 57; 77; 73; 104; 117; 72; 103; 116; 53; 63; 204; 78; 109; 62] și (e) la reconfigurarea platformei interpretative cu privire la profilul compozițional al procesului de analiză structurală a reprezentărilor sociale [55; 45; 46; 81; 80; 79; 82; 85; 84; 83; 56; 113; 44; 128, p.128-212; 111; 107, p.233-349];
7. Investigațiile axate pe identificarea precondițiilor procesului de reprezentare socială a liderilor au condus la (f) emiterea ecuației de validare a liderilor în calitate de obiect omologat al procesului de reprezentare socială [87; 89; 96; 88; 107, p.192-202] și (g) elaborarea și fundamentarea concepției cu referire la rolul determinant al orientărilor valorice în reprezentarea socială a liderilor [283; 210; 105; 107, p.136-144];
8. În urma studiilor experimentale efectuate am conchis că dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor devine evidentă și se manifestă în toată plinătatea ei nu doar în cazul în care apar modificări palpabile la nivelul contextului ideologic global (istorie, ideologie, climat politic și socio-economic, tradiții culturale și religioase, mize sociale, credințe, valori), la cel al contextului social imediat (natura și constrângerea situației, efectele produse de situație) sau la cel al practicilor sociale (conduite sau activități despre care se poate spune că sunt răspândite, repetabile, vizibile/recognoscibile, asumate de un număr impunător de subiecți, determinate de norme colective, structurate social și reglate contextual), ci și în cazul în care procesul avut în vedere acoperă două sau mai multe grupuri cu profiluri identificaționale/compoziționale

diferite. Am observat că pot exista cel puțin două reprezentări sociale diferite ale liderilor, la un același moment, în cadrul unei populații date, cu condiția necesară și suficientă ca această populație să fie formată din două sau mai multe grupuri care se disting, cel puțin, în baza unui singur criteriu psihosocial. Dacă experiențele comune indivizilor care fac parte din diferite grupuri, ca și inserțiile lor specifice într-un ansamblu de raporturi sociale împărtășite, fac din aceștia purtătorii unora și acelorași reprezentări sociale cu referire la lideri, atunci în lipsa unor asemenea experiențe și a unor asemenea inserții aceiași indivizi fac dovada faptului că sunt purtătorii diferitelor reprezentări sociale cu referire la lideri [91, p.122-169; 75, p.194-240; 210; 105; 88; 93; 107, p.136-144].

9. De asemenea, în cadrul acelorași intervenții cu caracter empiric, am demonstrat că dinamicitatea și caracterul procesului de reprezentare socială a liderilor se fundamentează pe structurile supraordonate *thêmata* [126; 129; 107, p.144-152], care, purtând însemnele unui „format epistemic prestabilit”, oferă clarificările necesare, asigurând încorporarea elementelor necunoscute în cadre perceptiv-interpretative mai mult sau mai puțin familiare, și, totodată, se află sub imperiului factorilor *nexus* [206; 100; 107, p.152-163], adică a unor construcții afectiv prelogice de largă răspândire care, pentru început, anticipă apariția unui asemenea tip de reprezentare și care, mai apoi, devin complementare nucleelor centrale conținute în el.
10. O altă concluzie, care se desprinde din partea empirică a cercetării pe care am întreprins-o, arată că dinamicitatea și caracterul procesului de reprezentare socială a liderilor depind în totalitate de sistemele de valori care formează mediul sociologic al momentului și al grupului, *miza luptelor* (pentru supremația unui anumit stil de receptare și interpretare a liderilor) decurgând esențialmente din *așezarea ierarhică* a acestor valori, și nu din simpla lor afișare „în spațiu și timp” [91, p.122-169; 75, p.194-240; 90; 283; 210; 88; 93; 107, p.136-144]. Pornind de la premisă că modul în care circulă valorile este nemijlocit legat de satisfacerea nevoilor, iar liderii, prin felul lor de a fi, se situează, în fond, pe un continuum care separă și, totodată, leagă autoritarismul de liberalism, ne vedem în drept să afirmăm că între natura procesului de reprezentare socială a liderilor și profilul axiologic al grupului în mediul căruia se produce acest proces se instituie o legătură organică:
  - h) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului este dominat, la un anumit moment, de aserțiuni care redau predilecții pentru autoconservare, securitate sau/și siguranță, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central, majoritatea elementelor constitutive ale căruia exprimă însușirile unor favoriți ai puterii de tip autoritar;
  - i) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului este dominat, la un anumit moment, de aserțiuni care redau predilecții pentru apartenență sau/și dragoste, stimă sau/și apreciere, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central, majoritatea elementelor constitutive ale căruia exprimă însușirile unor favoriți ai puterii de tip democrat;
  - j) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului este dominat, la un anumit moment, de aserțiuni care redau predilecții pentru cunoaștere, frumos,

dezvoltare sau/și autorealizare, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central, majoritatea elementelor constitutive ale căruia exprimă însușirile unor favoriți ai puterii de tip liberal sau liberal-democrat;

- k) dacă *plexus*-ul ierarhiei orientărilor valorice ale grupului cuprinde , la un anumit moment, aserțiuni care redau, în egală sau aproape în egală măsură, predilecții pentru toate sau aproape toate tipurile de nevoi, atunci reprezentările membrilor acestui grup asupra liderilor pe care și-i doresc se organizează în jurul unui nucleu central care, prin profilul său compozițional, nu acordă prioritate unui anumit tip de lideri, punându-i pe toți în condiții egale sau aproape egale.

Indiferent de natura grupului și felul în care sunt ierarhizate valorile pe care acesta le împărtășește, în structura reprezentărilor sociale cu referire la liderii preferați, potrivit observațiilor noastre, nu se regăsesc, deocamdată, elemente mascate, caracteristice „zonelor mute” [124; 42; 51; 127; 56; 113; 102; 128, p.120-123; 107, p.222-225]. Variind, de la un grup la altul, în funcție de cum se prezintă *plexus*-urile respectivelor ierarhii axiologice, aceleași reprezentări fac dovada faptului că sunt muabile, fiind, de fiecare dată, în deplină armonie cu „preferințele care definesc principalele orientări ale celor care alcătuiesc grupul”.

Evident, faptul că reprezentările sociale cu referire la lideri variază de la un grup la altul, în funcție de indicatorii axiologici existenți, nu poate exclude existența unor porțiuni de receptare comune. Or, potrivit rezultatelor pe care am reușit să le înregistrăm de la 1998 încoace, nuclee centrale ale reprezentărilor cu referire la liderii au conținut, de fiecare dată, un element de același fel – *charisma*. Chiar dacă și-a făcut apariția în diverse variante (*impresionat, impunător, impozant, distinct, atractiv, impune respect și admirație, înțelept, vizionar*), el a semnatificat unul și același lucru: pentru actorii sociali este important ca cel pe care-l văd în calitate de favorit al puterii să aibă *har divin, calități spirituale de excepție, farmec personal*.

## RECOMANDĂRI

Rezultatele principial noi obținute în cadrul prezentei cercetării pot fi recomandate pentru a fi utilizate pe dimensiunea:

- (a) modernizării/eficientizării disciplinelor universitare care sunt obligatorii pentru pregătirea profesională inițială a specialiștilor din domeniul psihologiei, sociologiei, pedagogiei, antropologiei, științelor administrative, mass-media și comunicare, politologiei sau/și filosofiei (ne referim, cu precădere, la disciplinele întitulate „Psihologie socială”, „Psihologie organizațională”, „Psihologie managerială”, „Sociologia organizațiilor”, „Sociologia conducerii”, „Pedagogie socială”, „Pedagogie politică”, „Antropologie socială”, „Antropologie politică”, „Politologie”, „Filosofie socială” sau/și „Filozofie politică”);
- (b) elaborării și predării, pe scară largă, a unor cursuri universitare cu caracter opțional sau/și facultativ (cum ar fi, spre exemplu, „Liderii în dinamica reprezentării sociale”, „Psihologia puterii”, „Psihologia maselor”, „Teoria și practica leadershipului”, „Teoria reprezentărilor sociale”, „Sociologia puterii” sau/și „Teoria și practica leadershipului administrativ”);

- (c) proiectării, aprobării și elaborării tezelor de licență, masterat sau/și doctorat centrate pe studiul aprofundat al fenomenului conducerii și al modului în care acesta este perceput și interpretat;
- (d) formării profesionale continue a specialiștilor din domeniul socio-umanistic (psihologi, sociologi, pedagogi, antropologi, politologi, filosofi, specialiști din domeniul mass-media sau din cel al științelor administrative etc.);
- (e) organizării și desfășurării unor activități cu caracter de instruire (mese rotunde, ateliere de lucru, training-uri, workshop-uri, simpozioane, sesiuni de informare etc.) ancorate în problematica leadershipului și destinate liderilor sau/și activiștilor politici, liderilor sau/și activiștilor sindicali, liderilor sau/și activiștilor din sectorul asociativ, analiștilor/comentatorilor politici, reprezentanților mass-media (electronică și scrisă) specializați în descrierea și comentarea fenomenelor sociale, echipelor antrenate în organizarea și desfășurarea cercetărilor de teren cu caracter psihosociologic sau/și sociologic etc.;
- (f) organizării și desfășurării unor activități cu caracter de informare (conferințe, dezbateri, discuții-panel, training-uri, campanii de informare etc.) destinate elevilor din învățământul secundar și având ca scop familiarizarea acestora cu fenomenul de leadership, precum și cu modalitățile de identificare și dezvoltare a vocației de lider;
- (g) inițierii unor proiecte științifice, la nivel național, internațional sau/și transnațional, care și-ar propune să lărgescă cunoștințele cu referire la natura procesului de reprezentare socială a liderilor în baza:
- extinderii semnificative a spectrului de eșantioane (în care, în varianta finală, s-ar regăsi nu doar studenții, adolescenții, deținuții, persoanele vârstnice sau persoanele internate în mediul spitalicesc, ci și multe alte categorii de actori sociali (vânzători, taximetriști, asistenți sociali, pedagogi, medici, scriitori, polițiști, bibliotecari, silvicultori, pescari, agricultori, drumari, pictori sau muzicanți, spre exemplu));
  - realizării unor intervenții experimentale de natură transversală (care vor determina relațiile dintre laturile sau aspectele unor reprezentări sociale asupra liderilor pe care le înregistrează anumite grupuri la un moment dat) sau/și de natură longitudinală (care vor presupune măsurarea evoluției reprezentărilor sociale asupra liderilor în timp, cu un pas de 5 sau chiar 10 ani, grupurile de interes rămânând aceleași (asupra lor făcându-se și evaluări comparative));
  - desfășurării unor explorări suplimentare pe segmentele *thémata* și *nexus*;
  - realizării unor analize repetate pe segmentul „zonelor mute”;
  - antrenării întregului ansamblu al tipurilor de lideri și a faptelor/categoriilor de fapte care, fiind în legătură directă cu ansamblul avut în vedere, ar putea oferi noi piste de abordare a fenomenului;
  - fortificării arsenalului de metode și tehnici investigaționale susceptibile să verse lumină asupra modului prin care favoriții puterii pătrund și își găsesc reflectare în conștiința de masă (ceea ce ar presupune punerea în aplicare nu doar a tehnicii de evocare liberă sau a tehnicii prototipic-categoriale, a tehnicii schemelor cognitive de bază sau a tehnicii de substituție, ci și a tehnicii hărților asociative sau tehnicii rețelelor de asociații, a tehnicii chestionarului de caracterizare sau a tehnicii

analizei de similitudine, a tehnicii inducției prin scenariu ambiguu sau a tehnicii punerii în discuție a nucleului central);

- elabărării unor eșafodaje supoziționale care ar lua în calcul nu doar profilul compozițional al eșantioanelor/grupurilor, ci și contextul ideologic global (istorie, ideologie, mize sociale, credințe, valori etc.), contextul social imediat (natura și constrângerea situației, efectele produse de situație etc.) sau/și practicile sociale existente (conduite sau activități despre care se poate spune că sunt răspândite, repetabile, vizibile/recognoscibile, determinate de normele curente, reglate contextual etc.);
- (h) antrenării factorului mediatic în diseminarea rezultatele cercetării și, concomitent, în formarea unui sistem articulat de viziuni cu referire la modul în care imaginarul social intervine în comportamentul puterii;
- (i) constituirii unui Observator psihosociologic (național, inter- sau transnațional) centrat pe studiul aprofundat al liderilor și a influenței pe care aceștia o exercită asupra conștiinței de masă.



## BIBLIOGRAFIE

1. Abric J.-C. Reprezentările sociale: aspecte teoretice. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Prefață de A. Neculau. Traducere de I. Mărășescu și R. Neculau. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1997, p. 107-128.
2. Botoșineanu F. Noi tendințe în studierea reprezentărilor sociale. În: F. Botoșineanu. Reprezentarea socială a persoanei cu dizabilități din România. Premise teoretice la un studiu de caz. Iași: Alfa, 2011, p. 5-57.
3. Chelcea S. Definițiile psihosociologiei. În: S. Chelcea (coord.). Psihosociologie: teorii, cercetări, aplicații. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Polirom, 2008, p. 17-24.
4. Chirică S. Psihologie organizațională. Modele de diagnoză și intervenție. Cluj-Napoca: Casa de Editură și Consultanță „Studiul Organizării”, 1996. 382p.
5. Curelaru M. Reprezentări sociale. Prefață de A. Neculau. Ediția a II-a, revăzută. Iași: Polirom, 2006. 239 p.
6. De Launay J. Psihologie și sexualitate la marii contemporani. București: Venus, 1993. 381p.
7. De Rosa A. S., D'Ambrosio M. Difuzarea teoriei reprezentărilor sociale prin intermediul contextului instituțional al comunicării științifice. În: Psihologia socială: Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social” (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), 2003, nr. 12, p.7-48.
8. De Rosa A.S. Comparație critică între reprezentările sociale și cogniția socială. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1997, p. P.205-219.
9. Doise W. Ancorarea în studiul reprezentărilor sociale. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Prefață de A. Neculau. Traducere de I. Mărășescu și R. Neculau. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1997, p. 155-167.
10. Doise W., Palmonari A. Caracteristici ale reprezentărilor sociale. În: A. Neculau (coord.). Psihologie socială. Aspecte contemporane. Prefață de S. Moscovici. Iași: Polirom, 1996, p. 23-34.
11. Freud S. Dincolo de principiul plăcerii. Traducere din limba germană de G. Purdea și V.D. Zamfirescu. Cuvânt înainte de V.D. Zamfirescu. București: Editura Trei, 1996. 197 p.
12. Giust-Desprairies F. Subiectul în reprezentarea socială. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Prefață de A. Neculau. Traducere de I. Mărășescu și R. Neculau. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1997, p.167-182.
13. Interviu cu Jean Maisonneuve (realizat pe 2 martie 2001 de Jean-Marie Seca). În: Psihologia socială: Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social” (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), 2002, nr. 9, p. 146-164.
14. Jodelet D. Reprezentările sociale, un domeniu în expansiune. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Ediția a II-a. Iași: Polirom, 1997, p. 85-107.
15. Le Bon G. Incertitudinile prezentului. Selecție și traducere de D. Moldovanu. Iași: Institutul European, 1996. 197 p.
16. Le Bon G. Psihologia maselor. Traducere, cuvânt înainte și note de dr. L. Gavrilu. București: Editura Științifică, 1991. 141 p.
17. Le Goff J. Imaginarul medieval. București: Meridiane, 1991. 462 p.
18. Marková I. Dialogistica și reprezentările sociale. Argument de A. Neculau. Traducere de M. Talpalaru. Iași: Polirom, 2004. 312 p.
19. Marková I. Vechi și nou în reprezentările sociale. În: I. Marková. Dialogistica și reprezentările sociale. Argument de A. Neculau. Traducere de M. Talpalaru. Iași: Polirom, 2004, p. 173-209.
20. Moscovici S. De ce o pledoarie pentru studierea reprezentărilor sociale în psihologie? În: Psihologia socială: Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social” (Universitatea „Al. I. Cuza”, Iași), 2002, nr. 9, p. 6-17.
21. Moscovici S. Domeniul psihologiei sociale. În: S. Moscovici. Psihologia socială sau Mașina de fabricat zei. Traducere de O. Popârda. Selecția textelor și postfață de A. Neculau. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994, p. 5-29.
22. Moscovici S. Știința maselor. În: S. Moscovici. Psihologia socială sau Mașina de fabricat zei. Selecția textelor și postfață de A. Neculau. Traducere de O. Popârda. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994, p. 69-115.
23. Moscovici S. Urmele timpului. Iluzii românești, confirmări europene. Serge Moscovici în dialog cu Adrian Neculau. Traducere din limba franceză de L. Ciocoiu. Iași: Polirom, 2002. 216 p.
24. Mugny G., Drăgulescu A. Influența socială și reprezentările sociale – o abordare experimentală. În: Psihologia socială: Buletinul Laboratorului „Psihologia câmpului social” (Universitatea „Al.I.Cuza”, Iași), 1998, nr.2, p. 7-23.

25. Neculau A. Liderii în dinamica grupurilor. Prefață de acad. V. Pavelcu. București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1977. 214 p.
26. Neculau A. Postfață: Psihologia socială în Noua Europă. În: S. Moscovici. Psihologia socială sau Mașina de fabricat zei. Traducere de O. Popârda. Selecția textelor și postfață de A. Neculau. Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1994, p. 253-267.
27. Neculau A. Prefață. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Iași: Polirom, 1997, p. 5-14.
28. Neculau A. Reprezentările sociale – dezvoltări actuale. În: A. Neculau (coord.) Psihologie socială. Aspecte contemporane. Prefață de S. Moscovici. Iași: Polirom, 1996, p. 34-52.
29. Neculau A. Reprezentările sociale – o nouă carieră. În: Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, serie nouă: Psihologie – Pedagogie, tom. I, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1992, p. 33-43.
30. Neculau A. Reprezentările sociale (II). În: Analele Științifice ale Universității „Al. I. Cuza”, seria: Psihologie – Științele Educației, tom. II, Iași: Editura Universității „Al. I. Cuza”, 1993, p. 44-50.
31. Neculau A., Curelaru M. Reprezentări sociale. În: A. Neculau (coord.). Manual de psihologie socială. Iași: Polirom, 2003, p. 283-308.
32. Neculau A., Curelaru M. Transformarea reprezentărilor sociale. În: A. Neculau (coord.). Manual de psihologie socială. Iași: Editura Polirom, 2003, p. 300-302.
33. Ortega y Gasset J. Revolta maselor. Traducere de C. Lupu. București: Humanitas, 1994. 247 p.
34. Paraire Ph. Mari lideri ai istoriei mondiale. Traducere de D. Bodea. Chișinău: ARC, 1999. 256 p.
35. Popescu-Neveanu P. Dicționar de psihologie. București: Albatros, 1978. 784 p.
36. Radu I. Aspecte psihologice ale conducerii. În: I. Radu (coord.), P. Iluț, L. Matei. Psihologie socială. Cluj-Napoca: EXE S.R.L., 1994, p. 157-185.
37. Rouquette M.-L. Despre cunoașterea maselor: eseu de psihologie politică. Prefață de S. Moscovici. Traducere de R. Popescu și R. Gârmacea. Iași: Polirom, 2002. 201 p.
38. Seca J.-M. Reprezentare socială. În: G. Ferréol, G. Jucquois (coord.). Dicționarul alterității și al relațiilor interculturale. Traducere din franceză de N. Farcaș. Iași: Polirom, 2005. 685 p.
39. Seca J.-M. Reprezentările sociale. Traducere de E. Dîrțu. Iași: Institutul European, 2008. 305 p.
40. Sillamy N. Lider. În: N. Sillamy. Dicționar de psihologie. Traducere, avânprefață și completări privind psihologia românească de dr. L. Gavrilu. București: Editura Univers Enciclopedic, 1996, p. 179-180.
41. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentării sociale. Rolul *elementelor noi*. În: Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei, 2007, nr. 9, p. 221-227.
42. Șleahțișchi M. „Zonele mute” ale reprezentărilor sociale: entitate, etiologie, efecte. În: M. Caluschi, M. Marin (coord.). *Kreatikon* : Creativitate. Formare. Performanță : Comunicări prezentate în cadrul Simpozionului național cu participare internațională “Creativitate. Formare. Performanță”, ediția a XI-a. Iași: Editura PIM, 2014, p. 34-37.
43. Șleahțișchi M. *Ab love principium*: E. Durkheim – simbol al inițierii conceptului de reprezentări sociale. În: M. Șleahțișchi (coord.). Clasic și modern în psihopedagogia socială. Chișinău: Știința, 1996, p. 126-140.
44. Șleahțișchi M. Analiza de similitudine și rolul ei în studierea fenomenului de reprezentare socială. În: Relevanța și calitatea formării universitare – competențe pentru prezent și viitor: Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor” (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 08 octombrie 2015): (în 3 volume) / Col. red.: V. Pritcan (et al.), volumul 2. Bălți: S.n., 2016 (Tipografia Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți), p. 65-71.
45. Șleahțișchi M. Analiza reprezentării sociale a liderilor. O abordare structurală. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2006, nr. 1(2), p. 9-15.
46. Șleahțișchi M. Analiza structurală a spațiului reprezentățional: semnificații, principii, etape. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2013, nr. 1 (30), p. 14-25.
47. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Cuadrinomul lui A. Neculau. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2008, nr. 1 (10), p. 50-56.
48. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Cuadrinomul lui A. Guskin. În: Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei, 2008, nr. 8 (19), p. 160-167.

49. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Octonomul G.Eicholtz – E.Rogers. În: Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău), 2009, nr. 1 (11), p. 74-82.
50. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Octonomul lui G. Watson. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2008, nr. 3 (12), p. 13-24.
51. Șleahțișchi M. Când accentul cade pe decontextualizarea normativă, devine posibilă detectarea „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale cu referire la personalitățile și provocările lumii contemporane. În: L. Savca (coord.). Dimensiuni contemporane în formarea personalității copilului și adolescentului: Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională „Dimensiuni contemporane în formarea personalității copilului și adolescentului” (Chișinău, 16 mai 2014). Chișinău: S.n., 2014 (Tipografia „Reclama”), p. 7-11.
52. Șleahțișchi M. Câteva specificări necesare vizând fațeta afectivă a reprezentării sociale. În: Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere: Rezumatele comunicărilor prezentate în cadrul Conferinței științifice internaționale dedicate jubileului de 60 de ani ai Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2006, p. 347-349.
53. Șleahțișchi M. Ce li se întâmplă „grilelor de lectură a realității” atunci când devine evidentă „schimbarea la față” a practicilor sociale? În: M. Caluschi, M. Marin (coord.). *Kreatikon – Creativitate. Formare. Performanță: Comunicările din cadrul Simpozionului Național cu participare internațională „Creativitate. Formare. Performanță”*. Iași: Editura PIM, 2013, p. 34-42.
54. Șleahțișchi M. Ce sunt, de unde și cum provin reprezentările sociale. În: *Experiențe și perspective în dezvoltarea învățământului primar și preșcolar din Republica Moldova: Materialele conferinței științifice internaționale*. Bălți, 1996, p. 85-86.
55. Șleahțișchi M. Ce trebuie să cunoască un psiholog școlar în legătură cu principiile, etapele și instrumentele de analiză structurală a reprezentărilor sociale. În: E. Bonchiș, M. Drugaș (coord.). *Parteneriatul familie – grădiniță – școală: locul și rolul psihologului școlar : Programul și rezumatele lucrărilor prezentate în cadrul Conferinței Naționale a Psihologilor Școlari (25 – 26 octombrie 2013, Băile Felix, România)*. Oradea: ANPS, 2013, p. 29-31.
56. Șleahțișchi M. Cum detectăm „zonele mute” ale reprezentării sociale? Metoda substituției. În: Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova, 2014, nr. 1-2, p. 28-35.
57. Șleahțișchi M. De ce și cum mor reprezentările sociale. În: Psihologie.: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova, 2010, nr. 2, p. 81-91.
58. Șleahțișchi M. De la *polimorfism* la *inexistența ortodoxiei*. O perspectivă asupra criteriilor de identificare a obiectului reprezentării sociale. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2017, nr. 2 (47), p.122-130.
59. Șleahțișchi M. Depășirea conservatorismului reprezentățional. Factorul *comunicare*. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2009, nr. 4 (17), p. 41-50.
60. Șleahțișchi M. Depășirea conservatorismului reprezentățional. Factorul *practici sociale*. În: *Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2009, nr. 9 (29), p. 174-181.
61. Șleahțișchi M. Depășirea conservatorismului reprezentățional. Raportul *reversibilitate/ireversibilitate*. În: Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău), 2010, nr. 1 (14), p. 7-13.
62. Șleahțișchi M. Desfacerea reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). *Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții*. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 121-131.
63. Șleahțișchi M. Despre importanța modificării practicilor sociale. În: S. Rusnac (coord.). *Colocviul științific internațional „Psihologia socială în secolul XXI: provocări, tendințe, perspective”*: Volum de rezumate. Chișinău: Editura ULIM, 2017, p.11.
64. Șleahțișchi M. Despre resorturile rezistenței la transformarea reprezentățională. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2009, nr. 2 (15), p. 1-21.

65. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentării sociale. Efectul de context. În: Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei, 2007, nr. 5, p. 227-232.
66. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentării sociale. Rolul practicilor cotidiene. În: Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei, 2007, nr. 5, p. 232-237.
67. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentărilor sociale. În: Conferința națională de psihologie (București, 27-29 mai 1994). București, 1994, p. 203-204.
68. Șleahțișchi M. Domeniul de vârf al psihologiei sociale contemporane. În: Akademos: Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2016, nr. 3 (42), p. 132-136.
69. Șleahțișchi M. Ecuația ancorării perturbativului în cotidian: matricea identificățională. În: M. Șleahțișchi (coord.). Câmpul social: intervenții psihopedagogice. Chișinău: Știința, 1996, p. 162-169.
70. Șleahțișchi M. *Elementele noi* ca sursă de transformare a reprezentării sociale. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2007, nr. 1 (6), p. 1-10.
71. Șleahțișchi M. Emergența reprezentărilor sociale cu referire la lideri: condiții și surse. În: Preocupări contemporane ale științelor socio-umane: Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 1-2 octombrie 2009. Colegiul de redacție: S. Rusnac, V. Gonța, N. Sali. Chișinău: ULIM, 2010, p. 180-192.
72. Șleahțișchi M. Emergența reprezentărilor sociale. Mecanismul de ancorare. În: Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei, 2012, nr. 5 (55), p. 94-101.
73. Șleahțișchi M. Emergența reprezentărilor sociale. Mecanismul de obiectivare. În: Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei, 2011, nr. 9 (49), p. 116-127.
74. Șleahțișchi M. Era reprezentărilor sociale. În: V. Robu, M. Tufeanu, M. Marin (coord.). Simpozionul Național *Kreatikon*: Creativitate – Formare – Performanță. Ediția a XIII-a: Volum de rezumate. Iași: Editura PIM, 2017, p. 8 – 9.
75. Șleahțișchi M. Eseu asupra reprezentării puterii. Cazul liderilor. Chișinău: Știința, 1998. 314 p.
76. Șleahțișchi M. Exercițiul cognitiv în dinamica reprezentării sociale. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova / Gh. Rusnac (redactor-șef), L. Gorceac (resp. de ediție), vol. 3, seria „Științe socioumanistice”, Chișinău: CEP USM, 2006, p. 523-526.
77. Șleahțișchi M. Exitus-ul reprezentățional: când, cum, de ce? În: Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei, 2011, nr. 5 (45), p. 139-147.
78. Șleahțișchi M. Facerea reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 96-115.
79. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentățional: analiza similitudinii. În: Studia Universitatis Moldaviae: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare, 2013, nr. 9(69), p. 105-111.
80. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentățional: chestionarul de caracterizare. În: Studia Universitatis Moldaviae: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare, 2013, nr. 5(65), p. 102-110.
81. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentățional: evocarea liberă. În: Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova, 2013, nr. 2 , p. 87- 91.
82. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentățional: evocarea liberă, harta asociativă și rețeaua de asociații. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2013, nr. 2 (31), p. 44-53.
83. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentățional: inducția prin scenariu ambiguu. În: Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova, 2013, nr. 4, p. 70-78.
84. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentățional: punerea în discuție a nucleului central. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2013, nr. 4 (33), p. 104-114.

85. Șleahțișchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: schemele cognitive de bază. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2013, nr. 3 (32), p. 1-10.
86. Șleahțișchi M. Liderii – un obiect incontestabil al procesului de reprezentare socială. În: Administrarea Publică: Revistă metodică-științifică trimestrială, 2018 (iulie-septembrie), nr. 3 (99), p. 19-31.
87. Șleahțișchi M. Liderii ca obiect al reprezentării sociale. În: Briceag S. (coord.). Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 8-20.
88. Șleahțișchi M. Liderii în dinamica reprezentării sociale: câteva precizări necesare. În: Mediul social contemporan între reprezentare, interpretare și schimbare = Contemporary social environment between representation, interpretation and change: Materialele Conferinței Științifice Internaționale, 15 decembrie 2017: [în vol.]/Coord.: S. Briceag; com.șt.: S. Briceag (președinte) [et al.]; com.org.: M. Șleahțișchi (președinte) [et al.]. Vol. 1., Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2018, p. 33-40.
89. Șleahțișchi M. Liderii în dinamica reprezentării sociale: premise. În: Akademos: Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2017, nr. 3 (46), p. 113-122.
90. Șleahțișchi M. Liderii și reprezentarea lor socială. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova / Gh. Rusnac (redactor-șef), L. Gorceac (resp. de ediție), vol. 3, seria „Științe socioumanistice”, Chișinău: CEP USM, 2005, p. 340-344.
91. Șleahțișchi M. Liderii. Chișinău: Știința, 1998. 231 p.
92. Șleahțișchi M. Liderii: delimitări conceptuale. În: Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova / Gh. Rusnac (redactor-șef), L. Gorceac (resp. de ediție), vol. 3, seria „Științe socioumanistice”, Chișinău: CEP USM, 2005, p. 336-340.
93. Șleahțișchi M. Liderul și mulțimea: o abordare din perspectiva teoriei reprezentărilor sociale. În: Teoria și practica administrării publice: Materiale ale Conferinței științifico-practice internaționale, 17 mai 2018/ Col. red.: O. Balan [et al.]. Chișinău: AAP, 2018 (S.C. „Elan Poligraf” S.R.L.), p. 49-56.
94. Șleahțișchi M. Măsurarea reprezentării sociale a liderilor. Ecuația SCB [19/2]. În: Învățământul universitar din Republica Moldova la 75 de ani: Materialele Conferinței științifico-metodice (Chișinău, 11-12 octombrie 2005), volumul 1: Științe filologice, psihologice, pedagogice și social politice. Chișinău: UST, 2005, p. 99-102.
95. Șleahțișchi M. Mecanisme de transformare a reprezentării sociale. Tezele C. Guimelli – P. Mannoni. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2007, nr. 2 (7), p. 38-42.
96. Șleahțișchi M. *Mens agitat molem*. O viziune de ansamblu asupra resorturilor care fac posibilă reprezentarea socială a liderilor. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2017, nr. 3 (48), p. 3-18.
97. Șleahțișchi M. Modele și mecanisme de transformare a reprezentării sociale. În: Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria: Pedagogie, Psihologie, Didactica științei, 2007, nr. 9, p. 227-232.
98. Șleahțișchi M. Nevoia de lideri. În: Arena politicii, 1998, nr. 6 (18), p. 10-11.
99. Șleahțișchi M. Nevoia de o altă psihologie socială. În: Akademos: Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2016, nr. 2 (41), p. 112-118.
100. Șleahțișchi M. *Nexus*. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2018, nr. 1 (50), p. 3-13.
101. Șleahțișchi M. O dilemă psihosociologică presantă:  $R_s = R_c$  sau  $R_s \neq R_c$  ? În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2015, nr. 2 (39), p. 1-11.
102. Șleahțișchi M. O introducere în concepția de „zonă mută” a reprezentării sociale. În: Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău), 2014, nr. 2 (27), p. 3-7.
103. Șleahțișchi M. O privire generală asupra mecanismelor de formare a reprezentărilor sociale. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2012, nr. 2 (27), p. 1-17.
104. Șleahțișchi M. O teorie sintetică asupra premiselor care pot determina sucombarea reprezentărilor sociale. În: G. Petcu, V. Pritcan, S. Briceag, M. Pereteatcu (coord.). Aspecte psihosociopedagogice ale procesului

- educațional: tradiții, valori, perspective: Materialele Conferinței științifico – practice internaționale „Aspecte psihosociopedagogice ale procesului educațional: tradiții, valori, perspective”. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2011, p. 8-15.
105. Șleahțișchi M. O triadă indestructibilă: valori, lideri, reprezentări sociale. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2018, nr. 2 (51), p. 37-44.
  106. Șleahțișchi M. Optici definitorii ale unui fenomen inexplorat. În: M.Șleahțișchi (coord.). Psihopedagogie socială. Chișinău: Știința, 1995, p. 133-148.
  107. Șleahțișchi M. Panopticum. Tehnici speciale de pătrundere în adâncul reprezentărilor sociale. Iași: Junimea, 2018. 389 p.
  108. Șleahțișchi M. Patru întrebări și tot atâtea răspunsuri în legătură cu moartea reprezentărilor sociale. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2010, nr. 2 (19), p. 1-11.
  109. Șleahțișchi M. Prefacerea reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 116-120.
  110. Șleahțișchi M. Problema obiectului reprezentării sociale: preocupări și soluții. În: Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova, 2017, nr. 3-4 (31) , p. 62-69.
  111. Șleahțișchi M. Prototipicalitate și categorialitate în studiul reprezentărilor sociale. În: Psihologie: Revistă științifico-practică , 2018, nr. 1-2 (32), p. 30-40.
  112. Șleahțișchi M. Psihologia socială și noile imperative ale timpului. În: Revista de Studii Psihologice (Universitatea „Hyperion” din București, Facultatea de Jurnalism și Psihologie), 2016, nr. 4, p. 69-76.
  113. Șleahțișchi M. Reperajul „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale, între transferul de personalitate și manipularea identitară. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2014, nr. 3 (36), p. 86-96.
  114. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială: între permanență și transformare. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2010, nr. 1 (18), p. 79-96.
  115. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială ca fenomen contextualizat. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2006, nr. 3 (4), p. 41-47.
  116. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială ca modalitate de transformare a „cuvintelor în carne”, a „ideilor în puteri naturale” și a „noțiunilor în limbajele lucrurilor”. În: Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău), 2012, nr. 2 (21), p. 3-23.
  117. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială, între atipic și tipic, normal și anormal. În: Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău), 2012, nr. 1 (20), p. 38-49.
  118. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială, o mașinărie redutabilă de fasonare a modelelor comportamentale. În: Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere: Rezumatele comunicărilor prezentate în cadrul Conferinței științifice internaționale dedicate jubileului de 60 de ani ai Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2006, p. 349-351.
  119. Șleahțișchi M. Reprezentări sociale și practici cotidiene. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2006, nr. 4 (5), p. 17-25.
  120. Șleahțișchi M. Reprezentările sociale – o deschidere complexă spre umanitate. În: I. Racu, O. Stamatina (coord.). Știința psihologică: progres, probleme și perspective. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, 1996 , p. 157-160.
  121. Șleahțișchi M. Reprezentările sociale: „trucuri statice de aproximare a realității” sau „modalități complexe de abordare a realității”? În: S. Rusnac, S. Haraz, A. Ștefărtă et al. (coord.). Preocupări contemporane ale științelor socio-umane. Mentalități ale societății în transformare: Program și rezumatele comunicărilor. Chișinău: S.n. (Tipografia „Biotehdesign”), 2015, p. 81-83.
  122. Șleahțișchi M. Revenind la tridimensionalitatea reprezentării sociale. În: M. Șleahțișchi (coord.). Câmpul social: intervenții psihopedagogice. Chișinău: Știința, 1996, p. 193-202.

123. Șleahțișchi M. Secolul XXI și însemnele unei mari schimbări sociale. În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2016, nr. 1 (42), p. 2-8.
124. Șleahțișchi M. Situații picante în culegerea datelor cu referire la reprezentarea socială a liderilor. *Zonele mute*. În: Învățământul universitar din Republica Moldova la 75 de ani: Materialele Conferinței științifico-metodice (Chișinău, 11-12 octombrie 2005), volumul 1: Științe filologice, psihologice, pedagogice și social politice. Chișinău: UST, 2005, p. 102-103.
125. Șleahțișchi M. Statutul reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 70-95.
126. Șleahțișchi M. *Thémata*, gândirea științifică și reprezentarea socială. În: Akademos: Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2018, nr.1(48), p. 128-132.
127. Șleahțișchi M. Transfigurări în formula compozițională a reprezentării sociale:  $Srs = NC + EP$  este înlocuită gradual cu  $Srs = NC + EP + ZM$ . În: Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2014, nr. 2 (35), p. 1-12.
128. Șleahțișchi M. Tratat de analiză structurală a reprezentărilor sociale. Chișinău: Știința, 2016. 224 p.
129. Șleahțișchi M. Un format epistemic de neevitat: *thémata*. În: C.M. Stoica, M. Tufeanu, L.V. Pruteanu (coord.). Simpozionul Internațional *Kreatikon*: Creativitate – Formare – Performanță. Ediția a XIV-a : Volum de rezumate. Iași: Editura PIM, 2018, p. 11-12.
130. Șleahțișchi M. Un imperativ al timpului – reprezentările sociale. În: M. Șleahțișchi (coord.). Psihopedagogie socială. Chișinău: Știința, 1995, p.117-125.
131. Șleahțișchi M. Universul reprezentărilor sociale. Studiu teoretic. Chișinău: Știința, 1995. 101 p.
132. Thoveron G. Comunicarea politică. București: Antet, 1996. 190 p.
133. Vlăsceanu M. Psihosociologia organizațiilor și conducerii. București: Paideia, 1993. 370 p.
134. Weininger O. Sex și caracter. Traducere din germană de M. Niculcea, Ș. Căpățână, M. Dumitrescu. București: Editura Anastasia, 2002. 594 p.
135. Zlate M. Leadership și management. Iași: Polirom, 2004. 233 p.
136. Zlate M. Tratat de psihologie organizațional-managerială. Volumul al II-lea. Iași: Polirom, 2007. 673 p.
137. Abric J.- C., Morin M. Social representations and environment: studies on urban and interurban travel. În: D. Jodelet, P. Stinger (eds.). Towards a social psychology of the environment. Cambridge: Cambridge University Press, 1987, p. 61-78.
138. Alderfer C.P. An empirical test of a new theory of human needs. În: Organizational Behavior & Human Performance, 1969, volume 4, number 2, p.142-175.
139. Argyle M., Little B.R. Do personality traits apply to social behaviour? În: Journal of Personality and Social Psychology, no.16 (2), 1972, p. 352-360.
140. Ashour A. The Contingency Model of Leader Effectiveness. În: Organizational Behavior and Human Performance, 1972, vol.9, p. 339-355.
141. Augoustinos M., Walker I. Social cognition: An integrated introduction. London: Sage, 1995. 346 p.
142. Baron R. A., Branscombe N.R., Byrne D. R. Social Psychology. 12 th ed. Upper Saddle River. NJ: Pearson/Allyn & Bacon, 2008. 576 p.
143. Bass B.M. Leadership and performance beyond expectations. New York: Free Press, 1985. 256 p.
144. Bass B.M. Leadership. Psychology and Organizational Behavior. New York: Harper and Brothers, 1960. 548 p.
145. Bass B.M. Stogdill's handbook of leadership: A survey of theory and research. New York: The Free Press, 1981. 856 p.
146. Benbow C.P., Stanley J.C. Sex differences in mathematical ability: fact or artefact? În: Science, 1980, vol. 210, no. 4475, p.1262-1264.
147. Ben-Joav O., Hollander E., Carnevale P. Leader legitimacy, leader-follower interaction and follower ratings of leader. În: Journal of Social Psychology, 1983, nr.121 (I), p. 111-115.
148. Blake R.R., Mouton J.S. The Managerial Grid III: The Key to Leadership Excellence. Houston, Texas: Gulf Publishing Company, 1972. 340 p.
149. Blake R.R., Mouton J.S. The Managerial Grid. Houston, Texas: Gulf Publishing Company, 1994. 350 p.
150. Brown J.A.C. The Social Psychology of Industry. New York: Penguin Books, 1967. 310 p.
151. Burns J.M. Leadership. New York: Harper & Row, 1978. 530 p.
152. Byrd C. Social Psychology. New York: Appleton-Century-Grofts, 1940. 393 p.

153. Cartwright D., Zander A. Origins of group dynamics. In: D.Cartwright , A.Zander (eds.). Group dynamics: Theory and research . Third edition. New York: Harper & Row, 1968, p. 3-21.
154. Dahrendorf R. G. The Modern Social Conflict: An Essay on the Politics of Liberty. Berkeley & Los Angeles : University of California Press, 1988. 219 p.
155. Fiedler F.E. A Theory of Leadership Effectiveness. New York: McGraw-Hill, 1967. 310 p.
156. Fiedler F.E.The Trouble with Leadership Training In that It Doesn't train Leaders. In: Psychology Today, no. 6 (9), 1973, p. 23-29.
157. Filley A.C., House R.J. Managerial Process and Organizational Behavior Illinois: Scott, Foresman and Company, 1969. 499 p.
158. Freud S. Why War? In: The Standard Edition of the Complete Psychological Works of Sigmund Freud. Vol. 22 (trans. J. Strachey). London: Hogarth Press, 1964, p.195-216.
159. Fukuyama F. The End of History and the Last Man ? New York : The Free Press, 1992. 418 p.
160. Gibb C.A. Leadership. In: G.Lindzey, E.Aronson (eds.). The handbook of social psychology., 2nd ed., vol.4. Reading,MA: Addison Wesley, 1969, p. 205-282.
161. Gibb C.A. Leadership.The Handbook of Social Psychology. New York: Penguin, 1969. 439 p.
162. Guilford J.S., Zimmerman W.S., Guilford J.P. The Guilford – Zimmerman Temperament Survey Handbook. San Diego, C.A.: Educational and Industrial Testing Service, 1976. 314 p.
163. Handy C. Understanding organizations.4th ed. New York: Penguin Books,1993. 445 p.
164. Hare A.P. Handbooks of small group research. 2-nd ed. New York: Free Press, 1976. 260 p.
165. Hollander E.P. Leadership and Power. In: G. Lindzey , E. Aronson (eds.).Handbook of Social Psychology. New York: Random House, 1985, p. 485-537.
166. Hollander E.P. Leadership dynamics. New York: The Free Press, 1978. 212 p.
167. Hollander E.P., Julian J.W. Contemporary trends in the analysis of leadership processes. In: Psychological Bulletin, 1969, vol. 71, p. 387-397.
168. Horney K. Feminine psychology. New York: W.W.Norton & Company,1993. 272 p.
169. House R.J. A Path-Goal Theory of Leader Effectiveness. In: Administrative Science Quarterly, 1971, vol. 16, no.3, p. 321-339.
170. House R.J., Mitchell T.R. Path-Goal Theory of Leadership. In: Journal of Contemporary Business, 1974, vol.3, no.4, p. 47-64.
171. Howel J.M., Avolio B.J. Transformational leadership, tranzactional leadership, locus of control and support for inovation: key predictors of Consolidated – Business – Unit – Performance. In: Journal of Applied Psychology, 1993, vol.6, no.73, p. 891-902.
172. Hurlock E.B. Adolescent development. New York: McGraw-Hill Book Company, 1967. 427 p.
173. Jennings E.E. Anatomy of Leadership. Princesses, Heroes and Supermen. New York: Harper, 1960. 256 p.
174. Keynes J.M. *A Tract on Monetary Reform*. London: MacMillan and Co. Ltd,1924. 209 p.
175. Klineberg O.Human Needs:A Social Psychological Approach.In: K.Lederer (ed.). Human Needs: A Contribution to the Current Debate. Cambridge: Oelgeschlager, Gunn and Haim, 1980, p.19-35.
176. Koh W. L, Steers R. M.,Terborg J. R. The effects of transformational leadership on teacher attitudes and student. Performance in Singapore. In: Journal of Organizational Behavior,1995, vol.16, nr.4, p. 319-334.
- 177.Lawson R. Frustration.The Development of a Scientific Concept. New York: The McMillan Company, 1965. 192 p.
178. Lehrke R.S. Sex linkage: A biological basis for greater male variability in intelligence. In: R.T. Osborne, C.E.Noble, N.Weyl (eds.). Human variation: The biopsychology of age, race and sex. New York: Academic Press, 1978, p. 171-198.
179. Lewin K., Lippitt R., White R.K. Patterns of Aggressive Behavior in Experimentally Created Social Climates. In: Journal of Social Psychology, 1939,vol.10, p. 271-301.
180. Lewis E. Public Entrepreneurship: Toward a Theory of Bureaucratic Political Power. Bloomington: Indiana University Press, 1984. 274 p.
181. Likert R. The Human Organization. New York: McGraw-Hill,1967. 258 p.
182. Linton R.The study of man. New York: Appleton-Century, 1936. 523 p.
183. Lippitt G.L. What Do Wo Know About Leadership? In: G.L.Lippitt. Leadership in action.Washington, DC: National Educational Association, 1961, p. 5-14.
184. Maccoby E., Jacklin C. The psychology of sex differences. Stanford: Stanford University Press, 1974. 634 p.
185. Mann F.C. A review of the relationship between personality and performance in small groups. In: Psychological Buletin, 1959, no.56, p. 31-42.



186. Maslow A.H. Motivation and personality. New York: Harper and Row, 1970. 369 p.
187. Matthews W., Westie C. A preferred method for obtaining rankings: reactions to physical handicaps. În: American Sociological Review, 1966, no. 31, p. 47-63.
188. McClelland D. Human Motivation. Cambridge: Cambridge University Press, 1988. 676 p.
189. Merton R.K. Social Theory and Social Structure. New York: Free Press, 1968. 702 p.
190. Moscovici S. Ideas and their development: A dialogue between Serge Moscovici and Ivana Marková . În: S. Moscovici, G. Duveen. Social Representations. Explorations in Social Psychology. Cambridge: Polity Press, 2000, p. 224-286.
191. Moscovici S. Introductory Address at the First International Conference on Social Representations (Ravello, Italy, 1992). În: Papers on Social Representations, 1993, vol. 2 (3), p. 1-11.
192. Moscovici S. New Problems for Social Psychology in a New Europe. În: European Bulletin of Social Psychology, 1990, no 2, p. 2-11.
193. Moscovici S. The phenomenon of social representations. În: R. M. Farr, S. Moscovici (eds.). Social Representations. Cambridge/Paris: Cambridge University Press and Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, 1984, p. 3-69.
194. Newman W.H. Managers for the year 2000. New Jersey: Prentice Hall Inc., 1978. 133 p.
195. Parsons T. The System of Modern Societies. Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1971. 152 p.
196. Peter L.J.,Hull R. *The Peter Principle: Why Things Always Go Wrong*. New York: William Morrow and Company, 1969. 179 p.
197. Reddin W.J. Managerial Effectiveness. New York: McGraw – Hill, 1970. 352 p.
198. Richardson S.A., Hastorf A.H., Dornbusch S.M. Effects of physical disability on a child's description of himself. În: Child, 1964, no. 35, p. 893-907.
199. Rossenbloom D.M. Public Administration. Understanding Management, Politics and Law in the Public Sector. New York: Random House, 1986. 387 p.
200. Rothman P. Genius, gender and culture:Women mathe maticians of the nineteenth century. În: Interdisciplinary Science Review, 1988, vol.13, no.1, p. 64-72.
201. Scarbrough E. Attitudes, Social Representations and Ideology. În: C. Fraser, G. Gaskell (eds.). The social psychological study of widespread beliefs. New York: Clarendon Press, 1990, p. 99-117.
202. Schutz W.C. FIRO: Athree-dimensional theory of interpersonal behaviour. New York: Rinehart, 1958. 267 p.
203. Slavson S. Personality qualifications of a group psychatherapist. În: International Journal of Group Psychotherapy, 1962, nr.12, p. 411-420.
204. Şleahţiţchi M. About the importance of changing social practices. În: S. Rusnac (ed.). The contemporary issues of the sociohumanitarian sciences in the context of mentality's tranformation: Proceedings of the International Scientific Conference (The VII-th Edition, Chisinau, 8-9 December 2016). Chişinău: Editura ULIM, 2017 (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), p. 64-72.
205. Şleahţiţchi M. A brief Theory of Social Representations which can not be Broken Down to the End. În: R.D.Stratulat (ed.). New Approaches in Social and Humanistic Sciences: 3<sup>rd</sup> Central and Eastern European Lumen International Scientific Conference: Working Papers Volume. Iaşi: Lumen, 2017, p. 233-235.
206. Şleahţiţchi M. *Nexus*, the prelogical knot that organizes and mobilizes the crowds. În: International Journal of Communication Research, Issue 2: April/June 2018, volume 8, p.130-136.
207. Şleahţiţchi M. On the real significance of the social representations-collective representations relation.În: Bulletin of Integrative Psychiatry, new series, september 2015,year XXI, no .3 (66), p. 59-69.
208. Şleahţiţchi M. Snapshots from the intrinsec „life” of social imagination. În: M.Şleahţiţchi (coord.).Psihopedagogie socială. Chişinău: Ştiinţa, 1995, p. 148-156.
209. Şleahţiţchi M. The XXI st century and the signs of a significant social change.În: Bulletin of Integrative Psychiatry, new series, june 2016, year XXII, no.2 (69), p.71-75.
210. Şleahţiţchi M. Values, Leaders and Social Representations. În: Human and Social Studies, 2018, vol.7, no.3, p.13-23.
211. Steers E. Introduction to organizational behavior. Fourth edition. New York: Harper Collins Publishers, 1991. 675 p.
212. Stogdill R.M. Handbook of Leadership: A survey of theory and research. New York: The Free Press, 1974. 613 p.
213. Tannenbaum A.S. Social Psychology of the Work Organization.Belmont: Wodsworth Publishing Company, 1966. 136 p.

214. Toffler A. Powershift: Knowledge, Wealth and violence at the Edge of the 21st century. New York: Bantam Books, 1990. 467 p.
215. Weber M. On Charisma and Institution Building. Chicago: University of Chicago Press, 1968. 370 p.
216. Wilpert B. Organizational behavior. *În: Annual Review of Psychology*, 1995, no.46, p. 59-90.
217. Abric J.-C. Coopération, compétition et représentations sociales. Cousset: Del Val, 1987. 231 p.
218. Abric J.-C. L'artisan et l'artisanat: analyse du contenu et de la structure d'une représentation sociale. *În: Bulletin de psychologie*, 1984, no.37, p. 861-875.
219. Ailloud J. Identité de genre, stéréotypes et représentations sociales des leaders féminins dans la vie politique française: Thèse de doctorat en psychologie sociale. Grenoble: Université Grenoble Alpes, 2017. 371 p.
220. Allard-Gaudreau N., Lalancette M. L'induction au service d'une étude des représentations sociales du leadership féminin: de la problématisation à l'interprétation des données. *În: Approches inductives*, 2018, no. 5(1), p. 177-204.
221. Bales R.F. Rôles centrés sur la tâche et rôles sociaux dans des groupes ayant des problèmes à résoudre. *În: A.Lévy (ed.). Psychologie sociale*. Paris: Dunod, 1972, p. 263-277.
222. Belisle C. Image, imaginaire et représentation en formation d'adultes. *În: C. Belisle, B. Schiele. Les savoirs dans les pratiques quotidiennes sur les représentations*. Paris: Edition du C.N.R.S., 1984, p. 321-342.
223. Bogardus E.S. Commandement et situations sociales. *În: C.G. Browne, T.S. Cohn (eds.). Chefs et meneurs. Psychologie sociale de l'autorité et de la direction*. Paris: P.U.F., 1963, p. 75-104.
224. Brochier H. Fondements idéologiques et visée scientifique en économie. *În: Economies et Sociétés*, 1988, nr.10, p.169-188.
225. Brochier H. Rationalité économique. *În: Encyclopaedia Universalis. Vol. XIII*. Paris: EUF, 1981, p.997-999.
226. Campos P. H. F., Rouquette M.-L. La dimension affective des représentations sociales: deux recherches exploratoires. *În: Bulletin de psychologie*, 2000, no. 53 (4), p. 435-441.
227. Capozza, D., Robusto, E. Busetto, G. La représentation sociale du leadership. *În: Papers on Social Representations*, 1999, no. 8, p. 1-18.
228. Chalvin D. Le développement des compétences personnelles au management. *În: Hommes et techniques*, 1970, vol. 26, no.305, p. 11-24.
229. Constantinidis C. Représentations sur le genre et réseaux d'affaires chez les femmes entrepreneures. *În: Revue française de gestion*, 2010, no.3 (202), p. 127-143.
230. Deconchy J.P. Systèmes de croyance et représentations idéologiques. *În: S. Moscovici (ed.). Psychologie sociale*. Paris: P.U.F., 1984, p. 331-355.
231. Di Giacomo J.P. Alliances et rejets intergroupes au sein d'un mouvement de revendication. *În: W. Doise, A. Palmonari (eds.). L'étude des représentations sociales*. Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1986, p. 118-138.
232. Doise W. Les représentations sociales. *În: R. Ghiglione, C. Bonnet, J.F. Richard (eds.). Traité de psychologie cognitive. Vol. 3*. Paris: Dunod, 1990, p. 111-174.
233. Doise W. Les représentations sociales: définition d'un concept. *În: Connexions*, 1985, no. 45, p. 243-253.
234. Doise W., Palmonari A. L'étude des représentations sociales. Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1986. 206 p.
235. Fecteau F. L'étude des leaders d'opinion à l'Université Laval: un éclairage sur les prises de position des associations étudiantes du Québec contre la hausse des droits de scolarité de 2012. *În: Canadian Journal for New Scholars in Education/ Revue canadienne des jeunes chercheurs et chercheurs en éducation*, 2014, volume 5, no. 2, p.70-81.
236. Fischer G.-N. Les concepts fondamentaux de la psychologie sociale. 2-e édition Paris: Dunod, 1996. 226 p.
237. Flament C. Structure et dynamique des représentations sociales. *În: Jodelet, P. (ed). Les représentations sociales*. Paris: P.U.F., 1991, p. 204-218.
238. Flament C. Structure, dynamique et transformation des représentations sociales. *În: J.C. Abric (ed.). Pratiques sociales et représentations*. Paris: P.U.F., 1994, p. 37-58.
239. Flament C., Rouquette M.-L. L'anatomie des idées ordinaires. Comment étudier les représentations sociales. Paris: Armand Colin, 2003. 175 p.
240. Gouldner A. Situation et groupes: la critique situationniste. *În: C.G. Browne, T.S.Cohn (sous la direction de). Chefs et meneurs. Psychologie sociale de l'autorité et de la direction*. Paris: P.U.F., 1963, p.107-122.

241. Guimelli C. La fonction d'infirmière. Pratiques et représentations sociales. În: J.-C. Abric (ed.). Pratiques sociales et représentations . Paris: P.U.F., 1994, p. 83-107.
242. Guimelli C. La pensée sociale. Paris: P.U.F., 1999. 128 p.
243. Guimelli C. Transformation des représentations sociales, pratiques nouvelles et schèmes cognitifs de base. În: C. Guimelli (ed.). Structures et transformations des représentations sociales. Paris: Delachaux et Niestlé, 1994, p. 171-198.
244. Halbwachs M. Les cadres sociaux de la mémoire. Paris: Albin Michel, 1925/1994. 374p.
245. Jodelet D. Représentations sociales: phénomènes, concept et théorie. În: S. Moscovici (ed.). Psychologie sociale. Paris: P.U.F., 1984, p. 357-378.
246. Jodelet D. Représentations sociales: un domaine en expansion. În: D. Jodelet (ed.). Les représentations sociales. Paris: P.U.F., 1989, p. 47-79.
247. Knickerbocker I. Le commandement: une conception et quelques-unes de ses implications. În: C.G.Browne, T.S. Cohn (eds.). Chefs et meneurs. Psychologie sociale de l'autorité et de la direction. Paris: P.U.F., 1963, p.12-22.
248. Lambert R. Autorité et influence sociale. În: P. Fraisse, J. Piaget (dir.). Traité de psychologie expérimentale. Paris: P.U.F., 1969, p. 59-102.
249. Lewin K. Les décisions de groupe et le changement social. În: A. Lévy (ed.). Psychologie sociale. Textes fondamentaux. Paris: Dunod, 1965, p. 498-519.
250. Mannoni P. Les représentations sociales. Paris: P.U.F., 1998. 127 p.
251. Moliner P. Cinq questions à propos des représentations sociales. În: Les Cahiers Internationaux de Psychologie Sociale, 1993, no. 20, p. 5-14 (versiunea românească: Moliner P. Cinci întrebări în legătură cu reprezentările sociale. În: A. Neculau (coord.). Psihologia câmpului social: reprezentările sociale. Traducere: I. Mărășescu, R. Neculau. București: Societatea Știință & Tehnică S.A., 1995, p. 180 -187).
252. Moliner P. Images et représentations sociales. De la théorie des représentations sociales à l'étude des images sociales. Grenoble: P.U.G., 1996. 275 p.
253. Moliner P., Rateau P., Cohen-Scali V. Les représentations sociales. Pratique des études de terrain. Rennes: P.U.R., 2002. 230 p.
254. Moscovici S. L'âge des foules: un traité historique de psychologie des masses. Paris: Fayard, 1981. 503 p.
255. Moscovici S. La machine à faire des dieux. Paris: Fayard, 1988. 492 p.
256. Moscovici S. La psychanalyse, son image et son public. Préface par D. Lagache. Paris: Presses Universitaires de France, 1961. 652 p.
257. Moscovici S. L'ère des représentations sociales. În: W. Doise, A. Palmonari (eds.). L'étude des représentations sociales. Paris, Neuchâtel: Delachaux et Niestlé, 1986, p. 34-80.
258. Moscovici S. Mai 68 et la psychologie sociale. Un entretien avec S. Moscovici. În: Connexions, 1980, no 29, p. 127-141.
259. Moscovici S. Préface. În: D. Jodelet. Folies et représentation sociales. Paris: P.U.F., 1989. 398 p.
260. Moscovici S. Préface. În: C. Herzlich. Santé et Maladie. Analyse d'une représentation sociale. Paris: Mouton, 1969, p. 7-12.
261. Moscovici S., Hewstone M. De la science au sens commun. În: S. Moscovici (ed.). Psychologie sociale. Paris: P.U.F., 1984, p. 539-566.
262. Moscovici S., Vignaux G. Le concept de thémata . În: C. Guimelli (ed.). Structures et transformations des représentations sociales. Lausanne: Delachaux et Niestlé, 1994, p. 25-72 (retipărit în: Moscovici S., Duveen G. (eds.). Social Representations. Explorations in Social Psychology. Cambridge: Polity Press, 2000, p.156-183).
263. Mugnu G., Carugati F. L'intelligence au pluriel. Les représentations sociales de l'intelligence et son développement. Cousset: Del Val, 1985. 229 p.
264. Rouquette M.-L. La psychologie politique. Paris: P.U.F., 1988. 120 p.
265. Rouquette M.-L. Sur la connaissance des masses. Essai de psychologie politique. Grenoble: P.U.G., 1994. 221 p.
266. Roussiau N., Bonardi C. Les représentations sociales. État des lieux et perspectives. Sprimont: Mardaga, 2001. 250 p.
267. Wassouo E. Représentations du leadership politique féminin et différences culturelles: comparaison entre la France et le Cameroun: Thèse de doctorat en psychologie sociale. Grenoble: Université Grenoble Alpes, 2017. 374 p.
268. Weber M. Economie et société. Paris: Plon, 1971. 651p.

269. Zaleska M. Les problèmes du leadership. În: S. Moscovici (dir.). Introduction à la psychologie sociale. Vol. 2. Paris: Librairie Larousse, 1973, p. 80-114.
270. Moscovici S. Editoriale. În: Psihologia e Societa, 1986, no.1, p.3-4.
271. Rebelín E.E., Castillo, M. T., Evia, N., Carrillo, C. Representaciones sociales de líderes institucionales acerca del juego en casinos mexicanos. În: Revista de Psicología, 2017, vol. 35, no. 1, p. 5-30.
272. Волкогонов Д. Ни одного дела юрист Ульянов не выиграл. În: Аргументы и факты, 1994, № 35 (724), с. 8.
273. Донцов А. И., Емельянова Т. М. Концепция социальных представлений в современной французской психологии. Москва: Издательство Московского Государственного Университета, 1987. 128 с.
274. Моржаретто И. Портрет депутата. În: Аргументы и факты, 1993, № 9 (686), с. 2.
275. Почебут Л.Г., Газогареева Е.Н. Социальные представления о лидерстве. În: Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С.Пушкина: Научный журнал, 2014, Серия Психология, том 5, №1, с. 125-135.
276. Почебут Л.Г., Газогареева Е.Н. Социальные представления о неформальном лидерстве в организации. În: Организационная психология, 2015, том.5, № 2, с. 46-61.
277. Пустошинская О. С., Смирнов А. Е. Образ регионального политического лидера в представлениях жителей Тюмени. În: Альманах современной науки и образования, 2013, № 2, с. 46-61.
278. Селезнева Е. В. Представления о лидере и руководителе: общее и особенное. În: Вестник Московского государственного областного университета (Электронный журнал), 2018, № 3, с. 183-194.
279. Чередниченко Т.В. О роли имиджа в истории. În: Социологические исследования, 1993, № 9, с. 93-98.
280. Чугунова Е.С. Особенности представления об идеальном лидере студенческого актива. În: Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, 2015, № 6. с. 193-196.
281. Шифрин К. С., Нестеров И.М. Образ В. В. Путина как политического лидера в представлении населения. În: XIV Международная конференция „Культура, личность, общество в современном мире: методология, опыт эмпирического исследования”, 17-18 марта 2011 г., Часть 4, Екатеринбург: УрГУ, 2011, с. 76-80.
282. Шихирев П. Социальные представления. În: П. Шихирев. Современная социальная психология. Москва: Издательство „Институт Психологии РАН”, 1999, с. 273-283.
283. Шляхтички М. Система ценностей как фоновый фактор становления социальных представлений о власти имущих. În: Экономика. Право. Власть: Материалы международной научно-практической конференции (Измаил, 22-23 апреля 2005 г.). Измаил: Издательство СМИЛ, 2005, с. 9-13.
284. Юрьев А. Отцы и дети. În: Аргументы и факты, 1994, № 11 (700), с. 2.

**Publicațiile autorului la tema tezei de doctor habilitat în psihologie  
LIDERII ÎN DINAMICA REPREZENTĂRII SOCIALE:  
FUNDAMENTE EPISTEMOLOGICE ȘI PARADIGME EXPERIMENTALE  
Specialitatea 511.03 – Psihologie socială**

**Monografii de autor:**

1. Șleahțișchi M. Panopticum. Tehnici speciale de pătrundere în adâncul reprezentărilor sociale. Iași: Junimea, 2018. 389 p. [CZU 316.6.001.8; ISBN 978-973-37-2168-0]
2. Șleahțișchi M. Tratat de analiză structurală a reprezentărilor sociale. Chișinău: Știința, 2016. 224 p. [CZU 316.6 § 83; ISBN 978-9975-85-056-8]
3. Șleahțișchi M. Eseu asupra reprezentării puterii. Cazul liderilor. Chișinău: Știința, 1999. 314 p. [CZU 321.01+328+316 § 41/M-004-98; ISBN 9975-67-099-7]
4. Șleahțișchi M. Liderii. Chișinău: Știința, 1998. 231 p. [CZU 316.37 § 18/M- 004-98; ISBN 9975-67-075-3]
5. Șleahțișchi M. Universul reprezentărilor sociale. Studiu teoretic. Chișinău: Știința, 1995. 101 p. [CZU 316.6.001 § 63; ISBN 5-376-01996-9]

### Capitole și studii în volume academice:

6. Șleahțișchi M. Reprezentările sociale – un fenomen în plină ascensiune. În: Maria Șleahțișchi (coord.), Mihai Șleahțișchi, Lucia Țurcanu, Ivan Pilchin, Maria Pilchin. Literatură, reprezentări, negocieri. Chișinău: Editura ARC, 2018, p.9-36 [ISBN 978-9975-0-0216-5].
7. Șleahțișchi M. Liderii ca obiect al reprezentării sociale. În: S.Briceag (coord.). Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 8-20 [ISBN: 978-9975-50-205-4].
8. Șleahțișchi M. Statutul reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 70-95 [ISBN: 978-9975-50-189-7].
9. Șleahțișchi M. Facerea reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 96-115 [ISBN: 978-9975-50-189-7].
10. Șleahțișchi M. Prefacerea reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 116-120 [ISBN: 978-9975-50-189-7].
11. Șleahțișchi M. Desfacerea reprezentărilor sociale. În: S. Briceag (coord.). Familia în spațiul reprezentărilor sociale: definiții, concepții, reflecții. Bălți: Editura USARB, 2017, p. 121-131 [ISBN: 978-9975-50-189-7].
12. Șleahțișchi M. Mecanisme de transformare a reprezentării sociale. Teza lui P. Mannoni. În: Dezvoltarea umană: impactul proceselor de transformare a societății moldave / A. Timuș, I. Rusandu, V. Mocanu, V. Blajco, Sv. Ciumac (col. de red.). Chișinău: AȘM, 2007, p. 344-347.
13. Șleahțișchi M. Reprezentările sociale – o deschidere complexă spre umanitate. În: I. Racu, O. Stamatina (coord.). Știința psihologică: progres, probleme și perspective. Chișinău: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”, 1996, p. 157-160.
14. Șleahțișchi M. Revenind la tridimensionalitatea reprezentării sociale. În: M. Șleahțișchi (coord.). Câmpul social: intervenții psihopedagogice. Chișinău: Știința, 1996, p. 193-202 [ISBN 5-376-02019-3].
15. Șleahțișchi M. Ab love principium: E. Durkheim – simbol al inițierii conceptului de reprezentări sociale. În: M.Șleahțișchi (coord.). Clasic și modern în psihopedagogia socială. Chișinău: Știința, 1996, p.126-140 [ISBN 5-376-02020-7].
16. Șleahțișchi M. Ecuația ancorării perturbativului în cotidian: matricea identificățională. În: M. Șleahțișchi (coord.). Câmpul social: intervenții psihopedagogice. Chișinău: Știința, 1996, p. 162-169 [ISBN 5-376-02019-3].
17. Șleahțișchi M. Un imperativ al timpului – reprezentările sociale. În: M.Șleahțișchi (coord.). Psihopedagogie socială. Chișinău: Știința, 1995, p. 117-124 [ISBN 5-376-01997-7].
18. Șleahțișchi M. Snapshots from the intrinsic “life” of social imagination. În: M.Șleahțișchi (coord.). Psihopedagogie socială. Chișinău: Știința, 1995, p. 148-156 [ISBN 5-376-01997-7].
19. Șleahțișchi M. Optici definitorii ale unui fenomen inexplorat. În: M.Șleahțișchi (coord.). Psihopedagogie socială. Chișinău: Știința, 1995, p. 133-148 [ISBN 5-376-01997-7].

### Studii publicate în reviste de specialitate de peste hotare:

20. Șleahțișchi M. Values, Leaders and Social Representations. În: *Human and Social Studies*, 2018, vol.7, no.3, p.13-23 [ISSN 2285-5920].
21. Șleahțișchi M. *Nexus*, the prelogical knot that organizes and mobilizes the crowds. În: *International Journal of Communication Research*, Issue 2: April/June 2018, volume 8, p.130-136. Journal is indexed in the following international databases (BDI): Copernicus, ISI International, EBSCO, ProQuest and Global Impact Factor (according to ISI Indexing IJCR has an impact factor of 0.912 IJCR has a Global Impact Factor of 0.584) [ISSN 2246-9265; ISSN-L: 2246-9265].
22. Șleahțișchi M. Psihologia socială și noile imperative ale timpului. În: *Revista de Studii Psihologice* (Universitatea *Hyperion* din București, Facultatea de Jurnalism și Psihologie), 2016, nr. 4, p.69-76 [ISSN 2360-3690].
23. Șleahțișchi M. The XXI st century and the signs of a significant social change. În: *Bulletin of Integrative Psychiatry*, new series, june 2016, year XXII, no. 2 (69), p.71-75 [ISSN: 1453-7257][Journal B+ CNCS and Indexed IDB by Index Copernicus, DOAJ, Erih Plus, Gale Cengage, CEEOL].
24. Șleahțișchi M. On the real significance of the *social representations-collective representations* relation. În: *Bulletin of Integrative Psychiatry*, new series, september 2015, year XXI, no. 3 (66), p.59-69 [ISSN: 1453-7257][Journal B+ CNCS and Indexed IDB by Index Copernicus, DOAJ, Erih Plus, Gale Cengage, CEEOL].

### Studii publicate în reviste din Registrul național al revistelor științifice (Categorii B & C):

25. Șleahțișchi M. Era reprezentărilor sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, 2018, nr.

3 (52), p. 3-33 [ISSN 1857-0224, Categoria C].

[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/10/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_52\\_3\\_2018.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/10/cer_pub_ppsas_nr_52_3_2018.pdf)

26. Șleahțișchi M. Liderii – un obiect incontestabil al procesului de reprezentare socială. În: *Administrarea Publică: Revistă metodico-științifică trimestrială*, 2018 (iulie-septembrie), nr. 3 (99), p. 19-31 [ISSN 1813-8489, Categoria C].
27. Șleahțișchi M. Prototipicalitate și categorialitate în studiul reprezentărilor sociale. În: *Psihologie. Revistă științifico-practică*, 2018, nr. 1-2 (32), p. 30-40 [ISSN 1857-2502; ISSN E 2537-6276, Categoria B]. [http://psihologie.key.md/wp-content/uploads/2018/06/lehti\\_chi.pdf](http://psihologie.key.md/wp-content/uploads/2018/06/lehti_chi.pdf)
28. Șleahțișchi M. *Thêmata*, gândirea științifică și reprezentarea socială. În: *Akados: Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2018, nr.1(48), p. 128-132 [ISSN 1857-046, Categoria B]. [http://www.akados.asm.md/files/Akados\\_1-2018\\_web\\_compressed.pdf](http://www.akados.asm.md/files/Akados_1-2018_web_compressed.pdf)
29. Șleahțișchi M. O triadă indestructibilă: valori, lideri, reprezentări sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2018, nr. 2 (51), p. 37-44 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/06/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_51\\_2\\_2018.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/06/cer_pub_ppsas_nr_51_2_2018.pdf)
30. Șleahțișchi M. *Nexus*. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2018, nr. 1 (50), p. 3-13 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/04/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_50\\_1\\_2018.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/04/cer_pub_ppsas_nr_50_1_2018.pdf)
31. Șleahțișchi M. Liderii în dinamica reprezentării sociale: premise. În: *Akados: Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2017, nr. 3 (46), p.113-122 [ISSN 1857-0461, Categoria B]. [http://www.akados.asm.md/files/Akados\\_3\\_2017\\_compressed.pdf](http://www.akados.asm.md/files/Akados_3_2017_compressed.pdf)
32. Șleahțișchi M. *Mens agitat molem*. O viziune de ansamblu asupra resorturilor care fac posibilă reprezentarea socială a liderilor. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2017, nr. 3 (48), p. 3-18 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/10/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_48\\_3\\_2017.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/10/cer_pub_ppsas_nr_48_3_2017.pdf)
33. Șleahțișchi M. De la *polimorfism* la *inexistența ortodoxiei*. O perspectivă asupra criteriilor de identificare a obiectului reprezentării sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2017, nr. 2 (47), p. 122-130 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/01/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_47\\_2\\_2017\\_2.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2018/01/cer_pub_ppsas_nr_47_2_2017_2.pdf)
34. Șleahțișchi M. Problema obiectului reprezentării sociale: preocupări și soluții. În: *Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor–practicieni din Republica Moldova*, 2017, nr. 3-4 (31), p. 62- 69 [ISSN 1857-2502; ISSN E 2537-6276, Categoria B]. <http://psihologie.key.md/wp-content/uploads/2017/11/Mihai-%C5%9EELEAHTI%C5%A2CHI.pdf>
35. Șleahțișchi M. Domeniul de vârf al psihologiei sociale contemporane. În: *Akados: Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2016, nr. 3 (42), p. 132-136 [ISSN 1857-0461, Categoria B]. [http://www.akados.asm.md/files/Akados\\_3\\_2016.pdf](http://www.akados.asm.md/files/Akados_3_2016.pdf)
36. Șleahțișchi M. Nevoia de o altă psihologie socială. În: *Akados: Revistă de știință, inovare, cultură și artă*, 2016, nr. 2 (41), p. 112-118 [ISSN 1857-0461, Categoria B]. [http://www.akados.asm.md/files/Akados\\_2\\_2016\\_web.pdf](http://www.akados.asm.md/files/Akados_2_2016_web.pdf)
37. Șleahțișchi M. Secolul XXI și însemnele unei mari schimbări sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2016, nr. 1 (42), p. 2-8 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_42\\_Cuprins\\_-2016.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_42_Cuprins_-2016.pdf)
38. Șleahțișchi M. O dilemă psihosociologică presantă:  $R_s = R_c$  sau  $R_s \neq R_c$  ? În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2015, nr. 2 (39), p. 1-11 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_39\\_Cuprins\\_-2014.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_39_Cuprins_-2014.pdf)
39. Șleahțișchi M. O introducere în concepția de „zonă mută” a reprezentării sociale. În: *Revista de Științe Sociumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău)*, 2014, nr. 2 (27), p. 3-7 [ISSN 1857 – 0119, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ssu\\_2\\_27\\_cuprins\\_2014.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ssu_2_27_cuprins_2014.pdf)
40. Șleahțișchi M. Reperajul „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale, între transferul de personalitate și manipularea identitară. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2014, nr. 3 (36), p. 86-96 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_36\\_Cuprins\\_-2014.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_36_Cuprins_-2014.pdf)

41. Șleahițchi M. Cum detectăm „zonele mute” ale reprezentării sociale? Metoda substituției. În: *Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova*, 2014, nr. 1-2, p. 28- 35 [ISSN 1857-2502, Categoria B]. <http://psihologie.key.md/nr-1-4-2014.html>
42. Șleahițchi M. Transfigurări în formula compozițională a reprezentării sociale:  $Srs = NC+EP$  este înlocuită gradual cu  $Srs=NC+EP+ZM$ . În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2014, nr. 2 (35), p. 1-12 [ISSN 1857-0224, Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_35\\_Cuprins\\_-2014.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_35_Cuprins_-2014.pdf)
43. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: inducția prin scenariu ambiguu. În: *Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova*, 2013, nr. 4, p. 70-78 [ISSN 1857-2502, Categoria B].  
[https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j\\_nr\\_file/Psihologie\\_4\\_2013.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/j_nr_file/Psihologie_4_2013.pdf)
44. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: punerea în discuție a nucleului central. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2013, nr. 4 (33), p. 104-114 [ISSN 1857-0224, Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_33\\_Cuprins\\_-2013.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_33_Cuprins_-2013.pdf)
45. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: schemele cognitive de bază. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2013, nr. 3 (32), p. 1-10 [ISSN 1857-0224, Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_32\\_Cuprins\\_-2013.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_32_Cuprins_-2013.pdf)
46. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: evocarea liberă, harta asociativă și rețeaua de asociații. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2013, nr. 2 (31), p. 44-53 [ISSN 1857-0224, Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_31\\_Cuprins\\_-2013.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_31_Cuprins_-2013.pdf)
47. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: analiza similitudinii. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare*, 2013, nr. 9 (69), p. 105-111 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/17.-p.105-111.pdf>
48. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: chestionarul de caracterizare. În: *Studia Universitatis Moldaviae: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactici particulare*, 2013, nr. 5(65), p. 102-110 [ISSN 1857-2103, Categoria B].  
<http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/18.-p.102-109.pdf>
49. Șleahițchi M. Instrumentele de analiză structurală a spațiului reprezentational: evocarea liberă. În: *Psihologie: Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova*, 2013, nr. 2 , p. 87- 91 [ISSN 1857-2502, Categoria B].  
[https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag\\_file/Instrumentele%20de%20analiza%20structurala%20a%20spatiul ui%20reprezentational.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/Instrumentele%20de%20analiza%20structurala%20a%20spatiul ui%20reprezentational.pdf)
50. Șleahițchi M. Analiza structurală a spațiului reprezentational: semnificații, principii, etape. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2013, nr. 1 (30), p. 14-25 [ISSN 1857-0224; Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_30\\_Cuprins\\_-2013.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_30_Cuprins_-2013.pdf)
51. Șleahițchi M. Reprezentarea socială ca modalitate de transformare a „cuvintelor în carne”, a „ideilor în puteri naturale” și a „noțiunilor în limbajele lucrurilor”. În: *Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău)*, 2012, nr. 2 (21), p. 3-23 [ISSN 1857-0119, Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ssu\\_2\\_21\\_cuprins\\_2012.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ssu_2_21_cuprins_2012.pdf)
52. Șleahițchi M. O privire generală asupra mecanismelor de formare a reprezentărilor sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2012, nr. 2 (27), p. 1-17 [ISSN 1857-0224, Categoria C].  
[https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_27\\_Cuprins\\_-2012.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_27_Cuprins_-2012.pdf)
53. Șleahițchi M. Emergența reprezentărilor sociale. Mecanismul de ancorare. În: *Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2012, nr. 5 (55), p. 94-101 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/16.-p.94-100.pdf>
54. Șleahițchi M. Reprezentarea socială, între atipic și tipic, normal și anormal. În: *Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău)*, 2012, nr. 1 (20), p. 38-49 [ISSN 1857-0119, Categoria C].



55. Șleahțișchi M. Emergența reprezentărilor sociale. Mecanismul de obiectivare. În: *Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2011, nr. 9 (49), p. 116-127 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/20.-p.116-126.pdf>
56. Șleahțișchi M. Exitus-ul reprezentățional: când, cum, de ce? În: *Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2011, nr. 5 (45), p. 139-147 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/24.-p.139-146.pdf>
57. Șleahțișchi M. De ce și cum mor reprezentările sociale. În: *Psihologie. Revista științifico-practică a Asociației psihologilor-practicieni din Republica Moldova*, 2010, nr. 2, p. 81- 91 [ISSN 1857-2502, Categoria B]. [https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag\\_file/De%20ce%20si%20cum%20mor%20reprezentarile%20sociala.pdf](https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/De%20ce%20si%20cum%20mor%20reprezentarile%20sociala.pdf)
58. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială: între permanentă și transformare. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2010, nr. 1 (18), p. 79-96 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_18\\_Cuprins\\_-2010.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_18_Cuprins_-2010.pdf)
59. Șleahțișchi M. Patru întrebări și tot atâtea răspunsuri în legătură cu moartea reprezentărilor sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2010, nr. 2 (19), p. 1-11 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_27\\_Cuprins\\_-2012.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_27_Cuprins_-2012.pdf)
60. Șleahțișchi M. Depășirea conservatorismului reprezentățional. Raportul reversibilitate/irreversibilitate. În: *Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău)*, 2010, nr. 1 (14), p. 7-13 [ISSN 1857-0119, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ssu\\_1\\_14\\_cuprins\\_2010.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ssu_1_14_cuprins_2010.pdf)
61. Șleahțișchi M. Depășirea conservatorismului reprezentățional. Factorul *practici sociale*. În: *Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2009, nr. 9 (29), p. 174-181 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/26.P.174-179.pdf>
62. Șleahțișchi M. Depășirea conservatorismului reprezentățional. Factorul *comunicare*. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2009, nr. 4 (17), p. 41-50 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_17\\_Cuprins\\_-2009.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_17_Cuprins_-2009.pdf)
63. Șleahțișchi M. Despre resorturile rezistenței la transformarea reprezentățională. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2009, nr. 2 (15), p. 1-21 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_15\\_Cuprins\\_-2009.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_15_Cuprins_-2009.pdf)
64. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Octonomul G.Eicholtz-E.Rogers. În: *Revista de Științe Socioumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău)*, 2009, nr. 1 (11), p. 74-82 [ISSN 1857-0119, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ssu\\_1\\_11\\_cuprins\\_2009.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ssu_1_11_cuprins_2009.pdf)
65. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Cuadrinomul lui A.Guskin. În: *Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2008, nr. 9 (19), p. 160-167 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/31-p160-166.pdf>
66. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Octonomul lui G. Watson. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2008, nr. 3 (12), p. 13-24 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_12\\_-2008.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_12_-2008.pdf)
67. Șleahțișchi M. Bariere în calea transformării reprezentării sociale. Cuadrinomul lui A. Neculau. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2008, nr. 1 (10), p. 50-56 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_10\\_-2008.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_10_-2008.pdf)
68. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentării sociale. Rolul *elementelor noi*. În: *Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2007, nr. 9, p. 221-227 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/48-p-221-226.pdf>
69. Șleahțișchi M. Modele și mecanisme de transformare a reprezentării sociale. În: *Studia Universitas: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica științei*, 2007, nr. 9, p. 227-232 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/49-p-227-231.pdf>
70. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentării sociale. Efectul de context. În: *Studia Universitatis: Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei*, 2007, nr. 5, p. 227-232 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/47-p-227-231.pdf>



71. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentării sociale. Rolul practicilor cotidiene. În: *Studia Universitatis: Revistă științifică științifică a Universității de Stat din Moldova, Seria Pedagogie, Psihologie, Didactica Științei*, 2007, nr. 5, p. 232-237 [ISSN 1857-2103, Categoria B]. <http://studiamsu.eu/wp-content/uploads/48-p-232-236.pdf>
72. Șleahțișchi M. Mecanisme de transformare a reprezentării sociale. Tezele C. Guimelli – P. Mannoni. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2007, nr. 2 (7), p. 38-42 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_7\\_-2007.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_7_-2007.pdf)
73. Șleahțișchi M. *Elementele noi* ca sursă de transformare a reprezentării sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2007, nr. 1 (6), p. 1-10 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_6\\_-2007.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_6_-2007.pdf)
74. Șleahțișchi M. Reprezentări sociale și practici cotidiene. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2006, nr. 4 (5), p. 17-25 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_5\\_-2006.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_5_-2006.pdf)
75. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială ca fenomen contextualizat. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2006, nr. 3 (4), p. 41-47 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_4\\_-2006.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_4_-2006.pdf)
76. Șleahțișchi M. Exercițiul cognitiv în dinamica reprezentării sociale. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova / Gh. Rusnac (redactor-șef), L. Gorceac (resp. de ediție), vol. 3, seria „Științe socioumanistice”*, Chișinău: CEP USM, 2006, p. 523-526 [ISBN 1811-2668].
77. Șleahțișchi M. Incursiuni în formula compozițională a reprezentării sociale. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2006, nr. 2 (3), p. 1-9 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_3\\_-2006.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_3_-2006.pdf)
78. Șleahțișchi M. Analiza reprezentării sociale a liderilor. O abordare structurală. În: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”*, 2006, nr. 1(2), p. 9-15 [ISSN 1857-0224, Categoria C]. [https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer\\_pub\\_ppsas\\_nr\\_2\\_-2006.pdf](https://www.upsc.md/wp-content/uploads/2017/03/cer_pub_ppsas_nr_2_-2006.pdf)
79. Șleahțișchi M. Liderii: delimitări conceptuale. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova / Gh. Rusnac (redactor-șef), L. Gorceac (resp. de ediție), vol. 3, seria „Științe socioumanistice”*, Chișinău: CEP USM, 2005, p. 336-340 [ISBN 1811-2668, Categoria B].
80. Șleahțișchi M. Liderii și reprezentarea lor socială. În: *Analele științifice ale Universității de Stat din Moldova / Gh. Rusnac (redactor-șef), L. Gorceac (resp. de ediție), vol. 3, seria „Științe socioumanistice”*, Chișinău: CEP USM, 2005, p. 340-344 [ISBN 1811-2668, Categoria B].
81. Șleahțișchi M. Nevoia de lideri. În: *Arena politicii*, 1998, nr. 6 (18), p. 10-11.

**Comunicări și teze ale comunicărilor apărute în volumele întrunirilor științifice (naționale și internaționale):**

82. Șleahțișchi M. Liderii în dinamica reprezentării sociale: câteva precizări necesare. În: *Mediul social contemporan între reprezentare, interpretare și schimbare = Contemporary social environment between representation, interpretation and change: Materialele Conferinței Științifice Internaționale*, 15 decembrie 2017: [în vol.]/Coord.: S. Briceag; com.șt.: S.Briceag (președinte) [et al.]; com.org.: M.Șleahțișchi (președinte) [et al.]. Vol. 1.Bălți: Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 2018, p. 33-40 [ISBN 978-9975-50-221-4].
83. Șleahțișchi M. Liderul și mulțimea: o abordare din perspectiva teoriei reprezentărilor sociale. În: *Teoria și practica administrării publice: Materiale ale Conferinței științifico-practice internaționale*, 17 mai 2018/Col.red.: O. Balan [et al.]. Chișinău: AAP, 2018 (S.C. „Elan Poligraf” S.R.L.), p. 49-56 [ISBN 978-9975-3019-7-8].
84. Șleahțișchi M. Un format epistemic de neevitat: thêmata. În: C.M. Stoica, M. Tufeanu, L.V. Pruteanu (coord.). *Simpozionul Internațional Kreatikon: Creativitate – Formare – Performanță. Ediția a XIV-a: Volum de rezumate*. Iași: Editura PIM, 2018, p. 11-12 [ISSN 2559 – 0782; ISSN – L: 2559 - 0782].
85. Șleahțișchi M. Liderii ca obiect al reprezentării sociale : Materialele Conferinței Științifice Internaționale „Structura și dinamica personalității umane în epoca globalizării: perspective psiho-socio-pedagogice” (Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, 26 mai 2017) / Coordonator: S. Briceag. Bălți: Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți, 2017, p. 8-19 [ISBN 978 - 9975 - 50 - 205 -4].
86. Șleahțișchi M. A brief Theory of Social Representations which can not be Broken Down to the End. În: R.D.Stratulat (ed.). *New Approaches in Social and Humanistic Sciences: 3<sup>rd</sup> Central and Eastern European*

- Lumen International Scientific Conference: Working Papers Volume. Iași: Editura Lumen, 2017, p. 233-235 [ISBN: 978-973-166-461-3].
87. Șleahțișchi M. About the importance of changing social practices. În: Sv. Rusnac (ed.). The contemporary issues of the sociohumanitarian sciences in the context of mentality's transformation: Proceedings of the International Scientific Conference [The VII-th Edition, Chisinau, 8-9 December 2016]. Chișinău: Editura ULIM, 2017 [F.E.-P. „Tipografia Centrală”], p. 64-72 [ISBN: 978 - 9975- 3168 - 4 - 2].
  88. Șleahțișchi M. Despre importanța modificării practicilor sociale. În: Sv. Rusnac (coord.). Colocviul științific internațional Psihologia socială în secolul XXI: provocări, tendințe, perspective: Volum de rezumate. Chișinău: Editura ULIM, 2017, p.11.
  89. Șleahțișchi M. Era reprezentărilor sociale. În: V. Robu , M. Tufeanu , M.Marin (coord.). Simpozionul Național Kreatikon: Creativitate – Formare – Performanță. Ediția a XIII-a: Volum de rezumate. Iași: Editura PIM, 2017, p. 8-9 [ISSN 2559 – 0782; ISSN – L: 2559 - 0782].
  90. Șleahțișchi M. Analiza de similitudine și rolul ei în studierea fenomenului de reprezentare socială. În: Relevanța și calitatea formării universitare – competențe pentru prezent și viitor: Materialele Conferinței Științifice Internaționale „ Relevanța și calitatea formării universitare: competențe pentru prezent și viitor” (Universitatea de Stat „A. Russo” din Bălți, 08 octombrie 2015): (în 3 volume) / Col. red. : V. Prițcan (et al.), volumul 2. Bălți: S.n., 2016 (Tipografia Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți), p. 65-71 [ISBN 978 - 9975 - 50 - 178 -1].
  91. Șleahțișchi M. Reprezentările sociale: „trucuri statice de aproximare a realității” sau „modalități complexe de abordare a realității”? În: Sv.Rusnac, Sv.Haraz ,A. Ștefăruță et al. (coord.). Preocupări contemporane ale științelor socio-umane. Mentalități ale societății în transformare: Program și rezumatele comunicărilor. Chișinău: S.n. (Tipografia Biotehdesign), 2015, p. 81-83. [ISBN 978-9975-933-71-1].
  92. Șleahțișchi M. Caracterologia unui subiect psihosociologic difuz. În: M. Caluschi, M. Marin (coord.). Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță: Textele comunicărilor prezentate în cadrul Simpozionului național cu participare internațională „Creativitate. Formare. Performanță” (19 septembrie 2015), ediția a XII-a. Iași: Editura PIM, 2015, p. 55-66 [ISSN 2068-1372].
  93. Șleahțișchi M. Când accentul cade pe decontextualizarea normativă, devine posibilă detectarea „zonelor mute” ale reprezentărilor sociale cu referire la personalitățile și provocările lumii contemporane. În: L. Savca (coord.). Dimensiuni contemporane în formarea personalității copilului și adolescentului: Materialele Conferinței științifico-practice naționale cu participare internațională Dimensiuni contemporane în formarea personalității copilului și adolescentului (Chișinău, 16 mai 2014). Chișinău: S.n., 2014 (Tipografia Reclama), p. 7-11.
  94. Șleahțișchi M. „Zonile mute” ale reprezentărilor sociale: entitate, etiologie, efecte. În: M. Caluschi, M. Marin (coord.). Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță : Comunicări prezentate în cadrul Simpozionului național cu participare internațională „Creativitate. Formare. Performanță”, ediția a XI-a. Iași: Editura PIM, 2014, p. 34-37 [ISSN 2068-1372].
  95. Șleahțișchi M. Ce trebuie să cunoască un psiholog școlar în legătură cu principiile, etapele și instrumentele de analiză structurală a reprezentărilor sociale. În: E. Bonchiș , M. Drugaș (coord.). Parteneriatul familie – grădiniță – școală: locul și rolul psihologului școlar : Programul și rezumatele lucrărilor prezentate în cadrul Conferinței Naționale a Psihologilor Școlari (25-26 octombrie 2013, Băile Felix, România). Oradea: ANPS, 2013, p. 29-31.
  96. Șleahțișchi M. Ce li se întâmplă „grilelor de lectură a realității” atunci când devine evidentă „schimbarea la față” a practicilor sociale? În: M. Caluschi, M. Marin (coord.). Kreatikon: Creativitate. Formare. Performanță: Comunicările din cadrul Simpozionului Național cu participare internațională „Creativitate. Formare. Performanță”. Iași: Editura PIM, 2013, p. 34-42 [ISSN 2068-1372].
  97. Șleahțișchi M. Cui îi este dat să fie lider? Mai multe modele interpretative cu același numitor – ideea de contingentă. În: L. Pogolșa, N. Bucun (coord.). Pledoarie pentru educație – cheia creativității și inovării: Materialele Conferinței Științifice Internaționale (Chișinău, 1-2 noiembrie 2011).Chișinău: Print Caro S.R.L., 2011, p. 196-198.
  98. Șleahțișchi M. O teorie sintetică asupra premiselor care pot determina sucombarea reprezentărilor sociale. În: G. Petcu,V. Prițcan, S. Briceag, M. Pereteatcu (coord.). Aspecte psihosociopedagogice ale procesului educațional: tradiții, valori, perspective/Materialele Conferinței științifico-practice internaționale„ Aspecte psihosociopedagogice ale procesului educațional: tradiții, valori, perspective”. Bălți: Presa Universitară Bălțeană, 2011, p. 8-15.
  99. Șleahțișchi M. Liderii, între situaționalitate și tranzacționalitate, charismă și providențialitate. În: Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare: Rezumatele comunicărilor Conferinței științifice naționale cu participare internațională „Creșterea impactului cercetării și dezvoltarea capacității de inovare”/Responsabil de ediție – T. Bulimaga (Chișinău, 21- 22 septembrie 2011). Chișinău: CEP USM, 2011, p. 112-114.

100. Șleahțișchi M. Emergența reprezentărilor sociale cu referire la lideri: condiții și surse. În: Preocupări contemporane ale științelor socio-umane: Materialele Conferinței Internaționale, Chișinău, 1-2 octombrie 2009 /Colegiul de redacție: Sv. Rusnac, V. Gonța, N. Sali. Chișinău: ULIM, 2010, p. 180-192.
101. Șleahțișchi M. Reprezentarea socială, o mașinărie redutabilă de fasonare a modelelor comportamentale. În: Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere: Rezumatele comunicărilor prezentate în cadrul Conferinței științifice internaționale dedicate jubileului de 60 de ani ai Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2006, p. 349-351.
102. Șleahțișchi M. Câteva specificări necesare vizând fațeta afectivă a reprezentării sociale. În: Învățământul superior și cercetarea – piloni ai societății bazate pe cunoaștere: Rezumatele comunicărilor prezentate în cadrul Conferinței științifice internaționale dedicate jubileului de 60 de ani ai Universității de Stat din Moldova. Chișinău: CEP USM, 2006, p. 347-349.
103. Шляхтички М. Система ценностей как фоновый фактор становления социальных представлений о власть имущих. În: Экономика. Право. Власть: Материалы международной научно-практической конференции (Измаил, 22-23 апреля 2005 г.). Измаил: Издательство СМИЛ, 2005, с. 9-13.
104. Șleahțișchi M. Situații picante în culegerea datelor cu referire la reprezentarea socială a liderilor. Zonele mute. În: Învățământul universitar din Republica Moldova la 75 de ani: Materialele Conferinței științifico-metodice (Chișinău, 11-12 octombrie 2005), volumul 1: Științe filologice, psihologice, pedagogice și social politice. Chișinău: UST, 2005, p. 102-103.
105. Șleahțișchi M. Măsurarea reprezentării sociale a liderilor. Ecuația SCB [19/2]. În: Învățământul universitar din Republica Moldova la 75 de ani: Materialele Conferinței științifico-metodice (Chișinău, 11-12 octombrie 2005), volumul 1: Științe filologice, psihologice, pedagogice și social politice. Chișinău: UST, 2005, p. 99-102.
106. Șleahțișchi M. Ce sunt, de unde și cum provin reprezentările sociale. În: Experiențe și perspective în dezvoltarea învățământului primar și preșcolar din Republica Moldova: Materialele conferinței științifice internaționale. Bălți, 1996, p. 85-86.
107. Șleahțișchi M. Dinamica reprezentărilor sociale. În: Conferința națională de psihologie (București, 27-29 mai 1994). București, 1994, p. 203-204.

## ADNOTARE

**ȘLEAHTIȚCHI Mihail. *Liderii în dinamica reprezentării sociale: fundamente epistemologice și paradigme experimentale*, referatul tezei de doctor habilitat în psihologie (prezentat în baza lucrărilor științifice publicate), Specialitatea 511.03 – Psihologie socială, Chișinău, 2019**

**Structura referatului:** introducere (repere conceptuale), cinci capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografia referatului, publicațiile autorului la tema tezei (107 titluri), adnotări (în limbile română, engleză și rusă).

**Cuvinte-cheie:** lider, leadership, reprezentări sociale, dinamica reprezentărilor sociale, orientări valorice, *thêmata*, *nexus*, *plexus*, nucleu central, sistem periferic, *zonă mută*, liderii în dinamica reprezentărilor sociale.

**Domeniul de studiu:** 511.03 - Psihologie socială.

**Scopul cercetării:** fundamentarea epistemică și validarea empirică a însemnelor care definesc dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor.

**Obiectivele cercetării:** cartografierea corpusului de autori și lucrări cu referire la tema cercetării; stabilirea metodelor și tehnicilor de cercetare; edificarea unei perspective panoramice asupra definițiilor uzuale cu referire la lideri și la factorii care contribuie la apariția și menținerea lor; elaborarea unei viziuni de ansamblu asupra modelelor și tipurilor de lideri; prezentarea unui punct de vedere actualizat asupra specificității și ponderii teoriei reprezentărilor sociale; crearea unei viziuni aprofundate asupra statutului reprezentărilor sociale și modelarea unei linii interpretative coerente cu referire la dinamicitatea acestora; elaborarea unei optici interpretative actualizate asupra structurii reprezentărilor sociale și asupra procesului de analiză structurală a acestora; profilarea și descrierea precondițiilor care fac posibilă declanșarea procesului de reprezentare socială a liderilor și demonstrarea faptului că liderii redau un obiect autentic al procesului de reprezentare socială; organizarea și desfășurarea unui studiu empiric complex axat pe determinarea însemnelor care definesc dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor; formularea concluziilor generale și elaborarea unui set de recomandări cu referire la cercetările de perspectivă.

**Noutatea și originalitatea științifică** a cercetării rezidă în proiectarea, edificarea și lansarea unei platforme epistemic-empirice inedite cu referire la dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor. Cercetarea de față este primul studiu de extracție psihosociologică care oferă o viziune unitară asupra condițiilor, principiilor și metodelor care fac posibilă punerea în lumină și explicarea transformabilității „teoriilor colective” despre „mai marii zilei” în funcție de natura grupurilor care emit aceste teorii.

**Semnificația teoretică** a cercetării constă în elaborarea și prezentarea unei platforme epistemic-empirice unitare cu referire la dinamicitatea procesului de reprezentare socială a liderilor. Teza acoperă un gol semnificativ din cadrul științei psihosociologice contemporane, punând pe ordinea de zi o problemă de interes major și oferind o variantă originală de soluționare a acesteia. Întrunind calificativele unei lucrări de pionierat, ea oferă posibilitatea realizării unor noi și importante studii inter-, pluri- și transdisciplinare pe dimensiunea reprezentării sociale a favoriților puterii și a stilurilor prin care aceștia își impun autoritatea.

**Valoarea aplicativă a cercetării** rezidă în posibilitatea utilizării rezultatelor ei în varii domenii: cercetare (profilul socio-umanistic: psihologie, sociologie, antropologie, politologie etc.), învățământ socio-umanistic universitar (toate treptele), formare profesională continuă (ciclul socio-umanistic), elaborare de monografii, manuale, dicționare, enciclopedii, de articole științifice sau/și de lucrări de popularizare a științei, activități cu caracter de instruire/informare ancorate în problematica leadership-ului și destinate diverselor categorii de actori sociali (lideri din diferite domenii, activiști civici, analiști politici, jurnaliști etc.).

**Implementarea rezultatelor cercetării** și-a găsit reflectare în elaborarea și publicare a 5 monografii de autor, a 14 capitole și studii în volumele academice de specialitate, a 62 de articole în revistele de specialitate (din țară și străinătate) și a 26 de comunicări sau teze ale comunicărilor apărute în volumele întrunirilor științifice naționale și internaționale. În plus, ele și-au mai găsit reflectare în elaborarea și predarea a 17 cursuri academice de profil în cadrul a 9 instituții de învățământ superior, în coordonarea tezelor de licență, masterat și doctorat, în elaborarea și prezentarea referatelor/notelor informative cu referire la lideri și reprezentarea lor socială în cadrul proiectelor organizate și desfășurate la inițiativa organizațiilor non-guvernamentale (IDIS „Viitorul”, CREDO, ADEPT, Colegiul Invizibil din Moldova) și în luările de atitudine exprimate, de-a lungul timpului, în mass-media.

## ANNOTATION

**ȘLEAHTIȚCHI Mihail. *The Leaders in the Dynamics of the Social Representation: Epistemological Foundations and Experimental Paradigms*,  
Ph.D. thesis in Psychology  
(presented on the basis of published scientific papers),  
Speciality 511.03 – Social Psychology, Chișinău, 2019**

**Structure of the thesis:** introduction (conceptual references), five chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of the thesis, author's publications on the topic of the thesis (107 titles), annotations (in Romanian, English and Russian).

**Key-words:** leader, leadership, social representations, value orientations, *thêmata*, *nexus*, *plexus*, central nucleus, peripheral system, *mute area*, dynamics of social representations, leaders in the dynamics of social representations.

**Field of study:** 511.03 - Social psychology.

**Purpose of the research:** the epistemic support and the empirical validation of the markings that define the dynamics of the process of the social representation of the leaders.

**Objectives of the research:** mapping of the corpus of authors and works referring to the research theme; establishing of research methods and techniques; building a panoramic view of common definitions with reference to leaders and factors contributing to their emergence and maintenance; developing an overview of models and types of leaders; presenting an updated point of view on the specificity and weight of the theory of social representations; creating an in-depth vision on the status of social representations and shaping a coherent interpretive line with reference to their dynamics; developing an up-to-date interpretive vision on the structure of social representations and the process of their structural analysis; profiling and describing the preconditions that make it possible to trigger the process of social representation of leaders and proving that leaders are an authentic subject of the process of the social representation; organizing and conducting a complex empirical study focused on determining the markings that define the dynamics of the social representation of the leaders; formulating general conclusions and drawing up a set of recommendations on forward-looking research.

**The scientific novelty and originality** of the research lies in the design, construction and launch of an original epistemic-empirical platform with reference to the dynamics of the social representation of the leaders. This research is the first study of psychosocial nature that provides a unitary view of the conditions, principles and methods that make it possible to bring into light and explain the transformability of "collective theories" about "the greatest of the day" according to the nature of the groups that emit these theories.

**The theoretical significance** of the research consists in the elaboration and presentation of a unitary epistemic-empirical platform referring to the dynamics of the process of social representation of the leaders. The thesis covers a significant gap in the contemporary psychosocial science, placing a major concern on the agenda and offering an original solution to it. As a pioneering work, it offers the opportunity to carry out new and important inter-, multi- and trans-disciplinary studies on the dimension of the social representation of power's favourites and the styles with which they impose their authority.

**The applicative value** of the research lies in the possibility of using its results in various fields: research (socio-humanistic profile: psychology, sociology, anthropology, politics, etc.), socio-humanistic university education (all steps), continuous professional training), elaboration of monographs, textbooks, dictionaries, encyclopaedias, scientific articles and/or works of dissemination of science, training/information activities anchored in leadership issues and addressed to different categories of social actors (leaders from different fields, civic activists, political analysts, journalists, etc.).

**The implementation of the research results** has been reflected in the elaboration and publication of 5 author monographs, 14 chapters and studies in specialized academic volumes, 62 articles in specialized journals (from home and abroad) and 26 papers or theses of communications included in the volumes of national and international scientific meetings. In addition, they have also been reflected in the elaboration and teaching of 17 academic courses in 9 higher education institutions, coordinating bachelor's, master's and doctoral theses, in the elaboration and presentation of informative reports/notes referring to leaders and their social representation in projects organized and carried out at the initiative of non-governmental organizations (IDIS „Viitorul”, CREDO, ADEPT, Moldova Invisible College) and in opinions expressed in the media over time.

## АННОТАЦИЯ

**Шляхтички Михаил. Лидеры в динамике социального представления:  
эпистемологические основания и экспериментальные парадигмы,**

**реферат диссертации на соискание учёной степени доктора хабилитат психологических наук  
(разработанный и представленный на основе опубликованных научных работ),  
специальность 511.03 – Социальная психология, Кишинёв, 2019**

**Структура реферата:** введение (концептуальные положения), пять глав, общие выводы и рекомендации, библиография, публикации автора по теме диссертационного исследования (107 наименований), аннотации (на румынском, английском и русском языках).

**Ключевые слова:** лидер, лидерство, социальные представления, ценностные ориентации, *thêmata, nexus, plexus*, центральное ядро, периферическая система, *немая зона*, динамика социальных представлений, лидеры в динамике социальных представлений.

**Область исследования:** 511.03 – Социальная психология.

**Цель исследования:** эпистемологическое обоснование и эмпирическая валидация показателей, определяющих динамический характер социальных представлений о лидерах.

**Задачи исследования:** составление списка авторов и работ, имеющих непосредственное отношение к исследованию; выявление методов исследования; идентификация системы существующих подходов к определению сути лидера и описанию факторов, обуславливающих его появление; описание наиболее значимых моделей и типов лидерства; разработка актуализированной точки зрения относительно специфичности и значимости теории социальных представлений; проектирование и конструирование комплексного подхода к определению статуса и уровня динамичности социальных представлений; разработка усовершенствованной модели структуры социальных представлений и процесса их всеобъемлющего внутреннего анализа; выявление и описание условий, приписывающих лидерам качество предмета социальных представлений; организация и проведение масштабного эмпирического исследования, направленного на установление динамического уклада социальных представлений о лидерах и лидерстве; формулировка окончательных выводов и разработка соответствующих рекомендаций.

**Новизна и оригинальность исследования** находят своё отражение в разработке и обосновании инедитной эпистемико-эмпирической платформы, раскрывающей динамический характер социальных представлений о лидерах. В данной работе впервые анализируются условия, принципы и методы, дающие возможность выявить и объяснить видоизменчивость социальных представлений о лидерах в зависимости от природы групп, создающих и распространяющих эти представления.

**Теоретическая значимость диссертации** сводится к выработке и аргументированию системы научных положений, открывающих перспективу раскрытия и описания динамики социальных представлений о лидерах. Работа восполняет существенный пробел из области современной социальной психологии, ставя в повестку дня одну из актуальнейших проблем данной науки и предлагая, одновременно, оригинальный вариант её разрешения. Не имея аналогов, данное исследование делает возможным осуществление широкого круга интер-, плури- и трансдисциплинарных изысканий, касающихся социальных представлений о лидерах и способах при помощи которых они осуществляют своё влияние.

**Практическая значимость исследования** заключается в возможности использования её результатов в рамках дальнейших научных изысканий (социально-гуманитарное направление: психология, социология, антропология, педагогика, политология и др.), в сфере высшего социально-гуманитарного образования (все ступени), в контексте непрерывного постуниверситетского профессионального образования (социально-гуманитарный цикл), в разработке монографий, учебников, словарей, энциклопедий, научных статей или работ с научно-популярным уклоном, а также в организации и проведении разнообразных обучающих/информационных мероприятий, затрагивающих проблематику лидерства и рассчитанных на различные категории социальных актёров (руководители разных профилей и уровней, значимые фигуры гражданского общества, политические обозреватели, представители экспертного сообщества, журналисты и т.д.).

**Внедрение результатов исследования** нашло своё отображение в пяти разработанных и опубликованных авторских монографиях, в свыше шестидесяти научных статьях (опубликованных как в стране, так и за её пределами), в четырнадцати разделах и специальных исследованиях, включенных в содержание различных академических тематических сборников, а также в двадцати шести сообщениях, представленных в рамках национальных и межнациональных научных конференций/симпозиумов и опубликованных в соответствующих итоговых материалах. Кроме того, данные результаты были использованы при разработке и преподавании семнадцати профильных академических курсов в девяти высших учебных заведениях, при проектировании и координировании работ на степень лицензиата, мастера и доктора наук, при подготовке и озвучивании рефератов/информационных записок на тему лидерства по запросу ряда ведущих общественных организаций (IDIS „Viitorul”, CREDO, ADEPT, CIM), а также в рамках многочисленных радио- и телепередач, затронувших проблематику лидерства и механизмов её отражения в массовом сознании.

# MIHAIL ȘLEAHTIȚHI

## CURRICULUM VITAE



**Ziua și anul nașterii:** 17 martie 1956

**Locul nașterii :** comuna Târnova, raionul Dondușeni, Republica Moldova

**Cetățenie:** cetățean al Republicii Moldova și al României

### Studii:

1993 – 1997 – doctoratul Universității „Al. I. Cuza” din Iași (profilul *Psihologie socială*)

1984 – 1987 – doctoratul Universității Pedagogice de Stat din Moscova (profilul *Teoria și istoria pedagogiei*)

1974 – 1979 – Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți (Facultatea *Fizică-Matematică*)

### Grade științifice:

1998– doctor în psihologie (locul și data susținerii tezei – Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași, România; 23 decembrie 1998; Diploma Seria R, Nr. 0005068)

1987 – doctor în pedagogie (locul și data susținerii tezei – Universitatea Pedagogică de Stat din Moscova, Rusia; 21 decembrie 1987; Diploma ПД № 010326)

### Activitate didactică:

#### • Cadru didactic universitar:

2018 – prezent (*cadru didactic asociat*) – Academia de Studii Economice din Moldova (Chișinău), Departamentul *Resurse umane, Afaceri publice și Comunicare* (cursuri: *Psihosociologia organizației, Dezvoltarea profesională a personalului, Evaluarea performanțelor și dezvoltarea resurselor umane*);

2017 – prezent (*cadru didactic asociat*) – Universitatea Americană din Moldova (Chișinău), Facultatea *Științe socio-umane* (cursuri: *Psihologie socială, Statistică socială, Etică și deontologie profesională*);

2016 – prezent (*cadru didactic asociat*) – Universitatea de Studii Politice și Economice Europene „Constantin Stere” (Chișinău), Facultatea *Relații internaționale și Științe socio-umane* (cursuri: *Tehnici avansate de comunicare și negociere, Psihologie managerială, Cultura mediului organizațional*);

2014 – 2018 (*cadru didactic asociat*) – Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău), Facultatea *Psihologie, Psihopedagogie specială și Asistență Socială* (cursuri: *Bazele psihoterapiei, Psihoterapie rațional-emotivă, Psihoterapie cognitivă, Psihoterapie integrativă, Psihosociologia divorțului, Educație familială și consilierea familiilor aflate în dificultate*);

2012 – prezent (*cadru didactic asociat-până în 2017, cadru didactic titular- din 2017*) – Academia de Administrare Publică de pe lângă Guvernul Republicii Moldova, Catedra *Științele Administrării* (cursuri: *Psihologia conducerii, Psihologia managementului public, Managementul conflictelor cu cetățenii dificili, Comunicarea eficientă în condițiile administrației publice, Comunicarea externă în activitatea funcționarului public, Comunicarea asertivă – condiție a relațiilor eficiente cu publicul*);

2010 – prezent (*cadru didactic asociat*) – Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, Facultatea *Psihologie și Asistență Socială /Științe ale Educației, Psihologie și Arte* (cursuri: *Psihologia influenței sociale, Strategii și tehnici de manipulare comportamentală, Victimologie, Psihologia mărturiei judiciare, Consilierea psihologică în mediul penitenciar, Asistența psihologică în sistemul de probațiune, Comunicare managerială și relații publice*);

2005 – 2017 (*cadru didactic asociat*) – Universitatea de Stat din Moldova (Chișinău), Facultatea de Psihologie și Științe ale Educației (cursuri: *Psihologia influenței sociale, Psihologie organizațională, Psihologie managerială, Psihologia muncii, Psihologia relațiilor intergrup, Cercetarea calitativă în psihologie, Psihologia succesului, Strategii de securizare psihologică*);

2004 – 2017 (*cadru didactic titular/cadru didactic asociat*) – Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Facultatea de Psihologie și Asistență Socială (cursuri: *Psihologie socială și organizațională, Psihosociologia organizațiilor, Psihologie managerială, Psihologie economică și managerială, Management organizațional, Cunoașterea celuilalt și relații interpersonale, Pedagogie socială, Psihopedagogia învățământului universitar, Tehnici de negociere și mediere a conflictelor, Didactica psihologiei*);

2004 – 2005 (*cadru didactic asociat*) – Fundația *Friedrich Ebert* (Germania) – Filiala din R. Moldova (cursuri: *Strategii de instituționalizare a valorilor europene, Participarea politică a tineretului, Psihologia relațiilor interetnice*);

2001 – 2003 (*cadru didactic asociat*) – Universitatea „Al.I. Cuza” din Iași (România), Facultatea Psihologie și Științe ale Educației (cursuri: *Liderii și reprezentarea lor socială*);

1997 – 1998 (*cadru didactic asociat*) – Universitatea Estivală de Științe Sociale din Moldova, Laboratorul de psihologie (cursuri: *Psihologia câmpului social*).

#### • Poziții în administrația academică:

2016 – 2017: vice-rector *ULIM* pentru cercetare, Președinte al Consiliului Științific *ULIM*;

2015 – prezent: membru al Consiliului pentru Dezvoltare Strategică și Instituțională (CDSI) din cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți;

2006 – 2009: vice-rector al Universității Libere Internaționale din Moldova;

- 2005 –2007: șef al Catedrei *Psihosociologie și Asistență Socială* din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova (Chișinău);
- 1999 – 2005: șef al Catedrei *Discipline Sociojuridice și Umanistice* din cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți;
- 1998 – 1999: șef al Catedrei *Drept și Discipline Sociojuridice* din cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți;
- 1992 – 1994: decan al Facultății *Pedagogie – Psihologie* din cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți;
- 1990 – 1994: șef al Catedrei *Pedagogie generală* din cadrul Universității de Stat „Alec Russo” din Bălți.

#### **Activitate științifică:**

##### **• Poziții în rețeaua științifică națională și internațională:**

- 2018 – prezent: membru titular al Școlii Doctorale de Psihologie din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, Specialitatea științifică: 511.02 – Psihologia dezvoltării și psihologia educațională ( Chișinău, R. Moldova);
- 2018 – prezent: membru titular al Școlii Doctorale de Științe ale Educației din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă”, Specialitatea științifică: 531.01 – Teoria generală a educației ( Chișinău, R. Moldova);
- 2015 – prezent: membru titular al comisiilor de îndrumare la Școlile Doctorale de Psihologie și Științe ale Educației din cadrul Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” ( Chișinău, R. Moldova);
- 2015 – 2018: expert independent al proiectelor de cercetare în sfera științei și inovării (din cadrul Instituției Publice Consiliul Consultativ de Expertiză al Academiei de Științe a Moldovei);
- 2015 – 2017: Președinte al Consiliului Științific din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova (ULIM);
- 2015 – 2017: membru titular al Școlii Doctorale *Științe Economice, Sociale și Tehnologii Informaționale* din cadrul Universității Libere Internaționale din Moldova (ULIM);
- 2015 – 2018: cercetător științific superior în cadrul Proiectului Instituțional 15.817.06. 20A [Direcția strategică 18.06: *Patrimoniul național și dezvoltarea societății*] *Metode interdisciplinare de resocializare a minorilor delincvenți* (Universitatea Pedagogică de Stat „ Ion Creangă”, Chișinău, R. Moldova);
- 2015 – prezent: cercetător științific superior în cadrul Proiectului Instituțional 15.817.06. 19 F [Direcția strategică 16.06: *Patrimoniul național și dezvoltarea societății*] *Literatura în spațiul reprezentărilor: între Est și Vest* (Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău, R. Moldova);
- 2015 – 2018: cercetător științific superior în cadrul Proiectului Instituțional 15.817.06. 26A [Direcția strategică 18.06: *Patrimoniul național și dezvoltarea societății*] *Cercetarea funcționalității familiilor din Republica Moldova și elaborarea mecanismelor de reajustare psihosocială a acestora în contextul integrării europene* (Universitatea de Stat „A. Russo” din mun. Bălți, R. Moldova);
- 2015 – 2017: cercetător științific coordonator în cadrul Proiectului Instituțional 14.060.58 F [Direcția strategică 18.06: *Patrimoniul național și dezvoltarea societății*] *Epistemologia și praxiologia asistenței psihologice a învățării pe tot parcursul vieții* (Institutul de Științe ale Educației, Chișinău, R. Moldova);
- 2012 – 2014: cercetător științific superior în cadrul Proiectului Instituțional 11.817.08.61A *Formarea resurselor umane pentru profilaxia comportamentului deviant și recuperarea psihosocială a persoanelor cu devieri de comportament* (Universitatea Pedagogică de Stat „ Ion Creangă” din mun. Chișinău, R. Moldova);
- 2012 - 2015: membru titular al Seminarului Științific la Profilul 19.00.05 – *Psihologie socială* (Institutul de Științe ale Educației, Chișinău, R. Moldova);
- 2011 – 2014: cercetător științific superior în cadrul Proiectului Instituțional 11.817.07.36 F *Literatura ca spațiu al reprezentărilor* (studiu interdisciplinar asupra literaturii române din Republica Moldova din a II-a jumătate a sec. XX) (Universitatea de Stat „A. Russo” din mun. Bălți, R. Moldova);
- 2006 - 2011: membru titular al Comisiei de Experți în Pedagogie și Psihologie din cadrul Consiliului Național pentru Acreditare și Atestare (Chișinău, R. Moldova);
- 2005 – 2017: cercetător științific coordonator la Institutul de Formare și Cercetare Socială (Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău, R. Moldova);
- 2004 – prezent: academician (membru titular) al Intenational Teacher`s Traning Academy of Science (Moscova, Rusia, Diploma Seria A, nr. 467);
- 2003- 2004: membru-corespondent al *Intenational Teacher`s Traning Academy of Science* (Moscova, Rusia, Diploma Seria B, nr. 1124);
- 2003 – 2005: membru asociat al Laboratoire europeen de psychologie sociale (Paris, Franța).
- Stagii de documentare și/sau specializare:**
- 2011 (august) – *OFSTED* (= Oficiul Britanic pentru Standarde în Educație), *WAVE TRUST* (= Organizație britanică de caritate axată pe problematica abuzului, violenței și neglijării copilului), *WELCARE* (= Organizație britanică de caritate pentru părinți, copii și tineri ), Serviciile psihopedagogice/asistențiale pentru copii sau/și tineri din *Islington, Croydon, Bromley* (Marea Britanie, London);
- 2011 (iunie) – Universitatea *Otto-von-Guericke/Departamentul Educație vocațională și Dezvoltarea Resurselor Umane* (Republica Federală Germania, Magdeburg), Institutul Federal de Pregătire Profesională/BIBB (Republica Federală Germania, Bonn) & Centrele de Instruire Profesională ale Camerei Meșteșugarilor din Koblenz (Republica Federală Germania, Koblenz);
- 2010 (ianuarie) – National Center for Social and Judicial Studies ( Egipt, Cairo);
- 2005 (iunie) – Maison des sciences de l’Homme (Franța, Paris);
- 2004 (martie) – Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales (Franța, Paris);
- 2003 (septembrie) – Maison des sciences de l’Homme (Franța, Paris);



2002 (martie) – The International Rehabilitation Centre for the Victims of Wars and Totalitarian Regimes (Ukraina , Kiev);  
2000 (noiembrie – decembrie) – CMA of Minnesota (S.U.A., Minneapolis);  
1998 (noiembrie – decembrie) – Universitatea „Al.I.Cuza” (România, Iași);  
1994 (mai) – Universitatea din București (România, București);  
1990 (noiembrie) – Academia de Studii Pedagogice a URSS (Rusia, Moscova);  
1988 (noiembrie-decembrie) – Universitatea Pedagogică din Moscova (Rusia, Moscova);  
1983 (martie-aprilie) – Universitatea Pedagogică din Moscova (Rusia, Moscova).

• **Publicații științifice și științifico-metodice:** peste 200 de lucrări publicate, între acestea regăsindu-se 5 monografii de autor, 6 volume academice tematice (autor și coordonator), 3 dicționare de specialitate, peste 170 de articole cu caracter științific și științifico-metodic.

• **Participări la foruri științifice:** cca 120 întruniri științifice naționale și internaționale.

• **Domeniile de interes științific:** psihologie socială, psihologie organizațională, psihologie managerială, psihologie politică, psihologia influenței sociale, psihologia comunicării, psihologie educațională, istoria psihologiei, teoria generală a educației, istoria pedagogiei.

• **Activități în cadrul colegiilor de redacție ale revistelor științifice:**

1990 – 1994: Revista de Pedagogie și Psihologie (Chișinău, R. Moldova);

2007 – 2017: *Socialis*: Revista Est-Europeană de Psihologie și Sociologie (Institutul de Formare și Cercetare Socială, Chișinău, R. Moldova);

2008 – 2009: *Noosphere*: Revistă științifică, de educație, spiritualitate și cultură ecologică (Institutul de Cercetări pentru Mediu și Dezvoltare Durabilă, Chișinău, R. Moldova);

2009 – prezent: *Psihologie. Pedagogie specială. Asistență socială*: Revista Facultății de Psihologie și Psihopedagogie specială a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” (Chișinău, R. Moldova, ISSN 1857-0224);

2009 – prezent: *Psihologie*: Revistă științifico - practică a Asociației psihologilor – practicieni din Republica Moldova (Chișinău, R. Moldova, ISSN 1857-2502);

2010 – prezent: *Studia Universitatis* : Revistă științifică a Universității de Stat din Moldova (Seria: *Pedagogie, Psihologie, Didactica particulare*) (Chișinău, R. Moldova, ISSN 1857-2103);

2012 – prezent: Revista de științe sociumane: Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” (Chișinău, R. Moldova, ISSN 1857-0119);

2014 – prezent: Revista *Studii Europene* (Chișinău, R. Moldova, ISSN 2345-1041 ; ISSN-L 2345-1041);

2017 – prezent: Revista de Studii Interdisciplinare „Constantin Stere” (Chișinău, R. Moldova, ISSN 2457-5550).

#### **Poziții în administrația publică centrală și locală:**

1999 – 2002: deputat în Consiliul Județean Bălți;

2009 (18 aprilie) – 2009 (28 august): deputat în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVII-a;

2009 (28 august) – 2010 (28 decembrie): deputat în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XVIII-a, secretar al Comisiei *Cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media*, membru al grupurilor parlamentare de prietenie cu Republica Franceză, Republica Polonia, România și Ucraina, Șeful delegației Parlamentului Republicii Moldova în Adunarea Parlamentară a GUAM;

2010 (28 decembrie) – 14 februarie 2011: deputat în Parlamentul Republicii Moldova de legislatura a XIX-a, Președinte al Comisiei Parlamentare *Cultură, educație, cercetare, tineret, sport și mass-media*;

2011 (14 ianuarie) – 2012 (24 iulie): Guvernul Republicii Moldova, Ministerul Educației, Ministru al Educației;

2012 (25 iulie) – 2016 (22 decembrie) – Președinția Republicii Moldova, Consilier al Președintelui Republicii Moldova în domeniul culturii, învățământului și științei.

#### **Premii și distincții:**

Diplomă de Excelență acordată de Lumen Research Center in Social and Humanistic Sciences (iunie 2017, Iași, România);

Titlul onorific *Om Emerit* (conferit de Președintele Republicii Moldova pentru merite deosebite în promovarea procesului educațional, activitate metodică-didactică și științifică prodigioasă și pentru înalt profesionalism), Decretul nr.1967-VII din 17 martie 2016, Însemnul nr. 1043, Brevetul nr. 1910;

Medalia de Aur a Universității Tehnice a Moldovei (pentru rezultate marcante în activitatea profesională și contribuții esențiale în dezvoltarea și consolidarea universității), Brevetul nr. 26-A, 24 octombrie 2014;

Premiul Internațional de Excelență pentru Democrație (decernat în cadrul Galei Internaționale a Premiilor de Excelență *DEMOS TN* – 2012 , Ediția a III-a, 23 martie 2013, Târgu – Neamț, România);

Medalia jubiliară „60 de ani de la fondarea primelor instituții academice din Republica Moldova” (acordată de către Academia de Științe din Moldova pentru cercetări reușite în domeniile pedagogiei și psihologiei, 17 martie 2011);

Ordinul ULIM (conferit prin decizia Senatului Universității Libere Internaționale din Moldova (Chișinău), Însemnul nr. 030, Brevetul nr. R 7734, 23 februarie 2011).

**Limbi de comunicare:** româna, rusa (avansat), franceza (avansat), engleza (mediu).

**Căsătorit, un copil.**

**Date de contact:**

telefon portabil: 0691 33 847;

e-mail: [mihaisleahitichi@yahoo.com](mailto:mihaisleahitichi@yahoo.com).

**ȘLEAHTIȚCHI MIHAIL**

**LIDERII ÎN DINAMICA REPREZENTĂRII SOCIALE:  
FUNDAMENTE EPISTEMOLOGICE  
ȘI PARADIGME EXPERIMENTALE**

**Specialitatea 511.03 – Psihologie socială**

Referatul tezei de doctor habilitat în psihologie  
(prezentat în baza lucrărilor științifice publicate)

---

Aprobat spre tipar: 3 septembrie 2019  
Hârtie ofset. Tipar ofset.  
Coli de tipar: 4,9

Formatul hârtiei: 60x84 1/16  
Tiraj: 50 ex.  
Comanda nr.: GS140819/6

---

**Tipografia**

---

**SC “Garomont-Studio” SRL**  
MD-2069, Chișinău, str. Ion Creangă, 1, bl.I;  
Tel.: 022 508 616; e-mail: garomont@promovare.md, garomont\_print@promovare.md